

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

CUMHURİYET DÖNEMİ ROMANLARINDA NEZAKET
İFADELERİ

Yüksek Lisans Tezi

ELMAS ÜNAL

Danışman
Doç. Dr. Erkan HİRİK

Nevşehir
Aralık 2022

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**CUMHURİYET DÖNEMİ ROMANLARINDA NEZAKET
İFADELERİ**

Yüksek Lisans Tezi

ELMAS ÜNAL

Danışman
Doç. Dr. Erkan HİRİK

Nevşehir
Aralık 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Elmas ÜNAL

“Cumhuriyet Dönemi Romanlarında Nezaket İfadeleri” adlı Yüksek Lisans Tezi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Elmas ÜNAL

HİRİK

Danışman

Doç. Dr. Erkan

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Abdullah ŞENGÜL

Doç. Dr. Erkan HİRİK danışmanlığında Elmas Ünal tarafından hazırlanan “Cumhuriyet Dönemi Romanlarında Nezaket İfadeleri” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

09/12/2022

JÜRİ

Danışman : Doç. Dr. Erkan HİRİK

Üye : Doç. Dr. İsa SARI

Üye : Doç. Dr. Mustafa KARATAŞ

İMZA

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..... / ..... / ..... tarih ve ..... sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

..... / ..... / .....

.....

Enstitü Müdürü

CUMHURİYET DÖNEMİ ROMANLARINDA NEZAKET İFADELERİ
Elmas ÜNAL
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Aralık 2022
Danışman: Doç. Dr. Erkan HİRİK

ÖZET

Bu çalışmada Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne dek belirli aralıklarla yazılmış altı roman incelenmiştir. Romanların farklı dönemlerden seçilmesinin sebebi kullanılan nezaket ifadelerinin Türkiye Türkçesinde geniş bir zaman diliminde ne gibi değişiklikler gösterdiğini göstermektir. Bununla birlikte nezaketin hangi işaretleyicilerle gösterildiğinin tespiti çalışmanın diğer amacıdır. Bu çalışmanın veri tabanı kurgusal sözlü dil kullanımlarının yazılı hâle getirilmiş kullanımlarından oluşmaktadır. Bu çalışmada Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* (1922), Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* (1930), Peyami Safa'nın *Yalnızız* (1951), Yaşar Kemal'in *İnce Memed-1* (1955), Hüseyin Nihal Atsız'ın *Ruh Adam* (1972), Nazan Bekiroğlu'nun *Nar Ağacı* (2012) adlı romanları taranıp Brown ve Levinson'ın (1987) nezaket kuramı çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde çalışmanın araştırma problemi, amacı, yöntemi ve konusu anlatılmıştır. İkinci bölümde konunun kuramsal çerçevede açıklaması yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise taranan romanlardan elde edilen örnekler Brown ve Levinson'ın nezaket kuramı çerçevesinde incelenmiştir. Ayrıca bu örnekler Hirik'in (2018) *Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıfları* adlı çalışmasında kullandığı sınıflandırmaya göre değerlendirilmiştir. Böylece Brown ve Levinson'un anlamsal sınıfları ile Hirik'in yapısal sınıfı ifadeler bağlamında karşılaştırılmıştır. Sonuç kısmında ise çalışmada elde edilen veriler bütüncül bir gözle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: edimbilim, nezaket, Türkiye Türkçesi, yüz, Cumhuriyet dönemi Türk romanları.

EXPRESSIONS OF COURTESY IN NOVELS OF THE REPUBLICAN PERIOD

Elmas ÜNAL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences Department of Turkish Language and Literature, Master's Degree, December 2022

Supervisor: Doç. Dr. Erkan HİRİK

ABSTRACT

In this study, six novels, written at significant intervals from the foundation of the Republic until the present day, are studied. The reason for the selection of novels from different periods is to show what changes the courtesy statements used showed in the Turkish language of Turkey over an extensive period. Additionally, determining with which markers kindness shown is the other purpose of the study. The database of this study consists of the use of fictional oral language rendered into written usages. In this study, Yakup Kadri Karaosmaoğlu's *The Rented Mansion* (1922), Reşat Nuri Güntekin's *The Fall of Leaves* (1930), Peyami Safa's *We are Alone* (1951), Yaşar Kemal's *Memed, My Hawk* (1955), Hüseyin Nihal Atsız's *Soul Man* (1972), Nazan Bekiroğlu's *Pomegranate Tree* (2012) named novels scanned and Brown and Levinson's novels (1987) are evaluated within the framework of the theory of politeness.

In the first part, the study's research problem, the purpose of the study, the method, and the subject of the study are explained. In the second part, the subject are explained in a hypothetical framework. In the third part, the samples obtained from the scanned novels are examined within the framework of Brown and Levinson's theory of kindness. In addition, these examples are evaluated according to the classification used in the study of Hirik's (2018) named *Repetitive Structure Classes in Turkish*. Thus, Brown and Levinson's semantic classes and Hirik's structural class are compared in the context of expressions. In the conclusion part, the data obtained in the study are evaluated with a holistic view.

Keywords: pragmatics, politeness, Turkish Language of Turkey, face, Turkish novels of the Republican period

ÖNSÖZ

Toplum içerisinde yazılı olmayan kurallardan biri nezaket kurallarıdır. Nezaket; evrensel bir saygı gösterme biçimi olmakla birlikte toplumdaki şekillenmiş, kişilerin davranışlarına ve dil kullanımına yansıyan bir olgudur. Bu şekillenmeyi toplumun dini inanışları, gelenekleri, adetleri, sosyal ihtiyaçları ve değer yargıları gerçekleştirir. Toplumsal davranış biçimi olan nezaket, bireylerin arasındaki iletişimin sağlıklı bir biçimde ilerlemesinde önemli rol oynar.

Bu çalışmada Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne dek belirli aralıklarla yazılmış altı roman incelenmiştir. Cumhuriyet döneminin başında, ortalarında ve günümüze yakın zaman diliminde yazılmış romanlar örneklem olarak seçilmiştir. Romanlarda dile yansıyan nezaket ifadeleri taranmış ve incelenmiştir. Bu sayede, Türkiye Türkçesinde geniş bir zaman diliminde nezaket ifadelerinin nasıl değiştiği gözlemlenmiş ve bireylerin hangi konuşma durumları içerisinde hangi nezaket stratejilerine başvurdukları incelenmiştir.

Nezaket ifadeleri, çalışmaya başladığımdan itibaren büyük bir zevkle araştırma yaptığım, hiç sıkılmadan yol aldığım bir konu olmuştur.

Öncelikle bu çalışmanın her aşamasında değerli bilgileriyle bana yol gösteren danışmanım Doç. Dr. Erkan HİRİK'e tüm emekleri için teşekkürümü sunarım. Lisansüstü eğitimimin başından beri bana hep destek olan eşime, anneme ve babama anlayışlarından dolayı teşekkür ederim.

Elmas ÜNAL

2022

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii

BİRİNCİ BÖLÜM

PROBLEM, AMAÇ, YÖNTEM VE KONU

1. Araştırma Problemi	1
2. Amaç	1
3. Yöntem	2
4. Konu	2

İKİNCİ BÖLÜM

EDİMBİLİM, NEZAKET VE YÜZ KAVRAMLARI

2. Giriş.....	4
2.1. Edimbilim.....	4
2.2. Nezaket Kavramı	7
2.2.1. Brown ve Levinson'ın Nezaket Teorisi	12
2.2.1.1. Brown ve Levinson'ın Kuramında Pozitif Nezaket ve Negatif Nezaket Stratejileri.....	15
2.2.1.1.1. Pozitif Nezaket	15
2.2.1.1.1.1. Pozitif Nezaket Stratejileri.....	16
2.2.1.1.2. Negatif Nezaket	24
2.2.1.1.2.1. Negatif Nezaket Stratejileri	24
2.3. Yüz	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELEME

3. Yapısal Bakımdan Nezaket İşaretleyicileri	33
3.1. Fonetik Nezaket İşaretleyicileri.....	33
3.1.1. Seslenmeli Fonetik Nezaket İşaretleyicileri	34
3.2. Morfolojik Nezaket İşaretleyicileri	35
3.2.1. Yapım Ekli Morfolojik Nezaket İşaretleyicileri	35
3.2.2. Çekim Ekli Morfolojik Nezaket İşaretleyicileri	38
3.3. Leksik Nezaket İşaretleyicileri	45
3.3.1. İsimli Leksik İşaretleyicileri	45
3.3.2. Fiilli Leksik Nezaket İşaretleyicileri.....	48
3.4. Sentaktik Nezaket İşaretleyicileri.....	51
3.4.1. Cümleli Nezaket İşaretleyicileri	52
3.4.2. Kelime Gruplarından Oluşan Nezaket İşaretleyicileri	66
3.4.3. Öge Tekrarlı Yapılardan Oluşan Nezaket İşaretleyicileri.....	69
3.5. Semantik Nezaket İşaretleyicileri.....	73
SONUÇ.....	111
KAYNAKÇA	118
ÖZ GEÇMİŞ.....	120

BİRİNCİ BÖLÜM

PROBLEM, AMAÇ, YÖNTEM VE KONU

1. Araştırma Problemi

Robin Lakoff (1975) nezaketi dilbilimsel olarak araştıran ilk araştırmacıdır. Lakoff'un ardından Brown ve Levinson (1987) bu konuda araştırmalar yapmış, bu prensipleri genişletmişlerdir. Brown ve Levinson'ın nezaket teorisi birçok eleştiri ve tepki görmüştür. Fakat bu eleştiri ve tepkilere rağmen nezaket konusunda en etkili teori olmayı başarmıştır. Bu teori negatif nezaket ve pozitif nezaket olarak ilk aşamada ikiye ayrılmaktadır. 1960'lara kadar nezaket ifadeleri ile ilgili yeterli kaynak bulunmamaktaydı. Günümüzde de Türkiye Türkçesi çalışmalarında nezaket ifadelerine yönelik yeterli sayıda çalışma yapılmadığını söylemek mümkündür. "Nezaket ifadeleri" konusuyla ilgili çalışmalar genellikle yabancı kaynaklıdır. Bu çalışmada Cumhuriyet dönemi romanları nezaket kuramı bağlamında değerlendirilmiştir.

2. Amaç

Nezaket kuralları, toplumsal bir davranış biçimi olarak yazılı olmayan kurallardır. Bu kurallar toplumun bakış açısına, dini inançlarına, gelenek ve göreneklerine göre oluşmaktadır. Toplumda yaşayan bireylerden bu kurallara uyması beklenmektedir. Nezaket kuralları zamana, bireylerin yakınlık durumlarına, yaşadıkları toplumlara göre değişiklik göstermektedir. Bu çalışmada Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne dek belirli aralıklarla yazılmış romanlar belirlenmiş ve ele alınıp incelenmiştir. Böylece yıllar içerisinde kullanılan, farklılık gösteren, bireylerin yakınlığı, yaşı ve cinsiyeti gibi nedenlere dayanan değişkenler belirlenmeye çalışılmış ve bunların dile yansıyan yönleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın temel amacı Türkçede nezaket ifadelerinin Brown ve Levinson temelinde yapısal olarak hangi dilsel işaretleyicilerle gösterildiğini tespit etmektir.

3. Yöntem

Bu çalışmada nezaket ifadeleri, Brown ve Levinson'ın (1987) “nezaket ifadesi teorisi” temelinde ele alınmıştır. Tespit edilen örnekler Hirik'in (2018) *Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıfları* adlı çalışmasındaki sınıflandırma başlıkları altında yapısal olarak da incelenmiştir. Cumhuriyet Döneminin başını, ortasını ve günümüze yakın tarihlerini örneklendirecek nitelikte romanlar seçilmiştir.

Çalışmada belirlenen romanların yazılış tarihleri ve ilk nüshalarının künyeleri şu şekildedir:

- Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1922). *Kiralık Konak*. İstanbul: Işık Yayınevi.
- Reşat Nuri Güntekin (1930). *Yaprak Dökümü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Peyami Safa (1951). *Yalnızız*. İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Yaşar Kemal (1955). *İnce Memed 1*. İstanbul: Çağlayan Yayınevi.
- Hüseyin Nihal Atsız (1972). *Ruh Adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Nazan Bekiroğlu (2012). *Nar Ağacı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Yukarıda künyesi verilen romanların bu çalışmada kullanılan baskıları ise şöyledir:

- Yakup Kadri Karaosmanoğlu (2007). *Kiralık Konak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Reşat Nuri Güntekin. (2014). *Yaprak Dökümü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın.
- Peyami Safa (2020). *Yalnızız*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yaşar Kemal (2021). *İnce Memed 1*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hüseyin Nihal Atsız. (2022). *Ruh Adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Nazan Bekiroğlu (2017). *Nar Ağacı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

4. Konu

Nezaket konusu, edimbilimin araştırma alanlarından birisidir. Edimbilim “Dille onu algılayan insan arasındaki ilişkiyi inceleyen dil bilimi dalı” olarak tanımlanmaktadır.

Goffman (1967) Çinice'den etkilenecek "yüz" olgusunu ilk kez dilbilimsel ve toplumbilimsel çalışma alanına sokmuştur. Bu "yüz korunumu" ilkesine dayanan inceliği dilbilimsel olarak yansıtan bir çalışmadır. Toplum içerisinde bireyler karşı tarafla iletişim kurarken farklı yüz sunumları içerisine girerler. Örneğin bireyin yakınlık durumuna bağlı olarak ailesiyle, yakın çevresiyle iletişim kurarken gösterdiği yüz ifadesiyle tanımadığı insanlarla, bir doktorla, bir idareciyle iletişim kurarken gösterdiği yüz ifadesi aynı değildir. Goffman'ın çalışmasından yola çıkarak Brown ve Levinson (1987) bu teoriyi genişleterek daha evrensel hâle getirmiştir. "Goffman'a göre yüz, etkileşimsel davranışlarına göre bireylerin kullandığı bir kamu malı iken, Brown ve Levinson yüzü bireye ve benliğe bağlı bir imge olarak ele almıştır." (Kansu Yetkiner, 2008: 21). Brown ve Levinson'ın (1987) incelik modeli üç temele dayanmaktadır: yüz, mahcup edici davranışlar ve incelik teorisi. İncelik teorisi, etkileşim sırasında bireyler arasında sorunsuz bir iletişim sağlamak ve doğabilecek problemleri önlemek amaçlıdır. Bu incelik teorisi hem sözlü hem yazılı alanlarda kullanılmalıdır. Sözlü iletişimdeki incelik, yazılı alanda kullanılmak istendiğinde sıkıntılar yaşanabilmektedir. Çünkü sözlü iletişimde bireyler arasında kullanılan mimik, ses tonu, yüz ifadesi yazılı alana yansıtılamayabilir.

Nezaket ifadeleri her toplumda bireyler tarafından uygulanması gereken yazılı olmayan kurallardır. Bireyler karşı tarafla sorun yaşamamak ve kendisine saygı duyulması için bu kurallara uymak zorundadırlar. Bu kurallar toplumdan topluma, cinsiyetten cinsiyete, dönemden döneme, yaştan yaşa farklılık gösterebilmektedir. Brown ve Levinson'ın (1987) teorisinde en önemli iki ayrım *pozitif nezaket* ve *negatif nezakettir*. Pozitif nezaket birbiriyle daha samimi olan bireylerin arasında oluşan iletişimde kullanılırken negatif nezaket ise aralarında mesafe bulunan bireyler arasında oluşan iletişimde kullanılan nezaket türüdür. Örneğin, bir birey kardeşinden kapıyı kapatmasını isterken "kapıyı kapat" diyebilir, bu pozitif nezakettir. Fakat samimiyet bulunmadığı birinden kapıyı kapatmasını "kapıyı kapatır mısınız?" şeklinde istenmesi gerekmektedir. Bu ise negatif nezakettir.

Bu çalışmada nezaket stratejileri temel alınmış ve bunun örnekleri belirlenen Cumhuriyet Dönemi romanlarında tespit edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

EDİMBİLİM, NEZAKET VE YÜZ KAVRAMLARI

2. Giriş

2.1. Edimbilim

Bu çalışmanın konusu olan nezaket kavramı edimbilimin araştırma alanlarından biridir. Edim kavramını Toklu şöyle tanımlar: “İletişim kurma özel tür bir davranıştır. İnsan bilincinin bir amaca yönelik davranışlarına ve eylemlerine de edim denir. İnsanın iletişim sırasında aslında amacına dayalı bir davranışı, diğer bir deyişle bir edimi gerçekleştirdiğini dikkate alınması sonucunda, edimin dille nasıl yansıtıldığı konusu da dilbiliminin inceleme alanına girmiştir.” (2018: 160).

Edimbilim terimi çok eski olmasına karşın, felsefe ve mantıkçı Charles William Morris’in adıyla özdeşleştirilmektedir. Edimbilim göstergelerin onları yorumlayan ya da kullananlarla ilişkisini inceler; göstergelerin işleyişiyle belirlenen çok geniş bir alan olan ruhbilimsel ve toplumbilimsel olguları içine alır (Eziler Kıran, 2014: 727).

Doğan ise edimbilimin en kısa tanımının “sözcenin yorumlanması” olarak yapılabileceğini ve edimbilimin oldukça zor bir görev edinmiş durumda olduğunu söyler. Edimbilimcilerin insanların mükemmel olmasa bile mükemmele yakın bir şekilde birbirlerini anlaması üzerine yıllardır uğraştıklarını söyler (1990: 63).

Edimbilimi 1960’ların sonuna doğru farklı araştırma alanlarından etkilenecek ortaya çıkmıştır. Edimbilim; mantık, psikoloji, kültürel antropoloji, dil bilimi, felsefe, edebiyat, çeviri bilimi gibi farklı araştırma alanları ile etkileşim içerisinde bulunmasından dolayı son zamanlarda önemi artmıştır.

Edimbilim şu konuları ele alır:

- i) Sözcelerin yorumlanmaları ve kullanımlarının gerçek dünya bilgisine nasıl dayandığı,
- ii) Konuşanların sözeylemleri nasıl kullanıp anladıkları,
- iii) Tümce yapılarının konuşan ve dinleyen arasındaki ilişkiden nasıl etkilendiği Edim bilim kimi zaman, anlamı kullanıcılara ve tümcelerin iletişim işlevlerine gönderimde bulunmaksızın ele alan anlambilimle karşılaştırılır (Kocaman, 1996: 11).

“Amerikan Okulu” temsilcilerinden olan Morris (1938) edimbilimi terimini ilk kez kullanan araştırmacıdır. Morris *gösterge bilimini; söz dizimi, anlam bilimi ve edim bilimi* olmak üzere üç temel disipline ayırmıştır: “Göstergelerin birbiriyle biçimsel ilişkisi’ni araştıran *söz dizimi (syntax)*”, “göstergelerin nesnelere ilişkilerini araştıran *anlam bilimi (semantics)*” ve “göstergelerin yorumcularla ilişkisini araştıran *edim bilimi (pragmatics)*.” (Levinson, 2003: 1).

Edimbilim konusu üzerinde çalışan birçok araştırmacı *söz dizimi, edimbilim ve anlambilim* arasındaki farklılıklarda durmuşlardır. Toklu *edimbilimi* şöyle tanımlar: “Dil kullanıcısı olmadan dilin de olmayacağı gerçeğinden yola çıkan edim bilim, dilsel gösterge ile dil kullanımı arasındaki ilişkiyi inceler. İletişim, iletişime katılanların birbirlerine yalnızca bilgi aktarma amaçlarını gerçekleştirdikleri bir süreç değildir. İletişimde konuşucunun dinleyiciden birtakım beklentileri vardır ve konuşucu dinleyiciyi beklentilerinin gerçekleşmesi yönünde etkileyerek harekete geçirmeyi amaçlar. Yani konuşma da sadece bilgi aktarımına odaklanılmaz, belirli kurallar içerisinde bir edimi gerçekleştirmeye de odaklanılır.” (2018: 162). Toklu’nun *söz dizimi* tanımı şöyledir: “Dillerdeki sayısı yirmi beş ile elli arasında olan sesbirimlerin bir araya gelmesiyle gerçekleşen sözcüksel ve dilbilgisel biçimbirimlerin kullanımı durumunda, diğer bir deyişle iletişim sırasında bir araya gelerek oluşturdukları tümceleri, tümcelerin oluşum biçimlerini ve kurallarını inceleyen dilbilimin en eski dallarından biridir.” (2018: 101). Toklu, *anlambilimi* ise şöyle tanımlar: “Anlambilim dilsel göstergelerin, göstere dizilerinin anlamını, diğer bir deyişle anlamın anlamını inceler. Dil, anlamı aktarır ve aslında varoluş nedeni de budur. Sesbilim bölümünde biçimbirimi en küçük anlam taşıyıcı birim biçiminde tanımladığımız anımsanacaktır.

Görülüyor ki, anlam, dildeki en küçük birimlerden en büyük birim olan metne kadar tüm birimlerin incelenmesinde temel ölçüt olmuştur.” (2018: 124).

Söz edimi kuramının kurucusu sayılan Austin (2009) bir şey söylemenin, aynı zamanda bir eylemi, bir edimi gerçekleştirmek anlamına geldiğini düşünür. Eylemleri *gerçekleştirici* ve *betimleyici eylemler* olarak ikiye ayırır. *Gerçekleştirici eylemlerde* söz ile eylem aynı anda gerçekleşir. Söz veriyorum yarın sana yardıma geleceğim cümlesi buna örnektir. Söz vermek eylemi söylendiği an gerçekleştiğinden gerçekleştirici bir ifadedir. *Betimleyici eylemlerde* ise eylemin doğruluğu veya yanlışlığı tartışılabilir. Söz vermişim ama hastalandığım için gelemedim cümlesi ise betimleyici eylemlere örnektir. Çünkü gerçekten hastalandığı için mi yoksa farklı sebepten ötürü mü gitmediğini bilmek mümkün değildir.

Austin’e (2009) göre, belirli bir eylemi gerçekleştirme amacı bulunan her söz edimi *düzsöz*, *edimsöz* ve *etkisöz* adını verdiği üç aşamayı içerir:

1. Düzsöz: Bir konuşucunun bir sözceyi oluşturduğu edimdir. Üç aşamada gerçekleşir:

a. Sesbilgisel edim: Sözceyi oluşturacak seslerin üretildiği aşama.

b. Biçimbilimsel, sözcüksel ve sözdizimsel aşama. Sözcükler ve sözcüklerden oluşan tümceler bu aşamada üretilir.

c. Bildiri ya da sözcede söylenmek istenilenlerin anlam düzeninin oluşturulması. Neden söz edileceği ve neye ilişkin bir şeyler söyleneceğinin saptanarak sözcenin anlamlandırılması.

2. Edimsöz: Konuşucunun dinleyiciye yönelik amacının aktarılması. Bu aşamada çok çeşitli amaçları içeren sözceler kullanılabilir: Söz verme, uyarma, sakinleştirme, azarlama, övme, teşekkür etme, eleştirme, alay etme vb.

3. Etkisöz: Konuşucunun sözceyle amaçladığı etkinin dinleyicide gerçekleşip gerçekleşmediğinin görünümüdür (Toklu, 2018: 165).

Crystal (1980) ise Morris'in (1938) tasnifinden etkilenmiştir. Bu tasniften etkilenen Crystal edimbilimin; *göstergebilimi*, *anlambilimi* ve *söz dizimi* kavramlarından birini karşılamak için kullanıldığını söyler. Levinson (2003) ise bu tasnifleri onaylamaz. Levinson'a göre, dil yapısının dilbilimsel olmayan unsurlara ve nedenlere dayalı olarak açıklamaya çalışılması doğru değildir. Edimbilim için yapılan böyle bir tanım veya çizilen kapsam, dilbilimsel edimbilimini (linguistic pragmatics); ruh dilbilimi ve toplum dil bilimi dâhil, dili işlevsel yaklaşımlarla inceleyen birçok disiplinden ayırt etmekten uzaktır (Levinson, 2003). Levinson edim bilim şöyle tanımlar: "Edimbilimi terimi hem dil yapısının bağlam-temelli görünüşünü hem de dilbilimsel yapıyla en küçük ilgisi olan ya da tamamen ilgisiz olan "*anlama*"yı kapsar. Bu itibarla dilin her iki yönünü de kapsayan bir tanım yapmak zordur. Nitekim, edimbilimciler spesifik olarak dilin yapısındaki ve dil kullanımının prensiplerindeki ilişkilere odaklanmıştır. Yani edimbilimi, dil ve bağlam arasında dilbilgiselleştirilmiş ya da bir dil yapısında kodlanmış olan ilişkileri inceler." (Levinson, 2003).

TDK ise edimbilimi "Dille onu algılayan insan arasındaki ilişkiyi inceleyen dil bilimi dalı." olarak tanımlar. Edimbilimi dilin yapısından ziyade dilin toplum tarafından kullanılış şeklini, toplumdaki dilin kurallarını, toplum ve dil ilişkisini inceleyen kavramdır. İnsanlarla ilgili diğer bilimlerle dil kullanımını bağlantılı olarak incelemektedir.

2.2. Nezaket Kavramı

Türkçede "edep, kibarlık, terbiye" olarak kullandığımız "nezaket" sözcüğü köken olarak Farsça "nâzük" kelimesinden gelmektedir. Arapça dil yapısının ve master kalıbının özelliklerini almıştır.

Nezaket insan iletişimindeki temel kavramlardan biridir. Her toplumun kendi kültürüne, yaşam tarzına özgü yazılı olmayan nezaket kuralları vardır. Toplum içerisinde her insan içinde bulunduğu kültüre bağlı olarak saygı göstermek, uyumlu ilişkiler içinde bulunmak, kibar olmak, sözlü veya sözsüz iletişimde iyi tutumlar sergilemek için farklı yollara başvurur. Bireyin bir başkasına karşı "nazik olmak", "cömert olmak", "mütevazi olmak", "olumlu yaklaşmak" gibi prensipler içerisinde

bulunması nezaketin sağlanmasında büyük rol oynar, sağlıklı bir iletişimi doğrudan etkiler.

Nezaket, her toplumsal olgu gibi dilde de çeşitli biçimlerde yansımaları bulur. Nezaket dil içinde resmiyet, saygı, duygudaşlık, hatta bazen de samimiyet ifadeleriyle ortaya çıkar (Onursal Ayırır, 2020: 87).

Nezaket kuralları, aile içinde, gerek aile dışında büyük önem taşımakta ve toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Bunun yanı sıra, nazik ya da nazik olmayan davranışlarda toplumsal değişimler sonucunda zamanla farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Aydemir, 2014: 15).

Kibarlık üzerine yapılan çalışmalar, kibarlığın iletişimdeki işlevlerinin, dilsel imlerinin araştırılmasını ve bu kavramın evrenselliğinin sınanmasını içerir. Karşılıklı iletişim içindeki insanların bir diğerinin ‘itibar gereksiniminin’ (face), yani olumlu bir benlik-imesi (self-image) yansıtma gereksinimlerine ve başkaları tarafından onaylanma arzularına nasıl uyduklarını açıklamak için değişik kibarlık kuramları öne sürülmüştür (Doğançay Aktuna ve Kamışlı, 1997: 133).

Nezaketin tam olarak ne anlama geldiği hususunda bazı tartışmalar vardır. Bazı araştırmacılar nezaketi saygı olarak açıklarken bazı araştırmacılar iyi davranış veya uygun konuşma olarak açıklamaktadır.

Dilbilimde nezaketi *The logic of politeness: or, minding your p's and q's* adlı çalışmasıyla ilk kez Lakoff (1983) ele almıştır. Lakoff nezaket teorisinde Grice'in (1975) geliştirdiği *İş Birliği Kuramı* 'ndan etkilenmiştir.

Grice'a (1975) göre iletişim, *iş birliği ilkesine* bağlıdır. İş birliği ilkesinin temel hareket noktası, konuşucunun ve dinleyicinin iletişim kurabilmek için ortak çaba göstermesi ve konuşmaya katkıda bulunması gerekliliğidir. Grice, konuşmayı “iş birliği etkinliği” ve “iletişimsel alışveriş” olarak tanımlamıştır.

Bir konuşmada muhatapların birbirlerine yaklaşımları etkileşimin sağlıklı bir şekilde yürütülüp yürütülmemesini önemli ölçüde etkilemektedir. Her konuşmacı karşısındakini düşünerek etkileşimi gerçekleştirmeye çalıştığında bir iş birliği yerine getirmiş olur (Karasu, 2014: 18).

Grice'ın (1975) temel görüşü, konuşmacıların iş birliğine dayalı olmaya çalışmasıdır. Yani herhangi bir konu bir birey tarafından olumsuz olarak algılanıp tartışmaya dönüşse dahi konuşmanın tutarlı bir şekilde sürdürülebilmesi için konuşmacılar iş birliği yapmalıdırlar.

Grice'ın (1975) *İş Birliği İlkesi* dört maddeden oluşmaktadır.

1. *Nicelik (quantity) Kuralı*: Nicelik kuralına göre konuşmacı dinleyiciye sadece gerekli olan bilgileri vermeli, gereksiz bilgi vermekten kaçınmalıdır. Çünkü gereksiz bilgi iletişimi olumsuz yönde etkiler, anlaşılır bir iletişim kurmayı engeller. Ayrıca bir cümle içerisinde gerekli olmayan kelimeler de kullanılmamalıdır.

2. *Nitelik (quality) Kuralı*: Nitelik kuralı doğru bilgi vermektir. Konuşmacı yanlış, eksik ve doğruluğundan emin olmadığı bilgiyi dinleyiciye aktarmaz.

3. *Bağıntı (relavance) Kuralı*: Bağntı kuralı anlambilimsel olmaktan ziyade edimbilimsel bir gerekliliktir. Konuşmacı konuyu saptırmadan, konudan alakasız bir şey söylemeden konuyla ilgili konuşmalıdır.

4. *Tarz (manner) Kuralı*: Bu kural diğer üç kuralın tersi bir kuraldır. Çok fazla cümle kurup anlaşılır olmak veya az cümle kurup anlaşılmaz olmak mümkündür. Tarz kuralının dört alt kuralı vardır:

- a. Mütereddit olmayın.
- b. Belirsizlikten kaçının.
- c. Düzenli konuşun.
- ç. Kısa konuşun.

Lakoff birçok dili ve birçok toplumu araştırarak nezaket kurallarını belirlemeye çalışmıştır. Değindiği en önemli nokta konuşmacılar ve dinleyiciler arasındaki sosyal mesafedir. Bir eylemin nazik mi yoksa kaba mı sayılacağını iletişim içerisinde bulunan bireylerin samimiyetine bağlamıştır. Lakoff, nezaketi “kişiler arası iletişimdeki sürtünmeyi azaltmak için toplumlar tarafından geliştirilen bir kavram” olarak tanımlamaktadır (1975: 64). Kaba davranışı ise “incelik stratejilerinin kullanılması beklendiği durumlarda kullanılmaması” olarak tanımlar.

Lakoff (1975), Grice’in *İş Birliği İlkesi*’ni *Konuşmaya Dayalı Kurallar* olarak yeniden adlandırmıştır. *Nazik Ol, Açık Ol* kuralını ise üç başlık altında toplamıştır:

1. Yönerge: Açık ol ve empoze etme.
2. Erteleme: Seçenek sun.
3. Dostluk: Sempati göster (dostça).

Lakoff’un (1975) ilkelerinin hepsi dinleyiciye yöneliktir ve onun kendisini iyi hissetmesini amaçlar. Lakoff’un nezaket ile ilgili çalışmasından sonra dilbilimciler ve dil filozofları dikkatlerini son kırk yılda nezakete doğru çevirmişlerdir.

Goffman’a (1967) göre iletişimin esas amacı kişilerin imajını korumak olup, imajı zedelememek için olan nazik davranışlarda bulunmasıdır. Kişilerin imajını koruma çabalarını ise *face-work* olarak tanımlamaktadır.

Leech nezaketi “çatışma durumundan kaçınabilmek için harcanan çaba derecesiyle ölçülebilen bir fenomen” olarak tanımlar (1983: 19). Grice’in (1977) *İş Birliği İlkesi*’nden etkilenen bir diğer araştırmacı ise Leech’tir. Leech bu ilkelerden etkilenerek konuşmacının söylediğinden fazlasını anlattığını savunur. Leech’in ilkeleri bu görüşünden yola çıkarak *konuşmaya özgü sezdirimler* olarak adlandırılır. Leech’in nezaket teorisi ile ilgili olan tasnifi günümüzde yaygınlık kazanmış tasniflerden biridir. Leech kendi ve diğeri arasındaki *bedel-fayda*, *övme-yerme*, *sempati-antipati*, *uzlaşma-uzlaşmazlık* zıtlıklarına dayalı bir nezaket prensibi oluşturmuştur. Bu nezaket kuralları altı başlık altında toplanmıştır.

1. Nezaket/kibarlık (politeness) kuralı
  - a. Diğer için bedeli en az seviyeye indirmek.
  - b. Diğer için faydayı en üst seviyeye çıkarmak.
2. Cömertlik (genorosity) kuralı
  - a. Faydayı kendisi için en az seviyeye indirmek.
  - b. Bedeli kendisi için en üst seviyeye çıkarmak.
3. Takdir etme/onaylama kuralı
  - a. Ötekini beğenmemeyi en az seviyeye indirmek.
  - b. Ötekini övmeyi en üst seviyeye çıkarmak.
4. Tevazu (modesty) kuralı
  - a. Kendisini övmeyi en aza seviyeye indirmek.
  - b. Kendisini beğenmemeyi/yermeyi en üst seviyeye çıkarmak.
5. Uzlaşma (agreement) kuralı
  - a. Kendisi ve öteki arasındaki uzlaşmazlığı en az seviyeye indirmek.
  - b. Kendisi ve öteki arasındaki uzlaşmayı en üst seviyeye çıkarmak.
6. Sempati (sempathy) kuralı
  - a. Kendisi ve öteki arasındaki antipatiyi en az seviyeye indirmek.
  - b. Kendisi ve öteki arasındaki sempatiyi en üst seviyeye çıkarmak.

Bu prensipler kültürden kültüre değişmektedir. Bir kültürde kibar olarak kabul edilen bir eylem başka bir kültürde kaba olarak kabul edilebilir.

Keser, nezaketi “Nezaket, bir dizi sosyal sözleşmeye atıfta bulunarak, başkalarıyla olan ilişkilerde iyiyi sosyal davranış olarak kabul eden bir sosyo-kültürel sistemdir. Yani nezaket sosyal davranış veya görgü kuralları düşüncesinden yola çıkarak bir kültürün içinde var olan bir çeşit davranış şeklidir. Nezaket, insanlar tarafından görgü kurallarının pratik bir şekilde uygulanmasıdır. Kültürel olarak tanımlanmış bir gerçektir ve bu nedenle bir kültürde kibar olarak düşünülen bir davranış, bazen başka bir kültürde kaba olabilmektedir. Nezaketin amacı, iletişim halindeyken bütün tarafları rahat ettirmektir” (2018: 128).

Fraser’ın (1990) nezaket teorisi ise Grice’ın (1975) ve Goffman’ın (1967) yüz kavramına dayanmaktadır ve Brown ve Levinson’ın (1987) nezaket teorisinden biraz

farklıdır. Katılımcıların, iletişim sırasında birbirlerinden bekleyebileceği şeyleri belirleyecek bazı yükümlülükleri ve hakları vardır. Yani koşullar ve beklentiler iletişimi etkileyen önemli bir faktördür.

Fraser nezaketle ilgili çalışmalarda sosyal norm görüşü, konuşma kuralı görüşü, itibar koruma görüşü ve konuşma uyumu görüşü olmak üzere dört temel görüş tespit etmiştir. Buna göre sosyal norm görüşü, geleneksel olarak birtakım bağlamlarda bireylerin nasıl davranmaları gerektiğine dair bir dizi sosyal normu içeren nezaket anlayışıdır ve toplumca kabul görmüş nezaket kuralları olarak düşünülebilir. Bu görüş, sosyal normlarla uyumlu olan davranışları nazik, normlara uymayan davranışları ise nezaketsiz ve kaba olarak tanımlar (Öner, 2019: 17).

Nezaket, dili kullanan bireyler tarafından farklı şekillerde yansıtılabilir. Bireyler bu nezaket bildiren davranışlarını, yaşadıkları toplumun nezaket algısına göre yönlendirirler.

2.2.1. Brown ve Levinson'ın Nezaket Teorisi

Nezaket konusunun en önemli araştırmacıları ise Brown ve Levinson olarak kabul edilmektedir. Brown ve Levinson'ın (1987) nezaket teorisi ilk 1978 yılında ortaya çıkmıştır. Bu konuda en etkili ve en kapsayıcı olan *Politeness: Some Universal in Language Usage* adlı çalışma Brown ve Levinson'a aittir. Bu çalışma için birbirlerine yakınlıkları olmayan Güney Meksika'da kullanılan Tzeltalcayı, Hindistan'da kullanılan Tamilce ve İngilizceyi incelemişlerdir ve bu dillerde nezaket ile ilgili benzer yapıların olduğunu savunmuşlardır.

İncelik ve incelik karşıtlığını imaj kavramı ile ilk açıklayanlar Brown ve Levinson olmuştur (1987). Onlara göre imaj iki tür sosyo-psikolojik gereksinimden oluşur. Birincisi, diğerleri tarafından onaylamayı, onurlandırılmayı isteyen olumlu imaj, ikincisi ise özgürlüğünün kısıtlamasını istemeyen olumsuz imajdır (Aydınöglü, 2011: 3).

Brown ve Levinson nezaketi “yüz tehditlerine karşı yumuşatıcı etkisi olan bir kompleks sistem” olarak tanımlamaktadır (1987: 1). Nezaketin günlük dil kullanımımızda dil seçimimizi kısıtladığını ve yönlendirdiğini düşünmektedirler. *Güç, sosyal mesafe ve dayatma derecesi* değişkenlerinin nezaket düzeyini önemli ölçüde etkilediğini savunurlar. Konuşucu ile dinleyici arasındaki *sosyal mesafeyi* simetrik bir ilişki olarak; *gücü* asimetrik bir ilişki olarak; *dayatmayı* ise kültüre özgü bir değişken olarak tanımlarlar.

Brown ve Levinson’un (1987) nezaket kuramı Goffman’ın (1967) *itibar* tanımına ve Grice’in (1977) *İş Birliği İlkeleri*’ne dayanır. Grice’in *İş Birliği İlkeleri*’ni nezaket kuramının içine yerleştirirler. Goffman “bir terim olarak *itibar*, belirli bir iletişim durumuna mahsus olarak kişinin kendisi için etkin bir şekilde ortaya koyduğu olumlu bir sosyal değerdir” olarak *itibarı* tanımlamıştır.

Brown ve Levinson nezaket kuramlarında *yüz, mahcup edici davranışlar ve incelik stratejileri* olarak üç temel konuya odaklanmışlardır. İletişimin en önemli noktası konuşmacıların yüz yüze iletişim kurduğu andır. Brown ve Levinson nezaket kuramının kurallarını, insanlığın temsilcisi olarak bir *model kişi* üzerinden örneklendirmişlerdir. Bu model kişi iletişimi sağlıklı şekilde gerçekleştirebilmek için en uygun dil kullanımını seçme yeteneğine sahiptir. Bu model kişinin yakınlayıcı ve uzaklayıcı itibarı vardır. Fakat bu model kişinin eksikliklerinin var olduğu belirtilmiş birçok tartışmaya konu olmuştur. Bu model kişi üzerinde, nezaket tanımının çok sabit tutulduğu ve birçok konuşmacının mükemmel olduğu varsayılarak örnekler verildiği için eleştirilere maruz kalmışlardır. Bu model kişi üzerinden negatif nezaket ve pozitif nezakete örneklendirmeler yapılmıştır ama önceki veya sonraki çalışmalara baktığımızda nezaket aslında çok daha karmaşık bir konudur.

Dereli bu konu hakkındaki fikrini “Yapılan eleştiri, bu modelin nezaket kurallarının toplumsal gelişimle bağlantısını göz ardı etmesine yöneliktir. Nazik ya da saygın algılanan bir davranış, Rehbein’in (1996) da vurguladığı gibi, kültürden kültüre farklılık gösterdiğinden, nezaket olgusu her kültürde, toplumun yapısına uygun olarak oluşmakta ve toplumsal değişimlerle orantılı olarak da değişim göstermektedir.” şeklinde dile getirir (2008: 27).

Eelen (2001), Mills (2003, 2004, 2009) ve Watts (2003) farklı ortamlarda ve farklı yaş, cinsiyet ve sosyal gruplara ait denekler ile yaptıkları araştırmalarının sonunda Brown ve Levinson tarafından geliştirilen kuramın soyut, nesneleştirilmiş ve gerçek hayatta kullanılan incelik kurallarından uzak olduğunu ileri sürmüşlerdir (Hatipoğlu, 2010: 54-55).

Mills bu konudaki fikrini şu cümlelerle ifade eder: “Brown ve Levinson’un nezaket modelindeki sorunlarından biri, nezaketi iyi bir davranış olarak adlandırmasıdır. Brown ve Levinson’un tersine, Sell (1991) nezaketin iyi bir davranış olmadığını ve bu davranışın yalanla bağlantılı olduğunu düşünmüştür” (Mills, 2003).

Brown ve Levinson nezaket kurallarını dört madde halinde özetler: dolaysız strateji, pozitif nezaket stratejisi, negatif nezaket stratejisi, dolaylı strateji.

1. Dolaysız Strateji: (the bald on-record strategy): İletişimde en önemli husus yüz olarak belirtilmiştir. Konuşmacı dinleyicinin yüz ifadesindeki olumsuzluğu azaltmak için hiçbir şey yapmaz. Bu stratejide genellikle emir kipleri kullanılmaktadır.

Dolaysızlık için Grice dört ilke belirlemiştir:

- a. Nicelik İlkesi: Konuşmacı dinleyiciye gereğinden fazla veya az şey anlatmaz.
- b. Tutum İlkesi: Belirsizlikten ve anlaşmazlıktan kaçınmak, şeffaf olmak.
- c. İlişki İlkesi: Konudan bağımsız noktalara değinmemek.
- ç. Kalite İlkesi: Doğruyu söylemek ve samimiyeti hissettirmek.

2. Pozitif Nezaket Stratejisi: Dinleyicinin saygı göstermek istediğini dikkate aldığınızı gösterir. Ayrıca aradaki ilişkinin arkadaşça olduğunu da teyit eder. Yüz tehdit edici eylemler içermemektedir.

3. Negatif Nezaket Stratejisi: Dinleyicinin yüz ifadesini dikkate alır. Fakat sizin herhangi bir şekilde dinleyiciden bir talepte bulunacağınızı da belli eder.

4. Dolaylı Strateji: Dolaylı strateji, dinleyicinin üzerindeki baskıyı kısmen alır. Konuşmacı göstermiş olduğu eylemi doğrudan dinleyiciye aktarmak istemez ve ondan konu hakkında tahminler yürütmesini bekler. Dolaylılık ile alakalı olan stratejiler:

- a. Varsayımda bulunmak,
- b. Gereksiz yere yineleme yapmak,
- c. Cevap alınamayacağı bilindiği halde sorular sormak,
- ç. Kendini dinleyicinin yerine koymak,
- d. Cümleleri eksik bırakmak, tamamlamamak,
- e. Bir konuda karar verememek, belirsiz olmak,
- f. İpucu vermek,
- g. Birliktelik ipuçları vermek,
- h. Dalga geçmek, alaycı olmak,
- ı. Metafor kullanmak,
- i. Bir şeyi abartmak,
- j. Anlaşılmayacak derecede karmaşık sorular sormak,
- k. Genelleme yapmak,
- l. Tezat içerisinde bulunmak (1987: 67-68).

Bu stratejiler evrensel değildir. Toplumdan topluma, kültürden kültüre değişiklik gösterebilir. Bu stratejiler içerisinde kendisinden sonraki araştırmacılara yön veren, yer yer tartışma konusu olan stratejiler ise negatif nezaket ve pozitif nezaket stratejileridir.

2.2.1.1. Brown ve Levinson'ın Kuramında Pozitif Nezaket ve Negatif Nezaket Stratejileri

2.2.1.1.1. Pozitif Nezaket

Pozitif nezaket stratejisinde konuşmacı ve dinleyici arasında uyum söz konusudur. Konuşmacı, dinleyicinin pozitif yüzüne karşı olan tehditleri en aza indirir. Genel olarak onu onaylar, söylediklerine katılır, isteklerini tatmin eder. Yani kısmen kişinin istekleri muhatabının isteklerine benzer. Bu ilişkide sosyal mesafe azalır ve samimi bir yaklaşım görülür. Riskten kaçınmayı ve çatışmayı önlemek ister. Hedef, dinleyicinin itibarını tatmin etmektir. Konuşucu istemese bile “senin istediğini istiyorum” yaklaşımı dinleyicinin pozitif yüzünü tatmin eder. Pozitif nezaket stratejileri temel olarak üç grup olarak incelenebilir:

1. Konuşmacının dinleyiciyle arasında ortak paydaların olduğunu ifade etmesi,
2. Konuşmacının dinleyiciyle aralarındaki iş birliğini sürdürmesi,
3. Konuşmacının dinleyicinin isteklerini yerine getirmesi (Brown ve Levinson, 1987: 103).

2.2.1.1.1. Pozitif Nezaket Stratejileri

Brown ve Levinson (1987) on beş pozitif nezaket stratejisi belirlemiştir. Bunlar: *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkında varmak; dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak; dinleyicinin ilgisini artırmak; dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek; anlaşmayı istemek; anlaşmazlıktan kaçınmak; ortak payda olduğunu ileri sürmek; şakacı olmak; konuşmacının dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini ileri sürmesi; teklifte bulunmak, söz vermek; iyimser olmak; konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması; sebepler göstermek, sebepler sormak; karşılıklı olduğunu varsaymak, ileri sürmek ve hediye vermek* adlı stratejilerdir.

I. Dinleyicinin İlgi, İstek ve İhtiyaçlarının Farkına Varmak [P1]

Bu ilk stratejide konuşmacı dinleyicideki değişiklikleri veya onun için önemli olan hususlardaki farklılıkları görür ve onu beğendiğini, onayladığını dile getirir. Dinleyicinin beklentisi bu yöndedir.

K: Hava çok soğuk olmalı kıpkırmızı olmuşsun.

D: Evet hava çok soğuktu. Şu an ellerimi bile hissetmiyorum.

K: *Sen otur dinlen, ben hemen ısıtıcıyı getiriyorum.*

Yukarıdaki örnekte, konuşmacı dinleyicinin dışarıda çok üşüdüğünü ve ısınmaya ihtiyacı olduğunu fark ederek onun bu ihtiyacını gidermeye çalışır.

II. Dinleyiciye Olan İlgiyi, Sempatiyi ve Onayı Abartmak [P2]

Bu strateji abartılı tonlama ve vurgulamayla gerçekleşir. Konuşmacı bir duruma karşı olması gerektiğinden fazla tepki verir.

K: Bu yemekleri sen mi yaptın?

D: Evet, bu akşam tüm yemekleri ben hazırladım.

K: *İnanamıyorum!* Mükemmel olmuş. *Hayatımda yediğim en lezzetli yemekler.*

Yukarıda konuşmacının dinleyicinin yaptığı yemekleri çok beğendiğini ve bunu “inanamıyorum”, “hayatımda yediğim en lezzetli yemekler” cümleleriyle abartılı bir biçimde ifade ettiğini görüyoruz.

III. Dinleyicinin İlgisini Artırmak [P3]

Bu stratejide konuşmacı dinleyicinin ilgisini yoğunlaştırmak için bir olayı bir öykü biçiminde anlatmayı, dolaylı aktarımdan ziyade doğrudan aktarım yapmayı tercih eder. Samimiyeti artırmak için dramatik ifadeler kullanır. Konuşmacının bir başka kullandığı yöntem ise geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman arasında geçiş yapmaktır. “Önceden yükseklik korkum vardı fakat artık bu korkumu yendim” gibi. Ayrıca dinleyiciyi sohbetin içine çekmek için *ne demek istediğimi biliyorsun, bu durumu tahmin edebilirsin, sende aynı şeyleri yaşamıştın* şeklinde ifadelere yer verir.

K1: Ne kadar heyecanlı girdin içeriye, ne oldu bakayım?

K2: *Neler oldu bir bilsen.* Hani üniversiteden çok yakın bir arkadaşım vardı. *Hatırladın mı? Sende tanıyorsun onu,* adı Melahat. Çok uzun zamandır görüşmüyorduk. *Bugün nerde göreyim istersin?* Bizim evin karşısındaki pazarda karşılaştık. Kayseri’ye taşınmış. Burada öğretmenliğe başlamış. *Hem de Ayşe’nin çalıştığı okul vardı ya işte orada!*

Bu örnekte konuşmacı dinleyicinin ilgisini daha fazla çekmek için yaşadığı olayı bir hikâye şeklinde anlatmıştır. “Neler oldu bir bilsen”, “bugün nerede göreyim istersin?” ifadeleriyle konuya olan merakı artırmaya çalışmıştır. Ayrıca “Sende tanıyorsun onu”, “hem de Ayşe’nin çalıştığı okul” ifadeleriyle dinleyiciyi konuşmanın içerisine çekmeye çalışmıştır.

IV. Dinleyiciyle Aynı Grubun Üyesi Olduğunu İleri Sürmek [P4]

Dinleyici ve konuşmacının aynı gruba ait olduğunu gösteren dil, şive, argon ve seslenme biçimleri bu stratejiyi oluşturmaktadır. *Canım, güzel kızım, başarılı öğrencim* gibi nazik ifadelerin yanı sıra *aptal, beceriksiz kadın, görgüsüz herif* gibi

kaba ifadelerde bulunmaktadır. Bireylerin aralarındaki mesafeye bağılı olarak dört seslenme biçimi vardır.

a. Yakınlık sözleri kullanarak seslenme:

K1: *Yavrum*, hava çok soğuk çıkarken üstüne kalın bir şeyler al.

K2: Tamam *anneciğim*, kalın bir mont almıştım zaten.

b. İsimle seslenme:

K1: *Mehmet*, sana dün söylediğim dosyaları umarım getirmişsindir.

K2: Getirdim getirdim. Hepsi dosyanın içerisinde.

c. Birden fazla kelime kullanarak seslenme:

K1: *Sayın genel başkanım*, bugünkü toplantıya katılacaksınız değil mi?

ç. İlişki durumuna göre seslenme:

K1: *Doktor hanım*, randevu saatine biraz geç kaldım kusura bakmayın.

V. Anlaşmayı İstemek [P5]

Dinleyici ile ortak bir zemin oluşturmanın farklı bir yolu ise onunla anlaşmanın mümkün olduğu yollar aramaktır. Ortak bakış açısı, tutum, duygu ve düşünce birliği ön plandadır. Brown ve Levinson bu stratejiyi üç alt başlık altında incelemektedir: *güvenli konular, tekrarlar, şaşkınlık*.

Güvenli konular maddesinde hava olayları, hâl hatır sorma, sağlık sorunları, haberler, ülke gündemi, komşuluk ilişkileri gibi genel konulardan bahsedilir.

K1: İyi günler, kapınızın önünde ayakkabılarınızı görünce evde olduğunuzu düşünerek zilinize batım. *Nasılsınız?*

K2: Bizde daha yeni eve girmiştik. İyiyim teşekkürler siz nasılsınız?

K1: Bende iyiyim teşekkür ederim. *Eşiniz ve çocuklarınız nasıl?*

K2: Onlarda iyiler. Çocuklar okulda, eşim biraz hastalandı bugün evde istirahat ediyor. Sizinkiler nasıllar?

K1: *Ne oldu? Önemli bir şeyi yoktur inşallah*. Bizimkiler de iyi çok şükür.

K2: Yok yok. Hava biraz soğudu ya, grip oldu heralde. Kapıda kaldınız, içeri buyurmaz mısınız? Bir kahve ikram edeyim.

K1: Yok teşekkür ederim. Sizi de oyaladım. Akşama misafirlerim gelecekte, yumurtanız varsa alabilir miyim diye soracaktım.

K2: Tabii ki, hemen getiriyorum.

Yukarıdaki örnekte, konuşmacı öncelikle komşusunun, çocuklarının ve eşinin halini hatırlamayı tercih eder. Komşusuna asıl gitme nedenini, halini hatırlamayı sorduktan sonra söylemektedir.

Tekrarlama maddesi ise söylenenleri doğru işittiğine emin olmanın yanı sıra duygusal durumları vurgulamak için de kullanılır.

K1: Hafta sonuna Paris'e gideceğiz, biletlerimizi aldık

K2: Hafta sonuna Paris'e gideceksiniz ve biletlerinizi bile aldınız. Doğru mu anlıyorum?

Şaşırma maddesi; iletişimi pekiştirmek, güçlendirmek için konuşmacılardan biri tarafından verilen tepkileri ele almaktadır. *Aaa, görüyor musun şu işe bak, Allah Allah, inanılır gibi değil, ee sonra* gibi *şaşırma* ifadelerine yer verilir.

K1: Yola çıktıktan bir saat sonra yağmur öyle yağmaya başladı ki. Toprak yoldaydık, ilerleyemedik

K2: *Allah Allah*. Hava da siz çıkarken çok güzeldi aslında. *Ee yolda kalınca ne yaptınız?*

K1: Ne yapalım işte, orda küçük bir restoran vardı oraya girdik bizde.

K2: *Ee sonra?*

K1: İki saat bekledik orada yağmurun dinmesini. Tekrardan yola çıktığımızda saat beşe geliyordu.

K2: *Şu işe bak ya*, toplantıya da geç kaldınız o zaman.

VI. Anlaşmazlıktan Kaçınmak [P6]

Konuşmacının dinleyici ile aynı tutum, bakış açısı ve aynı görüş içerisinde olduğunu belirtmesinin diğer bir yolu ise *anlaşmazlıktan kaçınmak* stratejisidir. Bu stratejide konuşmacı dinleyiciyle aynı fikirde olmasa dahi aynı fikirdeymiş gibi davranmaktadır. Onu mimikleriyle veya sözleriyle onaylar. Fikir belirtme güçlüğüne düştüğü zaman ise masum yalanlarla dinleyicinin pozitif yüzünü korumaya çalışır.

K1: Bugün çok kötü gördüm seni. Hasta mısın yoksa?

K2: *Şey... Biraz yorgunum. Bu yüzden öyle hissetmiş olabilirsin.*

VII. Ortak Payda Olduğunu İleri Sürmek [P7]

Konuşmacının dinleyici ile aynı tutum, bakış açısı ve aynı görüş içerisinde olduğunu belirtmesinin diğer bir yolu ise *ortak payda olduğunu iler sürmek* stratejisidir. Bu stratejide konuşmacı ile dinleyici arasında samimiyet ön plandadır. Bakış açıları aynı yöndeymiş gibi davranırlar. Konuşmacı dinleyicinin bilgi düzeyini tahmin eder ve ona göre bir diyalog içerisine girmeye çalışır. Ayrıca bu stratejinin önemli bir maddesi ise *kişi merkezi değişim*dir. Kişi merkezi değişiminde konuşmacı kendisiyle ilgili bir durumu dinleyicinin anlayabildiğini varsaymaktadır.

K1: Halan çok uzun zamandır senin yanında kalıyordu. Onun, memleketine döndüğüne üzülmedin mi?

K2: Tabii ki çok üzuldüm. *Bilirsin beni, duygularımı pek yansıtamam. Hiç üzülmez olur muyum?*

Yukarıdaki örnekte K2, K1'in kendisini tanıdığını, duygularını çok yansıtamadığı için onu anlayacağını düşünür.

Bu stratejinin farklı bir maddesi *zaman değişimler*dir. Geçmiş zamandan şimdiki zamana doğru yapılan zaman değişimleri vardır. *Dedi yerine diyor, geldim yerine geliyorum, aradı yerine arıyor* gibi zaman değişimleri görülmektedir. Bu zaman değişimleri dinleyicinin ilgisini artırmak, konuyu daha ilgi çekici duruma getirmek için kullanılmaktadır.

K1: Nerede görüşeceğinize karar verebildiniz mi?

K2: Hayır veremedik. Beni *arıyor* ve Bolu'da buluşalım *diyor*. Sanki Bolu bana çok yakın bir yermiş gibi.

Yer değişimi, bu stratejinin diğer bir maddesidir. Konuşmacı dinleyicinin konumuna göre düşünür ve *gitmek* yerine *gelmek* eylemini kullanır.

K1: Aslında hiç evden çıkacak durumda değildim. Ama birlikte olduğunuzu duyunca koşa koşa yanınıza *geldim*.

K2: Bizim de çok işimiz var aslında ama bir saat birbirimize ayıralım dedik. Ne iyi oldu senin de geldiğin.

Stratejinin diğer bir maddesi ise *dinleyicinin istek ve tutumlarını önceden bilmektir*. Konuşmacı, dinleyicinin beklentilerini, hobilerini, alışkanlıklarını önceden bildiğinin gösterir.

K1: *Kızın okula başladı başlayalı daha da bir büyümüş, uslanmış. Önceden yemek yemiyordu sanki o problemini de aşmış gibi.*

K2: Evet evet. Bize o kadar fayda sağladı ki sana anlatamam. Bir kaşık çorba bile içiremiyorduk. Şimdi bizimle birlikte masaya oturup güzelce yemeğini de yiyor.

Konuşmacı ve dinleyici arasında samimiyet olduğunu varsaymak bu stratejinin diğer bir maddesidir. Konuşmacı *uzak değiliz, yabancı değiliz ya, biz arkadaşız, biz bir aileyiz* gibi ifadelerle samimiyeti sağlamaya çalışır.

K1: Böyle çat kapı geldik, kusura bakmayın. Telefonumuzun şarjı bitmiş o yüzden haber veremedik.

K2: Olur mu öyle şey canım? *Yabancı değiliz ya. Çok sevindik geldiğimize.*

Ortak payda olduğunu ileri sürmek stratejisinin son maddesini ise *dinleyicinin bilgi düzeyini tahmin etmek* oluşturur. Konuşmacı herhangi bir ifadeyle bahsettiği şeyin zaten dinleyicinin bilgisi dâhilinde olduğunu yansıtır.

K1: Telefonda konuşurken bir şeyler anlatacağım diyordun ya...

K1: Ayy bugün canım o kadar sıkın ki. Mercan'ın oğlu bir trafik kazası geçirmiş. *Mercan'ı tanırısın, hani senin annenin de eski komşusuydu ya.*

VIII. Şakacı Olmak [P8]

Şaka yapmak dinleyiciyi rahatlamak için temel bir pozitif tekniğidir ve dinleyicinin pozitif yüzünün tatmin etmeye yöneliktir. Yapılan şakalar, konuşmacılar arasında ortak bir geçmişe veya ortak bir bilgi durumuna dayanır.

K1: Ne kadar uzun zaman oldu Melahat abla ya. Bayağıdır görüşemiyoruz.

K2: Valla öyle oldu. *Ayran içtik ayrı mı düştük?* Bir günümüz bile ayrı geçmezdi. Neyse artık bundan sonra arayı açmayalım.

IX. Konuşmacının Dinleyicinin İstekleri Hakkındaki Bilgisini ve İlgisini İleri Sürmesi [P9]

Konuşmacı, dinleyicinin duygu durumunu anladığını ve onun endişeleri hakkında bilgisi olduğunu ileri sürer. Dinleyiciyi endişe duyduğu konu hakkında rahatlatmaya çalışır.

K1: *Hafta sonu bizimle gelmeyeceğini biliyorum ama inan sana çok iyi gelecek. İş hayatının stresinden uzaklaşırsın biraz. Hem gideceğimiz tatil köyü çok sakın bir yermiş, dinlenmeye de vaktin olur.*

K2: Bilmiyorum... Aslında olabilir. Bu sıralar böyle bir tatile ihtiyacım var sanırım.

Yukarıda konuşmacı, dinleyicinin tatile gitmek istemediğini bilmektedir. Ama dinleyicinin çok yorgun ve stresli bir süreç içerisinde olduğunu, ona bu tatilin iyi geleceğini bildiği için ısrarcı davranışını görmekteyiz.

X. Teklifte Bulunmak, Söz Vermek [P10]

Konuşmacı, dinleyicinin pozitif yüzünü tatmin etmek için ona iyi niyetini göstermeyi amaçlar. Dinleyicinin istediği her şeyi kendisinin de istediğini, dinleyicinin istediği şeyleri elde etmesi için ona yardım edeceğini vaat eder ve ona teklifler sunar.

K1: Müdürüm, yaptığımız projelere yeniden göz atsak diyorum. Eksiklikler varsa en azından giderme zamanımız olur.

K2: Aslında bugünlerde çok yoğunum Mert. *Ama haftaya bir gün ayarlayalım ve bir gözden geçirelim.*

XI. İyimser Olmak [P11]

Konuşmacı, dinleyicinin kendisiyle aynı fikirde olduğunu varsayar. Konuşmacı eylemi gerçekleştirmek için dinleyiciden bir onay bekler ve her ikisinin de ortak çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini düşünür. Soru sormak yerine eylemi gerçekleştirmesinin dinleyicinin de çıkarına olduğunu ifade ederek iyimser bir tavırla yaklaşır. *Affedersin, kusura bakma, özür dilerim* gibi kalıp sözler iyimser olmak stratejisi içerisinde yer alır.

K1: Bu restoranın sütlacı çok güzel oluyor. *İki porsiyon sütlac sipariş edelim, içecek ister misin?*

K2: Öyle diyorsan deneyelim bakalım. Tatlıdan sonra birer kahve içebiliriz.

Yukarıdaki örnekte konuşmacı dinleyiciye sütlac yiyip yemeyeceğini sormak yerine aralarındaki samimiyete dayanarak ve onun da seveceğini düşünerek sormadan sipariş vermek istiyor.

XII. Konuşmacı ve Dinleyicinin Aynı Etkinliğe Katılması [P12]

Bu strateji konuşmacı ve dinleyicinin iş birliği içinde olmasıdır. *Ben* ve *sen* ifadeleri yerini *biz* ifadesine bırakır. *Gidelim, yapalım, yiyelim, düşünelim, davet edelim, mola verelim* gibi ifadelerle konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılır.

K1: Tüm siparişler üst üste geldi. Nasıl *yetiştireceğiz* bu kadar elbiseyi?

K2: *Dur bakalım* hemen olumsuzluğa kapılma. Gerekirse gece gündüz çalışır *yetiştiririz biz bunları*.

XIII. Sebepler Göstermek, Sebepler Sormak [P13]

Bu stratejide konuşmacı dinleyiciye yapılan veya yapılmayan bir eyleme *neden, niçin, nasıl* gibi soru kelimeleri yöneltilir. Ayrıca konuşmacı kendi yaptığı veya yapmadığı eylemlerden ötürü *çünkü, fakat, ama* kelimelerini kullanarak durumun sebeplerini açıklar.

K1: Sana getirdiğim çiçeklerin hepsi kurumuş.

K2: Evet. Onlara çok iyi bakmak istemiştım aslında *ama bir hafta şehir dışında olduğumuz için evde biraz havasız kalmışlar*. İnan çok üzgünüm.

XIV. Karşılıklı Olduğunu Varsaymak, İleri Sürmek [P14]

Bu stratejide iş birliği ön plandadır. Bireyler birbirlerine karşı borçlanma durumunu yumuşatarak ifade ederler. *Senin için geçen gün x yaptım, benim için y yapmalısın* gibi karşılıklı durumlar söz konusudur.

K1: *Oğlum, şehir dışında okumak istediğin için yalnız kalma diye annen ve ben memleketimizdeki tüm işleri bırakıp senin yanına yerleştik. Okulun bittiğine göre artık*

sıra sende. Anneni ve beni üzme. Hadi artık toplayalım eşyalarımızı ve memleketimize dönelim.

K2: Tamam baba, haklısın. *Sizde yıllardır benim için evinizden barkınızdan uzak kaldınız. Her şey için teşekkür ederim. Şimdi size borcumu ödeme zamanı. Gidelim diyorsanız gidelim.*

XV. Hediye Vermek [P15]

“Hediye vermek”, pozitif nezaket stratejilerinin son maddesidir. Birey karşısındakine çiçek, kolye, kitap gibi somut hediyeler verebilir. Bu somut hediyelerin dışında sözlü iletişimde soyut olarak hediye verme görülür. Konuşmacı dinleyicinin pozitif yüzünün tatmin edecek şekilde yaklaşımlarda bulunur. *Seni üzdüğüm için çok pişmanım, bu davranışı sergilememem gerekirdi...*

2.2.1.1.2. Negatif Nezaket

Negatif nezaket stratejisi dinleyici üzerindeki dayatmaları en aza indirir ve saygı göstermeyi amaçlar. Dinleyicinin eylem özgürlüğünü korumayı hedefler. Temel olarak beş gruptan oluşur:

- 1. Açık sözlülük,*
- 2. Varsayım yoksunluğu,*
- 3. Zorlama eksikliği,*
- 4. Konuşmacının dinleyiciyi etkilememe isteği.*

2.2.1.1.2.1. Negatif Nezaket Stratejileri

Brown ve Levinson (1987) on negatif nezaket stratejisi belirlemiştir. Bu stratejiler şunlardır:

- geleneksel olarak dolaylı olmak
- sorgulamak ve sınırlamak
- karamsar olmak
- dayatmayı en aza indirmek
- saygı göstermek

- özür dilemek
- konuşmacı ve dinleyiciyi kişisizleştirmek
- itibarı tehdit etmeyi genel kural olarak ifade etmek
- adlaştırmak
- minnettarlık durumunda açık

I. Geleneksel Olarak Dolaylı Olmak [N1]

Konuşmacı, muhatabıyla aralarındaki ilişkiyi göz önünde bulundurarak muhatabından talepte bulunur. Konuşmacı, istediği şeyi karşısındakinin potansiyeline göre şekillendirmeli yani muhatabın yapabileceği şeyleri istemelidir. *Anlat, yap, git, gel* gibi emir veren cümleler veya *yapabilir misin, getirebilir misin* gibi istek belirten cümleler kullanılır. Bu istekler bireylerin aralarındaki ilişkiye göre değişebilir. İncelenen metinlerde kullanılan emir kipleri bazen bireylerin arasındaki samimiyetten kaynaklansa da bazen kaba bir ifade biçimi olarak karşımıza çıkar. *Anne dışarı çıkarken kapıyı kapat* ifadesinde bireylerin arasındaki samimiyetten kaynaklı emir verme biçimi görürüz. *Verdiğim işlerin hiçbirini düzgün yapmamışsınız. Çıkın ve hepsini düzeltip getirin* ifadesinde ise kaba bir şekilde emir verme biçimini görürüz.

II. Sorgulamak ve Sınırlamak [N2]

Bu stratejide diyalog, konuşmacının kişisel görüşü haline gelir ve dinleyici yanıtını karşıt görüşte olduğunu bildirerek verebilir. Fakat dinleyici konunun doğruluğu hakkındaki tüm sorumluluğu üstüne almak istemez ve net cevaplar vermekten kaçınır. Dinleyici net cevaplar vermekten kaçınma durumunu kimi zaman konuşmacının pozitif yüzünü zedelememek, onu kızdırmamak, utandırmamak, üzmemek için gerçekleştirir. Kimi zaman ise dinleyiciyi rencide etmeden ona tavsiyeler vermek veya onu eleştirmek için net cevaplardan kaçınır. *Bence, öyle sanıyordum, yanılmıyorsam, anladığım kadarıyla, herhalde, sanki* gibi netlik belirtmeyen ifadelere başvurur.

K1: Dün mağazada çok güzel yeşil bir elbise görmüştüm. Aklım o elbisede kaldı, yarın işten çıktıktan sonra gidip almayı düşünüyorum.

K2: Eminim çok güzel bir elbisedir. Ama *ben olsam* maaşımı almayı beklerdim.

K2, K1'in maaşını almadan elbiseyi almasının onu maddi yönden sıkıntıya sokacağını bildiği için pozitif yüzünü zedelemeyen *ben olsam* ifadesiyle ona bir tavsiye vermektedir.

K1: Bu dondurmadan kesinlikle yemelisin. Geçen hafta gelirken Maraş'tan almıştık.

K2: Öyle mi? *Konuştuğumuzda bu hafta evdeyiz demiştin diye hatırlıyorum sanki. Galiba aklımda yanlış kalmış.*

Yukarıda K2, K1'in kendisine yalan söylediğini anlamış fakat onu utandırmamak için emin değilmiş gibi yaparak "*Konuştuğumuzda bu hafta evdeyiz demiştin diye hatırlıyorum sanki. Galiba aklımda yanlış kalmış*" şeklinde bir yaklaşımda bulunmuştur.

III. Karamsar Olmak [N3]

Bu stratejide konuşmacı, dinleyiciyi baskı altına almaktan veya onu zorlamaktan kaçınmak istediği için karamsar düşüncelere kapılır. Konuşmacı bir eylemi dinleyicinin yapmayacağını varsayar ve bu durum dinleyicinin seçim yapmasını kolaylaştırır.

K1: Sanki bana söylemek istediğin bir şey var?

K2: *Şey... Ben sana bir teklifte bulunacaktım aslında. Biliyorum çok yorgunsun ama bu hafta sonu bir resim sergisine gitmeyi düşünüyoruz. Eşlik eder misin acaba diye düşündüm.*

Yukarıdaki örnekte K2, K1'e bir teklif sunmak istiyor. Fakat K1'i zorlamaktan veya onu baskı altına almaktan çekinir bir ifadeyle yaklaşıyor.

K1: *Bugün akşam yemeğe gelmek istemezsin değil mi?*

K2: Sanırım istemem. Eğer fikrimde değişiklik olursa seni ararım.

Yukarıdaki örnekte K1 akşam yemeğine davet ederken "*bugün akşam yemeğe gelir misin?*" sorusunu yöneltmek yerine olumsuzluk ifadesi kullanarak "*bugün akşam yemeğe gelmek istemezsin değil mi?*" şeklinde soru yöneltiyor. Bu durum K2'nin olumsuz yanıt vermesini kolaylaştıran bir durumdur.

IV. Dayatmayı En Aza İndirmek [N4]

Konuşmacı bir durumla alakalı dayatmayı dinleyiciye karşı en aza indirmeye çalışır. Dinleyici tarafından olumsuz sayılabilecek bir durumun önemsizliğini vurgular ve aralarındaki ilişkiyi güçlendirmeye çalışır. Bu durum genellikle küçültmeler kullanılarak gerçekleştirir. *Sadece, bazen, biraz, yalnızca, ufak, bari, bir kere, küçük* gibi ifadeler kullanılır.

K1: Yanlış anlaşılmaq istemiyorum. Bunu *sadece* senin iyiliğın için yapmışım.

K2: Biliyorum. Ben kendimi *biraz* kötü hissettim. Ama üzölme, bir problem yok.

V. Saygı Göstermek [N5]

Saygı gösterme stratejisinde seslenme biçimlerinden *siz* kullanımları yer almaktadır. Dinleyiciyi yüceltme ve kendini küçölme kullanımları vardır. Bu seslenme biçimleri mesafe, cinsiyet, mesleki durum, aradaki yaş farkı gibi sosyal değişkenlere bağıdır. Seslenme biçimlerinin birçok farklı yolu vardır:

- a. ad + saygı unvanı: Mustafa Bey, Nalan Hanım, Mert Efendi.
- b. saygı unvanı: beyefendi, hanımefendi, bey, hanım.
- c. saygı unvanı + iyelik eki: hanımım, beyim, efendim, üstadım.
- ç. saygı unvanı + meslek unvanı: sayın belediye başkanı, sayın müdür.
- d. meslek unvanı + saygı unvanı: öğretmen hanım, doktor hanım, memur bey.
- e. meslek unvanı: muhtar, hoca, usta, doktor, öğretmen, müdür.
- f. meslek unvanı + iyelik eki: ustam, müdürüm, doktorum, öğretmenim.

K1: Günaydın *doktor hanım*, müsaitseniz girebilir miyiz?

K2: Günaydın *Nurcan Hanım*. *Buyurun girin*. Tahlil sonuçlarınız çıkmış, bende *sizi* bekliyordum.

VI. Özür Dilemek [N6]

Konuşmacı, dinleyicinin pozitif yüzünü tehdit edecek durumlarda telafi etmek amaçlı özür dileme stratejisini kullanır. Ayrıca konuşmacının dinleyiciden bir isteğı veya ona karşı bir eleştirisi varsa özür dileme stratejisiyle isteğini veya eleştirisini yumuşatmaya

çalışır. Brown ve Levinson özür dileme stratejisini dört maddede inceler: *af dilemek, sınır aşımını kabul etmek, güçlü sebepler göstermek, gönülsüzlüğünü belirtmek.*

a. Af Dilemek

Af dilemek maddesinde konuşmacı gerçekleştirdiği olumsuz eylem için dinleyiciden *affedersin, özür dilerim, kusura bakma, isteyerek olmadı, beni affet, bu durumun tekrarı olmayacak, çok mahcubum* gibi mahcupluğunu belli ederek açık bir biçimde özür diler.

K1: Geç kaldığım için *özür dilerim*. Seni bekletmek istememişim, *üzgünüm*.

K2: Sorun değil, bende yeni geldim sayılır.

b. Sınır Aşımını Kabul Etmek

Konuşmacı, dinleyiciye karşı olan eleştirisinin veya ondan beklentisinin pozitif yüzünü tehdit edebilecek bir unsur olduğunun farkında olarak durumu iletir ve baştan kabul etmiş olur. Yani konuşmacının isteği, dinleyicinin eylemi gerçekleştirme potansiyelinin üstündedir.

K1: *Senden bunu istemek hakkım değil biliyorum*. Ama çok uzun zamandır arkadaşsınız. Bu durumunuz beni çok üzüyor. *Benim hatırım için bir kere olsun görüşmez misin?*

K2: Seni kırmak istemiyorum fakat yaşadığımız sıkıntıları biliyorsun. Anlayışla yaklaşmanı bekliyorum.

c. Güçlü Sebepler Göstermek

Konuşmacı, dinleyicinin pozitif yüzünü tehdit edebilecek isteklerinde güçlü sebepler göstererek özür diler. Konuşmacı, bu isteğinin haklı bir sebebi olduğunu ileri sürer.

K1: *Kusura bakmayın bu saatte ziline basıp sizi uyandırdım*. Ama *çocuğumun ateşi çok yüksek, hastaneye götürmemiz gerekiyor*. *Aksilik olacak ya, araba bozuldu çalıştıramıyoruz*. *Sizin arabanızı alabilir miyiz?*

K2: Olur mu öyle şey, ne kusuru. Hemen getiriyorum anahtarı bir dakika bekleteceğim.

Yukarıdaki örnekte K1, gecenin çok ileri bir saatinde komşusunun ziline basarak onu uyandırmıştır. Komşusunun bundan rahatsızlık duyacağını tahmin ederek, geç bir saatte onları rahatsız etmesinin önemli bir sebebi olduğunu açıklar.

ç. Gönülsüzlüğünü Belirtmek

Konuşmacı, gerçekleştirdiği eylemin dinleyiciyi rahatsız edebilecek bir durum olduğunu düşünür ve gönülsüzlüğünü belli eder.

K1: Uzun zamandır görüşmüyorduk, sohbet etmek ne iyi geldi. *Vallahi oturmasına sabaha kadar otururum ama sabah işe gideceksiniz, çok yorgun görünüyorsunuz.* En iyisi biz müsaade isteyelim, sizde dinlenin.

K2: Arayı çok açmayalım, ne kısa sürede yine bekliyoruz.

VII. Konuşmacı ve Dinleyiciyi Kişisizleştirmek [N7]

Bu stratejide özne ve dolaylı nesne çıkarılarak *ben* ve *sen* zamirleri kullanmaktan kaçınılır. *Size söylüyorum* yerine *söylüyorum*, *sana soruyorum* yerine *soruyorum* eylemleri kullanılır. Bu zamirler bazı durumlarda konuşmacı tarafından kullanılmak istenmez: Konuşmacının söylediği şeyi dinleyici duymaz ve bu yüzden konuşmacı sözünü tekrar eder, konuşmacı daha önce söylediği bir sözü hatırlatmak için yeniden söyler, konuşmacı dinleyiciye doğrudan gönderim yapmak yerine eylemi kişisizleştirir.

K1: Akşam planınız yoksa yemeğe mi gitsek?

K2: Telefonla uğraşıyordum duyamadım.

K2: Akşam *diyorum*, bir planınız yoksa yemeğe mi gitsek?

Yukarıdaki örnekte K1 söylediği şeyin duyulmaması üzerine tekrar eder ve cümleyi olduğu gibi yeniden kurmak yerine *akşam diyorum* diyerek vurgulama yapar.

K1: Arkadaşlar onaya gönderdiğimiz proje beğenilmemiş. *Üstünden tekrar mı geçilse?*

Yukarıdaki örnekte şirketin yöneticisi beğenilmeyen proje için çalışanlarına üstünden tekrar geçin diye emir vererek konuşmak yerine *üstünden tekrar mı geçilse* şeklinde soru yöneltiyor.

VIII. İtibarı Tehdit Etmeyi Genel Kural Olarak İfade Etmek [N8]

İtibarı tehdit eden eylemlere karşı muhatabı baskıdan uzak tutmak ve çatışmayı önlemek amacıyla gösterilen davranış toplumsal kural ve düzenlemelere dayandırılır. Genellikle atasözleri ve deyimler kullanılır, geniş zaman hâkimdir.

K1: Kendisine defalarca kez sordum. Borcun harcın içindeyken bu kadar para bir anda ortaya nasıl çıktı anlayamıyorum.

K2: Sende biraz fazla mı abartıyorsun acaba? *Üzümünü ye bağını sorma işte.*

Yukarıdaki örnekte K1, K2'ye maddi durumları çok kötü iken eşinin birden çok zengin bir adam olması üzerine dert yanmaktadır. K2 ise *üzümü ye bağını sorma* ifadesini kullanarak K1'i olumsuz düşünceden uzak tutmaya çalışır.

IX. Adlaştırmak [N9]

Bu stratejide kılıcı eylemden uzaklaşır. Konuşmacı ya kendini ya da dinleyiciyi eylemden uzaklaştırır. Konuşmacılardan birinin pozitif yüzünü tehdit eden durum var ise tehditten bu strateji sayesinde uzak kalınır. mAK- ekiyle oluşturulan adlaştırmalarda emir cümlesinden uzaklaşarak daha yumuşak bir dil kullanımı tercih edilir.

K1: Anne parka inebilir miyim?

K2: Ödevlerini bitirmeden parka inmek yok.

Yukarıdaki örnekte anne çocuğuna *parka inme* emir cümlesini kullanmak yerine *parka inmek yok* diyerek cümlesini yumuşatmıştır.

K1: Yaptığı şeylere artık bir şey *söyleyecek değilim*. Ama biraz davranışlarına dikkat etse iyi olur.

K2: Tamam merak etme. Ben onunla konuşacağım.

X. Minnettarlık Durumunda Açık Olmak [N10]

Bu stratejide konuşmacı, dinleyiciye bir durum hakkında açıkça minnettar olduğunu belirtir. *Senin sayende, sana borçluyum, senin yardımınla yaptım, üstümde çok emeğin var* gibi yaklaşımlarla minnettarlık durumunu bildirir.

K1: Vay be! Harika görünüyorsun, seni böyle gördüğüme çok mutlu oldum.

K2: İşlerimde o kadar yardımcı oldun ki. *Senin sayende* dinlenme fırsatı buldum.

Yukarıdaki örnekte K2, K1'e işlerinde yardım ettiği için dinlenme fırsatı olduğunu ve onun sayesinde dinlenebildiğini açık bir biçimde ifade eder.

2.3. Yüz

Nezaket teorisinin temelinde bireylerin yüz sunumları içine girmesi ve iletişim sırasında bu yüz sunumlarının olumlu veya olumsuz anlamda farklılık gösterebilmesi vardır. Bu farklılıkları sosyal çevresini izleyerek oluşturur. Birey iletişime girdiği zaman hem kendisini hem karşısındakini olumsuz anlamda etkileyecek söz ve davranışlardan kaçınmalıdır. Bireyin bu kaçınma durumu onun sorumluluğu altındadır çünkü diğer bireyler herkesin rolüne uyarak davranacağını düşünerek tutum sergilemektedirler.

Goffman yüzü “başkaları tarafından bir kişinin belli bir ilişki boyunca takındığı düşünülen rol aracılığıyla kendisi için talep ettiği olumlu toplumsal değerler olarak tanımlanabilir” olarak tanımlar (1967: 2) Goffman yüz kavramını iki grupta inceler: *sakınma süreçleri*, *düzeltilme süreçleri*. *Sakınma süreçleri* bireyin iletişim sırasında karşısındakine karşı olumsuz bir etki oluşturmaktan kaçınmayı hedefler. *Düzeltilme süreçleri* ise birey hem kendi yüzüne hem iletişim içerisinde olduğu bireyin yüzüne karşı tehditleri önlemeyi hedefler.

Goffman'a göre *yüz*, etkileşimsel davranışlarına göre bireylerin kullandığı bir kamu malı iken, Brown ve Levinson *yüzü* bireye ve benliğe bağlı bir imge olarak ele almıştır (Kansu Yetkiner, 2008: 32).

Brown ve Levinson (1987) yüz kavramını ve yüzün korunması ilkesini evrensel olarak kabul etmişlerdir. Bu ilkeyi evrensel olarak kabul etmeleri kültürler üzerine yapılan başka çalışmalarla eleştirilmiştir. Dilbilimciler bazı ortak özelliklere karşın yüz kavramının kültürlere bağlı olarak farklı anlamlar barındırdığını belirtmiş ve çeşitli kültürlerdeki “*yüz*” tanımları üzerinde çalışmışlardır.

Brown ve Levinson *yüzü* “*duyuşsal olarak yatırım yapılan, kaybedilen, korunan, geliştirilen ve etkileşim sırasında sürekli olarak başvurulmuş bir şey*” olarak tanımlar (1987: 61). *Yüzü* korumak için bireylerin iş birliği içerisinde olması gerektiğini, bireyin kendi yüz savunmasını gerçekleştirirken başkasının yüz savunmasını tehdit

etmemesini önerirler. *Yüz* kavramını *pozitif yüz* ve *negatif yüz* olarak ikiye ayırırlar. Pozitif yüz başkaları tarafından takdir edilme ve beğenilme arzusudur. Bu beğenilme arzusu bireyin karşısındakiyle iletişiminden iletişimine değişebilir. Örneğin ödevini özenle hazırlanmış bir öğrenci öğretmeni tarafından takdir edilmek ister; güzel giyinmiş bir kadın arkadaşları tarafından beğenilmek ister; yeni kitap yazmış bir yazar okuyucuları tarafından beğenilmek ister. Negatif yüz ise bireyin herhangi bir davranışına başkası tarafından müdahale edilmeden istediğini yapabilme arzusudur. Bireylerin sınırları, kişisel alanları, beğenilme arzuları yetiştikleri toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Fakat her bireyde ortak olan özellik kendi sınırlarını koruma isteğidir. İletişim sırasında bireyler birbirlerinin yüz imajını korumaya yönelik davranış sergilemelilerdir.

Birey iletişim içerisinde olduğu kişiye onu rahatsız edecek, tehdit oluşturacak bir şey söylese buna yüz tehdit edici davranış denir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELEME

3. Yapısal Bakımdan Nezaket İşaretleyicileri

3.1. Fonetik Nezaket İşaretleyicileri

Özkan, en küçük gramer birliklerinden cümleye kadar bütün şekillerin yapısında ses denilen basit dil unsurunun bulunduğunu, seslerin yan yana gelerek dil şekillerini meydana getirdiğini söyler (2009: 116).

En küçük gramer birliklerinden en büyük birlik olan cümleye kadar dili meydana getiren bütün şekillerin bünyesinde ses adını verdiğimiz en küçük ve en basit dil unsurları bulunur. Bu unsurlar bazen tek başlarına, çok defa da yan yana gelerek canlı cansız varlıkları, mefhumları ve durumları karşılayan kelime dediğimiz dil birliklerini, dil unsurlarını, dil şekillerini meydana getirirler (Ergin, 2012: 29).

Ses bilgisi, dilin her düzleminde görülen seslerin yapıları, ses kuralları kadar, bu seslerdeki değişimleri de inceler. Ses bilgisi hem biçim bilgisiyle hem de cümle bilgisiyle ilişkilidir; çünkü sözlerde görülen biçim bilgilik ve söz edimlik özellik ve değişiklikler, sözlerin ses yapılarıyla doğrudan ilişki içindedir (Karaağaç, 2015: 18). Kerimoğlu, sesbilgisinin, sesin doğasıyla ilgili olduğunu, deneysel bir niteliğe sahip olduğunu, yerel olduğunu, sesin akustiği ve eklemleme biçimlerini incelediğini söyler (2017: 148). Hirik, seslerin dilin yapı taşlarını meydana getirdiğini ve bu yapı taşlarının dilin iç mekanizmasındaki rolünün oldukça önem taşıdığını söylemektedir (2018: 45).

Fonetik sesbilgisi anlamına gelmektedir. Dilde ses tonunu ve konuşma yapısını incelemenin yanı sıra dil ritmini de inceler.

3.1.1. Seslenmeli Fonetik Nezaket İşaretleyicileri

İnsanlar dili kullanırken farklı amaçlarla ve farklı şekillerde birbirlerine seslenirler. Seslenmede dikkat çekme, çağırma, duyguları belli etme amaçlanır. Bireylerin birbirlerine seslenme biçimleri aralarındaki samimiyete, yaş farkına, cinsiyetine bağlı olarak farklılık gösterir. Seslenme biçimleri birçok ifadeyle dile gelebilir. Seslerin birleşmesi seslenme biçimlerini oluşturur.

Kime veya neye seslenildiğini bildiren söz veya söz birleşmesi, seslenme öbeğini oluşturur. Kişinin özel adı olan sözler, akrabalık ve kavim adları, kişinin toplumdaki işini, mevkiini bildiren sözler, ilişki bildiren sözler, seslenme sözleri olarak kullanılabilir. Ayrıca çeşitli hayvan adları ve takma adlar, cansız eşyaların adları, coğrafi adlar, seslenme görevi üstlenebilir. (Karaağaç, 2013: 750).

(1)

Selma Hanım, birdenbire samimileşti:

"Kardeşim, kardeşim," dedi, "bunlar bizim sebebi felaketimiz olacaklar. [KK, 35], [P4].

Selma Hanım, Naim Efendi'ye "kardeşim" diyerek seslenmektedir. "Kardeşim" ifadesi seslenme olarak iki şekilde kullanılabilir. Birincisi, kişi gerçekten kendi kardeşine seslenmektedir. İkincisi ise kendisine yakın gördüğü bir bireye nezaketen "kardeşim" şeklinde seslenebilir. Bu örnekte Naim Efendi Selma Hanım'ın kardeşi olmadığı için açık bir nezaket ifadesi görülmektedir. Bu ifade Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Bu örnekte Türkçede seslenme içeren fonetik temelli bu kullanımın Brown ve Levinson'un pozitif nezaket stratejilerinden dördüncüsünü [P4] işaretlediği görülmektedir.

(2)

Kendi kendine, mütemadiyen:

"Hey gidi Naim! Hey gidi Naim!" diyordu. "Bahtın ne kadar karaymış zavallı Naim! Daha ne bekliyorsun? Daha ne duruyorsun? Yetmedi mi? Yetmedi mi?" [KK, 145], [P4, N3].

Naim burada kendi kendisine konuşmaktadır. “*Zavallı Naim*” şeklinde kendine hitap etmektedir. Bahtının kara olduğunu kendisine bir karamsarlık içinde söyleyip, daha yetmedi mi diye sormaktadır. Bu karamsarlık Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *karamsar olmak* stratejisine örnektir. “hey gidi Naim” ifadesi ise Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının dördüncü stratejisine örnektir.

Türkçede seslenme içeren “*hey*” ifadesi genellikle aralarında samimiyet bulunan bireyler arasında bir seslenme biçimi olarak kullanılmaktadır. Bu örnekte ise, Naim kendi kendine konuşurken bu seslenmeyi kullanır. Türkçede kullanılan bu seslenme Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket stratejilerinden dördüncü stratejiyi [4] karşılamaktadır.

(3)

Genç kız, müstehzi:

“*Hey, koca kahraman!*” dedi. [KK, 182], [P4].

Seniha, Hakkı Celis’e “*hey, koca kahraman*” şeklinde hitap etmektedir. Bu seslenmede bir samimiyet ifadesi görmekteyiz. Levinson ve Brown’un pozitif nezaket kuramının ise *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Bu örnekte Brown ve Levinson’ın dördüncü stratejisi [P4], Türkçede samimi ilişkiler içerisinde bulunan bireylerin birbirlerine seslenme biçimini karşılamaktadır.

3.2. Morfolojik Nezaket İşaretleyicileri

Morfolojik yapılar yapım eki alan kelimeler ve çekim eki alan kelimeler olarak iki gruba ayrılmaktadır.

3.2.1. Yapım Ekli Morfolojik Nezaket İşaretleyicileri

Türkçe yapım ekleri bakımından oldukça verimli bir dildir. Yeni kelime üretimi ya da kavramları karşılayabilme becerisi açısından, kendine özgü yapısı ve işlevselliği doğrultusunda, dışarıdan gelen baskın tesirler karşısında, direnç gösterebilecek yetkinliğe sahip görünmektedir. Toplamda 195 yapım ekinden 100’ü tek şekilli ve tek

işlevli olarak, yeni kavramlar ve kelimeler üretmek için kullanılmaktadır. 95 yapım eki ise birden fazla işlev üstlenerek, fiil ve isim kök ve gövdelerine yeni işlevler kazandırmaktadırlar (Gedizli, 2012: 3359).

Korkmaz ise, yapım eklerinin ad ya da fiil kök ve gövdelerinden yeni ad ya da fiil gövdeleri yapan ekler olduğunu; Türkçede kökler ile ekler arasındaki birleşme ölçülerinin kurallı ve sistemli olduğu için adlara gelen eklerin fiillere, fiillere gelen eklerin adlara gelemeyeceğini söyler (2014: 110).

Yapım ekleri, isim ya da fiil kök ve gövdelerine eklenerek onlardan yeni isimler ya da fiiller türeten eklerdir. Eklendiği sözcüğün anlamını veya türünü değiştirir.

(4)

...

Pusat ileri gittiğini anlamıştı:

- *Bana ne tavsiye edeceksin?*

- *İçkiye paydos. Bazı perhizler . Bir de ilaç...*

Çantasından reçete kağıdı çıkararak bir ilaç adı, başka bir kağıda da yememesi gereken yiyecekleri yazdı:

- *Bir hafta dinlen. Raporunu dairene gönderirim. Mühim bir nokta da **seni sıkacak şeylerden, insanlardan mümkün olabildiği kadar kaçmandır, dedi.*** [RA, 180], [P9].

Yukarıda Selim'in hastalığı ile ilgilenen Doktor Binbaşı Cezmi Oğuz, Selim'in iyileşmesi için ihtiyacının içkiye ara vermesi, perhiz uygulaması, ilaç kullanması, dinlenmesi gerektiğini söyler. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacının dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini ileri sürmesi* stratejisinin örneğidir.

Yukarıda altı çizili ifadelerde nezaket stratejilerini gösteren söylemler belirtilmiştir. Koyu ile gösterilen ekler ise bu yapının içerisinde yer alan yapım ekleridir. Ancak bu yapım eklerinin doğrudan nezaket işaretleyicisi olmadığı söylenebilir.

(5)

...

“Biraz daha Yıldırım. Ne olursun iki gözüm, Allah aşkına. Burada yığılıp kalma.”
[NA, 306], [P4].

Eşkiyadan kaçmaya çalışan bir grup kabile içinde Yıldırım’ın düşüp bayılması üzerine Büyükhanım ona destek olmaya çalışmaktadır. Yıldırım’a kullandığı “iki gözüm” hitabı Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Yukarıda altı çizili olan “iki gözüm” ifadesi nezaket gösteren bir ifadededir. Ayrıca “gözüm” kelimesi Eski Türkçe *kö- temelinde yapım eki olarak türeyen bir kelime olarak düşünülebilir.

(6)

Mefharet yerinden kalktı, oğluna yaklaştı ve elini onun alınına koydu.

- Senin ateşin var galiba. Kalk, yat istersen. Yemek de yemiyorsun. İştahın yok. Sonra yersin, kalk. [Y, 41], [P1, N1].

Mefharet oğlunun hasta olduğunu düşünerek ateşi olduğunu, yemek yemediğini, iştahının olmadığını, kalkıp yatması yemeği sonra yemesi gerektiğini söyleyerek onun ihtiyacı olan şeyin dinlenmek olduğunu vurgular. Levinson ve Brown’un pozitif nezaket kuramında *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisine örnektir. Ayrıca *kalk* ifadesinde samimiyetten kaynaklı bir emir verdiğini görmekteyiz. Bu durum ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *geleneksel olarak dolaylı olmak* stratejisine örnektir.

Altı çizili cümleler nezaket bildiren cümlelerdir. Yukarıda koyu olarak belirtilen yapım eki ise cümle içerisinde anlam bütünlüğü sağlandığında bir nezaket bildirir. Ekin tek başına nezaket bildirdiği söylenemez.

(7)

Müdür, ihtiyar memurun inadını kıramayacağını anlayınca:

- Hocam, bari size başka türlü bir yardımda bulunmama müsaade edin, dedi.

Ali Rıza Bey, bir çocuk sadeliğiyle gülümser gibi:

- *Artık sizden hiçbir şey kabul edememeye mecburum, dedi. Üzülmeysin, ne yapalım? Bütünü ölmedim ya, elbet bir çaresini buluruz.*

- *Tekrar görüşürüz değil mi?*

- *Elbet çocuğum, ona ne şüphe? [YD, 25], [N4, N5, P10].*

Bu diyaloglarda geçen “*hocam, çocuğum*” ifadeleri Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Müdürün, Ali Rıza Bey’e “*Hocam, bari size başka türlü bir yardımda bulunmama müsaade edin*” ve “*Tekrar görüşürüz değil mi?*” yaklaşımları, Ali Rıza Bey’e yardım etmek için ve daha sonra tekrar görüşmek için teklif sunduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının onuncu stratejisinde *teklifte bulunmak, söz vermek* olarak ele alınır.

Müdürün kullandığı “*bari*” ifadesi ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *dayatmayı en aza indirmek* stratejisinin örneğidir.

Yukarıda altı çizili kelimeler Brown ve Levinson’ın nezaket kuramının örneklerini karşılayan kelimelerdir. “*Görüşürüz*” yapım eki alan kelimelerdendir. Ancak ekin tek başına tam anlamıyla nezaket bildirdiğini söylemek zordur.

3.2.2. Çekim Ekli Morfolojik Nezaket İşaretleyicileri

Yapım ekleri kök ile gövdenin kendi sınırları içinde kaldığı hâlde, işletme ekleri, kök ve gövdelere bazı anlam bağlantıları katarak onları birbiriyle ilişkiye geçiren, onlarla kelime grupları ve cümlelerin öteki öğeleri arasında geçici anlam örgüsü kuran eklerdir (Korkmaz, 2019: 111).

Hirik, temel görevi cümledeki diğer kelimelerle bağ kurmak olan çekim eklerinin kurduğu bağın yanı sıra anlam sınırını daha belirgin hâle getirme, derin yapıyı yüzeye çıkarma, anlatıma ses bakımından ezgi katma gibi görevleri de yerine getirmek olduğunu söyler. (2018: 53-54).

Balyemez, çekim ekinin eklendiği kelime ile diğer kelimeler arasında iletişim kurduğunu, oluşumu tamamlanmış kelime üzerine gelerek kelimeyi cümleye dâhil ettiğini, kelimeleri cümle içine çekerek anlam ilişkisini sağladığını ve çekim eki olmadan cümle kurulamayacağını söyler (2019: 181).

Çekim ekleri, kelimelerin çekimlenerek farklı yerlerde ve görevlerde kullanılmasını sağlar. Çekim ekleri köklere gelerek sözcüğün biçimini değiştirir, fakat anlamını değiştirmez.

(8)

Ara sıra Faik'e:

“Size şaşıyorum Faik Bey!” derdi. “Bu şehirde hiç sıkılmıyor gibisiniz; daha doğrusu, her şeyle avunup eğlenebiliyorsunuz. Siz ki Avrupa'da büyüdünüz, oradaki hayata alıştınız, nasıl oluyor da oraya tekrar dönmek ihtiyacı bile hissetmiyorsunuz?..” [KK, 43-44], [N5].

Seniha, Faik'e “*Faik Bey*” unvanıyla hitap etmektedir. “*Bey*” hitabı resmiyetin ifadesidir. Ve konuşma bu resmiyete dayanarak “*siz*” hitaplarıyla devam etmektedir. Bu durum Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

Yukarıda altı çizilen kelimeler nezaket bildiren kelimelerdir. Bu kelimelerin aldıkları çekim ekleri, bu kelimelerin nezaket bildirmesini sağlamıştır. Koyu ile gösterilen Türkçede kelimenin biçimini değiştiren çekim ekleri, kelimeleri doğrudan nezaket bildiren kelimeler yapmıştır.

(9)

Sekine Hanım:

“Vazgeçtim anlatmayın, vazgeçtim, çok sinirleniyorsunuz. Bırakınız, anlatmayın,” diyordu. [KK, 107], [N5, P13].

Sekine Hanım, babası Kasım Paşa'ya bir durumu anlatırken çok sinirlendiğinden ötürü anlatmamasını söylemektedir. Bu durum Levinson ve Brown'un pozitif nezaket

kuramında *sebepler göstermek/sebepler sormak* stratejisine örnektir. Devamında babasına olan saygısından ötürü “siz” ifadeleri görülmektedir. Levinson ve Brown’un negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

Yukarıda koyu renk ile belirtilen ekler, Türkçede çekim eki olarak kabul edilir. Sekine Hanım, babası ile konuşurken çekim ekleri sayesinde Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnek olarak verilebilecek yaklaşımlarda bulunmuştur.

(10)

Misafir, bir kabahat işlerken yakalanmış gibi mahcuptu; fakat bozulduğunu belli etmek istemedi; gülümseyerek:

- Beyefendi, bu sözlerim her halde hoşunuza gitmez, dedi, fakat ne yapalım ki hakikat... Ali Rıza Bey, mektep çocuğu mahcupluğu ile cevap verdi:

- Bilirsiniz ki kimsenin fikrine karışmam, keyfinize ve menfaatinize uygun olan her şeyi yapmakta serbestsiniz. Ancak müsaade ederseniz size başka bir cihetten sitem edeceğim. Kendi köşesinde çalışan, belki de kendi halinden, hayatından memnun olan insanlarda olmayacak birtakım arzular ve isyanlar uyandırmak doğru mu? Vicdanınızdan eminim... Düşünürseniz bana hak vereceksiniz. [YD, 10-11], [N3 N5].

Yukarıdaki örnekte, evine gelen misafir ve Ali Rıza Bey arasında bir diyalog vardır. Her ikisi de birbirlerine karşı oldukça temkinli yaklaşıma çalışmaktadır. Aralarındaki mesafeden ötürü birbirlerine “siz” şeklinde hitap etmektedirler. Bu durum Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir. Ayrıca Ali Rıza Bey, misafirine *Ancak müsaade ederseniz size başka bir cihetten sitem edeceğim... Vicdanınızdan eminim... Düşünürseniz bana hak vereceksiniz...* şeklinde bir tavsiye vermek ister fakat onun yanlış anlayacağından veya kırılacağından ötürü bir karamsarlık haline bürünür.

Bu durum ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket stratejisinin *karamsar olmak* stratejisine örnektir.

Yukarıda kelimelere gelen koyu renkte gösterilen çekim ekleri, kelimeleri direk nezaket bildiren kelimeler yapmıştır. Bu çekim ekleri eklenerek nezaket bildirmesini sağlayan kelimeler Brown ve Levinson'ın negatif nezaket stratejisinin beşinci maddesine [N5] örnektir.

(11)

Ali Rıza Bey, yaz, kış, işi olsun olmasın her gün saat dokuzda vazife başında bulunuyordu.

Buna mukabil akşamları herkesle beraber şirketten çıkmaz, gün batıncaya kadar çalışırdı.

Müdür, onu bu saatte karşısında görünce:

- Hocam, yine geç kalmışsınız, dedi, kendinize hiç acımıyorsunuz... Bir işiniz varsa yarına bırakalım. [YD, 20], [P4, N5, P12].

Müdür, Ali Rıza Bey'e saygısından ve geçmişte gerçekten hocalık mesleğini yapmış olmasından dolayı "hocam" şeklinde hitap etmektedir. Bu hitapla seslenme şekli Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir. *Bir işiniz varsa yarına bırakalım* derken "bırakalım" ifadesi birlikte yapabilecekleri bir eylemi ifade eder. Bu durum ise Levinson ve Brown'un pozitif nezaket kuramında *konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisidir.

Yukarıda nezaket bildiren kelimelerin altı çizilmiştir. Bu kelimelerin nezaket bildirmesini sağlayan ek ise Türkçede kullanılan yukarıda koyu renk ile gösterilen çekim ekleridir.

(12)

Müdür Bey, biraz daha bekledikten sonra sözü rastgele bir yerinden kesti:

- Anladım, müsaade ederseniz, biraz da ben söyleyeyim, dedi. Size olan hürmetimden, muhabbetimden şüphe etmezsiniz. Siz, fevkalade iyi, bu asırda, bu dünyada emsali bulunmayacak kadar başka bir insansınız. Yalan söylemeyeceğim, Leman vakası doğrudur. Böyle bir şey olmamalı idi.! Ben de istemezdim. Fakat ne yapalım oldu.

Mamafih, inanınız ki bu vaka zihninizde büyüttüğünüz kadar fevkalade bir şey değildir. Anladığıma göre, bana bu kızla evlenmeyi teklif ediyorsunuz. Açık söyleyeyim, buna imkân yoktur. Çünkü bu Leman Hanımı ilk baştan çıkaran ben değilim.

*Bu söz, Ali Rıza Bey'e bir kırbaç gibi tesir etti. İhtiyar adam, yerinden doğrularak:
- Beyefendi oğlum... günahdır... Leman, ne de olsa parmak kadar bir kız çocuğu ki...
Diye bir şeyler söylemek istedi.*

*Fakat Muzaffer, tekrar onun sözünü kesti, ihtiyarın sadeliğine gülümseyerek:
- Beyefendi, emin olun, size yalan söylemiyorum. Leman zannettiğiniz gibi masum bir kız değildi... Önüne gelenle düşüp kalkıyordu. İsterseniz bunu size ispat da edebilirim. Hatta doğacak çocuğun babası olduğum da şüpheli idi. Fakat her nedense, belki de mevkiim sebebiyle, o şeref öteki babalardan ziyade bana layık görülmüştür. Ah, Ali Rıza Bey, dünya keşke sizin bildiğinize benzeseydi! [YD, 21-22], [N5, P2, P4].*

Diyaloglar içerisinde geçen “siz” ve “Leman Hanım, Ali Rıza Bey, beyefendi” gibi unvanlar ve hitaplar saygı unvanlarıdır. Levinson ve Brown’un negatif nezaket kuramında *saygı göstermek* stratejisine örnektir. Ali Rıza Bey’in müdüre “*beyefendi oğlum*” hitaplarıyla yaklaşımı ise samimiyet göstergesidir. Müdürün “*Siz, fevkalade iyi, bu asırda, bu dünyada emsali bulunmayacak kadar başka bir insansınız.*” şeklindeki övgü dolu yaklaşımı ise Levinson ve Brown’un pozitif nezaket kuramında *dinleyiciye ilgiyi, onayı ve sempatiyi abartmak* stratejisi olarak ele alınır.

(13)

Ali Rıza Bey'in kahve arkadaşlarından bir mütekait binbaşı, bir gün onu Üsküdar kahvelerinden birinde bir köşeye çekti:

- Ali Rıza Bey kardeşim, sizinle çok ehemmiyetli bir şey konuşacağım, dedi... Uzun müddet tereddüt ettim... Fakat sizi çok sevdiğim ve namuslu bir insan olarak tanıdığım için...

Binbaşı, ihtiyar adamın sararmaya, titremeye başladığını görerek durdu. Kısa bir tereddütten sonra:

- Galiba müteessir olacaksınız, dedi.

Ali Rıza Bey, hemen kendini topladı. Münasebetsiz bir şey yaparak arkadaşını ürkütmekte mana yoktu.

Bu mukaddemeye göre işiteceği şeyin onu can evinden vuracağı muhakkaktı. Fakat, ne olursa olsun hakikati mutlak öğrenmeliydi.

İhtiyar adam, mümkün olduğu kadar sakın bir sesle:

- Merak etmeyin, dedi, ben, çok tahammüllü bir adamım...

- Fakat üzülmeceğinizi vadeder misiniz?

- Ateş bir yere düşsün de yakmasın, bu olmaz. Fakat gayret ederim.

- Mamafih pek o kadar büyütülecek bir mesele de değil. Söylemek istediğim şey şu:

Büyük kızınızın pek fazla dolaşmasına müsaade etmeseniz, daha iyisi mümkün olsa da bir zaman hiç sokağa çıkarmasanız!

- Ne var? Ne olmuş?

- Hiç... Sanki o yaşta bir genç kıızı pek serbest bırakmak doğru değil de...

- Sözünüzü değiştirmeyin. Siz, bir şeyler biliyorsunuz, hakikati bana olduğu gibi söyleyin.

- Peki, ne biliyorsam söyleyeceğim. Kızınızı bir hafta evvel kibar kıyafetli bir delikanlı ile otomobile binerken gördüm. Ne kadar müteessir olduğumu tahmin edemezsiniz. Üç gün evvel de bizim çocuklar daha başka şeyler söylediler. Belki de mübalağadır amma!... [YD, 118-119], [N5].

Ali Rıza Bey ve kahve arkadaşlarından olan bir binbaşının arasında geçen diyalogda “siz” hitapları yer almaktadır. Ayrıca binbaşı Ali Rıza Bey’e “Ali Rıza Bey kardeşim” şeklinde seslenmektedir. Bu durumda saygı unvanı + iyelik eki görülmektedir. Bu hitap şekilleri Levinson ve Brown’un negatif nezaket kuramının saygı göstermek stratejisine örnektir.

Yukarıda Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının saygı göstermek stratejisi, Türkçede kelimenin anlamından ziyade biçimini değiştiren iyelik eklerinin kelimelere gelerek saygı göstermesini sağlayarak oluşmuştur.

(14)

Samim'in gözleri kırıldı ve burnundan aldanmaya niyeti olmayan adamın boğulmuş istihzasını taşıyan sesi bir soluk halinde çıktı.

- *Size son bir soru daha sormama müsaade eder misiniz? Onu daha evvel ne zaman gördünüz?*

Pek iyi bildiği bir tarih değil, bir yalan arayan kızın gözleri yine etrafı dolaştı.

- *Hatırlamıyorum. İki üç ay evvel herhalde. Size söylemiştim. [Y, 161], [N5].*

Meral ve Samim arasında geçen diyalogda resmî bir dille “siz” hitapları görülmektedir. Çok uzun zamandır karşılaşmadıkları ve birbirlerine karşı mesafeli oldukları için bu yaklaşımı görmekteyiz. Bu Levinson ve Brown'un negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir. Koyu renkle belirtilen saygı göstermek stratejileri, kelimelere çekim eklerinin gelmesi sayesinde sağlanmıştır.

(15)

Samim'in gözleri kararır gibi oldu. Kalbinde durur gibi bir hal. Sonra bir çarpıntı. - Alo!... Siz misiniz doktor? Necile Hanım'dan telefon ediyorum. Çabuk koşunuz. Giyinmeden de gelebilirsiniz. Çok fena Necile Hanım. Nefes almıyor. Ha! Biliyorsunuz. Nasıl? Peki... Rica ederim... Çabuk. [Y, 403], [N5].

Samim Necile Hanım'ın doktorunu arayıp Necile Hanım'ın nefes alamadığını bildirir. Doktorla konuşurken ise resmî bir dil kullanmaktadır. Levinson ve Brown'un negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

Yukarıda Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının saygı göstermek stratejisini [N5], kelimelerin aldıkları çekim ekleri sağlamıştır.

(16)

- *Ne zamandan beri burada oturuyorsunuz?* diye sordu.

Genç kadın kederli, hatta belki de biraz nemli gözlerini ona dikti:

- *Hemen şimdi geldim dedi. Ben oturur oturmaz siz kalktınız.*

Pusat o zaman karanlığın müsaadesi nisbetinde ona baktı. Peri yüzü çok genç bir kadın, hatta bir kızdı. Aynı soğuk sesle yeniden sordu:

- *Kimsiniz? Niçin kalmamı istiyorsunuz?*

Samimi bir tebessümle gülümsedi:

- *Beni tanımadınız mı Selim Beğ?*

Selim bir adım daha yaklaşarak onu dikkatle süzdü ve soğuk bir kayıtsızlıkla:

- *Sizi ilk defa görüyorum, diye cevap verdi.*

- *Unutmuş olacaksınız.* [RA, 79], [N5].

Yukarıda tarih öğretmeni Leylâ Hanım ve Selim Bey Çamlı Koru'da karşılaşırlar. Çok uzun zamandır görüşmedikleri için Selim Leylâ'yı hatırlamaz. Aralarında bir resmîyet söz konusudur ve birbirlerine "siz" diye hitap ederler. Bu durum Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

Aralarında bir samimiyet bulunmayan Leylâ Hanım ve Selim Bey'in birbirleri ile olan diyalogunda Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının saygı göstermek stratejisi Türkçedeki çekim ekleri sayesinde sağlanmıştır.

3.3. Leksik Nezaket İşaretleyicileri

Dilin söz varlığının temelinde isimler ve fiiller bulunmaktadır. Bu iki türün birbiriyle ve kendi türleriyle olan ilişkilerine katkı sağlayan edatlar ise tek başlarına doğrudan bağımsız morfem olarak kullanılmadıklarından leksik tür olarak değil, söz diziminde anlam ilişkisi sağladıklarından sentaktik tür olarak değerlendirilmektedir (Hirik, 2013: 55).

3.3.1. İsimli Leksik İşaretleyicileri

Ergin, isimlerin nesnelere karşılıyan kelimeler olduğunu, nesne tabirini hareket dışında kalan şeylerin hepsi için kullandığını söyler. Nesnelere canlı cansız bütün varlıklar, mefhumlar, vasıflar, şahıslar, durumlar, hülâsa zaman ve mekân içinde ve insan kafasında mevcut olan bütün bu nesnelere dildeki karşılıkları olan kelimelerdir şeklinde nesnelere açıklar (2012: 217).

Canlı veya cansız tüm varlıkları, duyguları, kavramları karşılıyan kelimelere isim denir. Her varlığın ismi olabileceği gibi duyguların da isimleri olabilir. İsimler tek bir

kelimeden oluşabileceği gibi birçok kelimedenden de oluşabilir. Çokluk, vasıta, iyelik ve çekim eklerini alabilir ve kendi aralarında anlam ilgisi oluşturarak isim tamlaması da kurabilirler.

(17)

Naim Efendi, kızına derdi ki:

“Yavrum, çocuklarının ahval ve harekâtını hiç beğenmiyorum...” [KK, 18], [P4].

Naim Efendi, kızına “yavrum” diyerek samimi bir dille seslenmektedir. “Yavrum” kelimesi genellikle samimi ilişkiler içerisinde bulunan bireylerin, yaşı büyük olanın küçük olana karşı kullandığı bir ifadedir. Bu seslenme biçimi Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Bu örnekte kullanılan “yavrum” ifadesi, Brown ve Levinson’un pozitif nezaket kuramının dördüncü stratejisini [P4] karşılamaktadır.

(18)

Selma Hanımefendi:

“Kuzum, ağabey, itiraza filan kalkışma! Sen adeta çocuk gibi olmuşsun; kendine malik değilsin! Dünyanın bin türlü hali var. Bak demincek, gitti gittiydin,” dedi. [KK, 159], [P4].

Selma, abisine “kuzum, ağabey” şeklinde samimi bir ifadeyle seslenmektedir. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Türkçede “ağabey” kelimesi farklı ilişkilerde kullanılabilir. Bir birey öz abisine “ağabey” şeklinde seslenebilmesinin yanı sıra kendinden yaş olarak büyük olan bir erkeğe de “ağabey” şeklinde seslenebilir. “Kuzum” kelimesi ise Türkçede samimiyet bildiren, samimi ilişkilerde bulunan bireylerin birbirlerine hitap şeklidir. Türkçede kullanılan bu isimler Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının dördüncü stratejisini [P4] karşılamaktadır.

(19)

İhtiyar bir odacı, Ali Rıza Bey'in yanına geldi:

- Bey, bir kadın gelmiş, seni görmek istiyor; Leman Hanım'ın annesi imiş, dedi. [YD, 12], [N5].

Yukarıda ihtiyar odacının Ali Rıza Bey'e ve Leman Hanım'a saygısından ötürü "bey" ve "Leman Hanım" şeklinde hitap ettiği görülüyor. Bu saygı ifadesi ise Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

"Bey" ifadesin Türkçede iki farklı biçimde kullanılabilir. İlk olarak bir kadın eşine "bey" diye seslenebilir. İkinci olarak ise bu örnekte olduğu gibi bir nezaket, saygı ifadesi olarak kullanılabilir.

Türkçede bir ismi karşılayan bu ifadeler Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının beşinci stratejisini [N5] karşılamaktadır.

(20)

Habil "Hocam" diyor, "Çantanızda çikolata, kolonya, alkollü içki filân var mı?" "Bir kutu çikolata var sadece." [NA, 100], [N4, N5].

Habil'in "hocam" hitabını kullanması Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

Habil'in çantada çikolata kolonya veya alkollü içki olup olmadığını sorması üzerine hocanın sorduklarından bir tek çikolata olduğunu söylemesi ise Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *dayatmayı en aza indirmek* stratejisine örnektir.

Türkçede isim cinsinden olan "hocam" kelimesinin kullanım alanı geniştir. Farklı mesleklerden kişilere (öğretmen, imam, doktor) bu kelime ile hitap edilebilir. Bunun yanı sıra bireyler meslek fark etmeksizin samimi ilişki kurmak istediği kişilere karşı da bu seslenme biçimini kullanabilirler.

(21)

Ayşe bunları düşünürken ihtiyar cebir öğretmeni çok konuşma alışkanlığının sevkiyle:

- *Kızım*, Ayşe dedi. Seni severim, bilirsin. Kocanı da çok takdir ederim. Fakat ne yaparsan ki, *biraz da* zaman uymak lazım. İnsan her hakikati dosdoğru söyleyemez ki... Bu kadar atılganlık etmeyecekti. Yazık değil mi? Bütün istikbali mahvoldu. [RA, 33], [P4, N4].

Cebir öğretmeninin Ayşe'ye “*kızım*” şeklindeki hitabı Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

“... *biraz da zamana uymak lazım.*” Cümlesinde ise, kullandığı *biraz* ifadesi ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *dayatmayı en aza indirmek* stratejisine örnektir.

Türkçede bir ismi karşılayan “*kızım*” kelimesinin iki farklı kullanım alanı vardır. Bir anne kız çocuğuna “*kızım*” şeklinde seslenebilir veya yaş olarak büyük bir birey kendinden yaş olarak küçük olan bir bireye samimiyetini belirtmek için “*kızım*” şeklinde seslenebilir.

3.3.2. Fiilli Leksik Nezaket İşaretleyicileri

Fiiller, hareketleri adlandırmak için kullanılan kelimelerdir. Bir isim kök veya gövde hâlindeyken cümlede kullanılabilir ama fiiller kullanılamaz. Meselâ *ye-* kelimesini cümlede fiil olarak kullanabilmek için bu kelimeyi kip ve kişi unsuruyla çekimli hâle getirmek gerekir. Bu kip ve şahıs unsurları, doğal olarak fiil ile diğer isimler arasında bir anlam ilişkisi kurar (Balyemez, 2019: 36).

Fiiller hareketleri karşılayan kelimelerdir. Hareket kelimesini de tabii geniş mânâsı ile kullanıyor ve nesnelere zaman ve mekân içindeki her türlü oluş ve yapıları veya olmayış ve yapmayışları karşılığı olarak alıyoruz. Kâinatta bir nesne bir de hareket vardır. İşte nesne dışında her türlü hareketi karşılayan kelimeler olarak fiiller nesnelere karşılayan isim cinsinden bütün kelimeler karşısında apayrı bir yer işgal eder (Ergin, 2012: 280).

Korkmaz, fiillerin şekil bilgisinde addan sonra en önemli öge olduğunu söyler. Fiillerin bağımlı söz türü olduğunu çünkü bunların tek başına kullanılmayacağını, karşıladıkları iş ve hareketlerin ancak adlarla olan ilişkileri sayesinde ortaya çıkabileceğini yani fiillerin adlara bağlı olan hareketleri sayesinde oluşabileceğini söyler (2019: 487).

Evrendeki her varlığın kendine özgü bir adı vardır. Bu varlıkların gerçekleştirmiş olduğu hareketleri, içinde buldukları durumları ve etkilenmiş oldukları işleri ise ifade eden kelimeler fiillerdir. Fiil yapılarının birçoğu karşımıza yüklem olarak çıkar. Dilek ve haber kipleri, şahıs ekleri, soru ekleri, olumsuzluk eki ve ek fiil olarak birçok ek alabilirler.

(22)

Hayriye Hanım, bu bahane ile Ali Rıza Bey'i misafirlere çıkarmaya da başladı:

*- Sansar gibi tavan arasında dolaşacağına insan içine **çık**. Eve gelen gidenler arasında Leyla ile Necla'ya isteyenler var. Babaları değil misin? Son sözü söyleyecek sensin. Bu adamlarla **konus**, ahlaklarını, meşreplerini anlamaya **çalış**. Babalık vazifelerinden hiçbirini yapmadın, **bari bunu yap**... [YD, 70], [N1, N4].*

Hayriye Hanım'ın Ali Rıza Bey'e “çık”, “konus”, “çalış” gibi emir ifadeleri göze çarpmaktadır. Bu emir kipleri aralarındaki karı-koca ilişkisine dayanan samimiyetten kaynaklıdır. *Bari bunu yap* yaklaşımında ise “bari” ifadesi Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramında *dayatmayı en aza indirmek* stratejisinde ele alınmaktadır. Türkçede fiiller, genellikle Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının birinci stratejisini [N1] karşılamaktadır. Yukarıda Hayriye Hanım'ın, aralarındaki ilişkiye dayanarak eşine “çık”, “konus”, “yap” şeklinde yüklem olarak kullandığı ifadeler Türkçede bir eylemi karşılamaktadır.

(23)

- Ne var abla? Sıktı mı?

*- **Bırak** bunları **canım**.*

*- Beni sardı abla. **Sabret biraz**.*

- *Bırak, bırak... sen başka bir gün gel, kendin oku bunları. Sahifeleri çevir.* [Y, 62], [P4, N1, N4].

Yukarıdaki diyalogda bir pozitif iki negatif nezaket stratejisi görülmektedir. “Bırak”, “sabret”, “bırak bırak”, “gel”, “oku” gibi emir veren ifadeler görmekteyiz. Bu emir ifadelerine bireylerin samimiyetlerinden kaynaklı olarak yer verilir. Bu durum Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *geleneksel olarak dolaylı olmak* stratejisine örnektir. Ablasının Besim’e “canım” şeklinde samimi sesleniş biçimi ise pozitif nezaket kuramının *aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir. Ayrıca Besim’in ablasına *sabret biraz* ifadesindeki “biraz” sözcüğü Levinson ve Brown’un negatif nezaket kuramının *dayatmayı en aza indirmek* stratejisine örnektir. Türkçede bir hareketi karşılayan “bırak”, “sabret”, “gel”, “oku” ifadeleri, Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının birinci stratejisinin [N1] bireylerin ilişkilerindeki samimiyetten kaynaklı olarak emir verme biçimini karşılamaktadır.

(24)

Söz buraya gelince her yıl aynı neşeyle sorardım öğrencilerime.

“Şimdi bir zaman makinesine bineceğiz. Nereye gitmek istersiniz?”

Zaman sınırlı bir şeydi ve her yıl üç aşağı beş yukarı benzer cevaplar gelirdi: “Kanuni devrine. Fatih zamanına. Fransız İhtilâli’ne. Bolşevik Devrimi’ne. Osman Bey’in yanı başına. Göktürkler zamanına. Orta Asya’ya. Asr-ı Saadet’e.”

“Peki” derdim. “Pekâlâ, gidiyoruz. Ama yanımıza almamız gereken bir şey var, o nedir?”

Çocuklaşmışlardı ardına kadar açık pencerelerden Mayıs kokuları sınıfımıza dolarken.

“Defter, kalem, fotoğraf makinesi, cep telefonu, internet, şarj aleti.” Gülüştürdük.

“Yoo” derdim. “Bunlar değil.”

Ciddileşirlerdi bu kez. Dururduk biraz. Ses yok. Cevabı ben verirdim.

“Şu anki şuurumuzu alacağız yanımıza...” [NA, 30], [P12].

Yukarıdaki örnekte öğretmen ve öğrencileri aralarında geçen diyalogda hayal kurmaktadırlar. “bineceğiz”, “gidiyoruz”, “yanımıza almamız gereken bir şey var”, “gülüşürdük”, “alacağız” eylem ifadeleri Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisinin örneğidir.

(25)

Şahapzade, “Şöyle yapalım” diyor. “Yarın Yasemen Hanım gelecek, o biraz dinlendikten sonra size Tebriz'i gezdirelim. Ertesi gün Taht-ı Süleyman'a geçelim.”

“Bir gün gecikme yani! Ama rehberine güvenmek gerek. “Peki.”

Uyarıyor: “Taht-ı Süleyman'a geçeceğimiz gün erken kalkmak gerekecek.” [NA, 102], [N9, P12].

Şahapzade'nin “*yapalım*”, “*geçelim*” ifadelerinde Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisine örnek vardır.

Şahapzade “*erken kalkmak gerek*” derken kendini ve dinleyiciyi eylemden uzaklaştırır. Bu durum Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *adlaştırmak* stratejisine örnektir.

Yukarıda Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının dokuzuncu stratejisini [P9] karşılayan “*yapalım*”, “*geçelim*” ifadeleri Türkçede eylemi karşılayan yapılardır. Eylem yüklem olarak kullanılmıştır.

3.4. Sentaktik Nezaket İşaretleyicileri

Börekçi, sözdiziminin genel olarak dil sisteminin işleyiş düzenini ve bir dildeki dizimsel ilişkileri anlama ve anlatma becerilerine katkı yapacak biçimde sistemleştirmeyi amaçlayan kapsamlı bir alan olduğunu söyler (2015: 360).

Türkçenin söz diziminin en önemli özelliği kelime gruplarında ve cümlede esas unsurun genellikle sonda yer almasıdır. İsim ve sıfat tamlamalarının en önemli ögesi olan unsur (tamlanan) sondadır. Cümlenin en önemli ögesi olan yüklem de çoğunlukla sonda bulunur (Böler, 2015: 15).

Sözdizimi, bir dilde kelimelerin düzenlenmesini sağlayıp her sözcüğe bir işlev yükleyen ve bu kelimeler arasında kurulan ilişkiyi gösteren kurallar bütünüdür.

3.4.1. Cümleli Nezaket İşaretleyicileri

Ergin, cümlenin bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden en tam, en geniş kelime grubu olduğunu söyler. Cümlenin oluşabilmesi içinse en az bir çekimli olması gerektiğini, çekimli fiilin tek başına bile bir cümle olabileceğini söyler: geliyorum, güzeldir gibi (2012: 398).

Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir. Cümle dilin en küçük anlatım birimidir. Duygular, düşünceler, olaylar ve durumlar, cümle veya cümlelerden meydana gelen dil birlikleri ile karşılaşılır (Karahan, 2015: 9).

Cümle, bir kelimeler dizisidir. Bir çekimli fiil veya ek-fiilden oluşan yüklem olması cümlenin meydana gelmesi için gereken en önemli şarttır. Buna göre her cümle bir yükleme bağlı olarak oluşur (Böler, 2019: 17).

Cümle, bir ifadenin, bir sorunun, duyguların, düşüncelerin, isteklerin bildirildiği söz dizisidir. Tek bir fiilden oluşabildiği gibi, birbirine dilbilgisel bağlarla bağlı birçok kelimedenden de oluşabilir.

(26)

- *Ali Rıza Bey, insaf et. Bunca yıllık karınım. Bana ahlaksız bir kadın gözüyle bakarsan hem ayıp, hem günah olur. Ben de senin kadar namuslu bir insanım. Fakat, ben senin yerinde olsam, çocukların hatırı için buna göz yumardım.* [YD, 33], [N1, N2, N5].

Hayriye Hanım eşine “*Ali Rıza Bey*” şeklinde bir saygı unvanıyla hitap etmektedir. Bu Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramında *saygı göstermek* stratejisini karşılar. *Ben de senin kadar namuslu bir insanım. Fakat, ben senin yerinde olsam...* ifadesi ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *sorgulamak ve sınırlamak* stratejisine örnektir.

(27)

Hayriye Hanım bilakis çok hissiz bir bakış, kapalı bir çehre ile omuz silkti:

- *Ne yapalım?... Kendi düşen ağlamaz!* [YD, 40], [N8].

Hayriye Hanım'ın *kendi düşen ağlamaz* şeklinde kullandığı atasözü Levinson ve Brown kuramında *itibarı tehdit eden eylemi genel kural olarak ifade etmek* stratejisini karşılamaktadır. Burada Hayriye Hanım durumu daha yumuşak bir hale getirmek bu atasözünü kullanmaktadır.

Türkçede bir cümle olarak kullanılan “kendi düşen ağlamaz” atasözü Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının sekizinci stratejisini [N8] karşılamaktadır.

(28)

Bir kış gecesi Ali Rıza Bey, elinde bir kitap mangal başında uyukluyordu: Hayriye Hanım kapıyı aralayarak:

- *Daha yatmadın mı? diye sordu; sonra içeri girdi. Riyakar bir çehre ile:*

- *Oda çok soğuk üşümüyor musun? dedi.*

Mangalı eşeledi. Rüzgar giren bir pencere aralığını kağıtla tıkadı. Sonra, Ali Rıza Bey'in entarisindeki söküklere gördü:

- *Onu biraz çıkar da dikeyim... dedi. [YD, 53], [P1].*

Hayriye Hanım'ın eşi Ali Rıza Bey'e *daha yatmadın mı?... Oda çok soğuk üşümüyor musun?* gibi eşini düşündüğünü belirten sorular sormaktadır. Mangalı eşelemesini, pencere aralığını kâğıtlarla tıkamasını önermektedir. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisine örnektir.

Yukarıda Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının birinci stratejisini doğrudan karşılayan yaklaşımlar, Türkçe birer cümle olarak kabul edilir.

(29)

Hayriye Hanım, ağlaya ağlaya odadan çıkıyordu. Ali Rıza Bey, arkasından seslendi:

- *Gel, yanlış anlama; ben sadece senin insafına, akl-ı selimine müracaat ettim. Ev de elden giderse halimiz ne olur? dedim. Peki, istediğimize razı oluyorum. Biliyorum ki bir şeyi pençenize taktınız mı bırakmayacaksınız. Onu er geç nasıl olsa koparıp alacaksınız. Böyle olduktan sonra neye kendimi de, sizi de beyhude yere yorayım?..*

[YD, 85], [P5].

Hayriye Hanım'ın ağlayarak odadan çıkması üzerine Ali Rıza Bey ortak nokta bulup anlaşmak isteyerek *gel, yanlış anlama...* diyerek durumu yumuşatmaya çalışmaktadır. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramında *anlaşmayı istemek* stratejisini karşılamaktadır.

(30)

Mefharet'in tecessüsünü uyandırarak alâkasının merkezini başka tarafa kaydırmak ve öfkesini azaltmak için ilâve etti:

- *Benim bildiğim şeyler var, öğrendim, dinle beni.*

Ve hemen tabakasını çıkardı:

- *Al şu sigarayı, otur şuraya.*

Kadının öfkesi tecessüsüne bir anda teslim oldu.

- *Çabuk söyle.*

- *Otur. Hah. Dinle. Evlenecek. [Y, 24], [N1].*

Selmin ve ablası Mefharet arasında geçen diyalogda *dinle beni, al şu sigarayı, otur şuraya, çabuk söyle, Otur. Hah. Dinle...* gibi emir cümleleri kullanılmaktadır. Ne kadar nezaketten uzak ifadeler gibi görünse de aslında abla ve kardeş arasındaki samimiyetten kaynaklı emir cümleleridir. Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *geleneksel olarak dolaylı olmak* stratejisini karşılamaktadır.

Geleneksel olarak dolaylı olmak stratejisini karşılayan bu ifadeler Türkçede doğrudan bir cümle formundadır.

(31)

Besim ablasına düşünmek için vakit bırakmak ister gibi durdu ve cevap verdi:

- *Acele ediyorsun. İki dakika bile konuşamadık, Mermerleşmiş bir fırtına gibi karşımıza dikildin. Telâş etme. Anlarız.*

- *Sen ne dersen de, benim şüphem devam ediyor.*

- *Haklısın. Araştırırız, anlarız onu da.*

- *Şimdi, şimdi, odasına girelim. [Y, 25], [P7, P12].*

Besim ve ablası Mefharet arasında geçen diyalogda *haklısın* ifadesinde bir konu üzerinde aynı tarafta bulunmaktadırlar. Levinson ve Brown'un pozitif nezaket kuramında *ortak payda olduğunu varsay/ ileri sür/ iddia et* stratejisinin örneğidir.

Anlarız, araştırırız, anlarız onu da, odasına girelim ifadelerinde ise birlikte bir eylemi gerçekleştirecekleri yaklaşım söz konusudur. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisinin örneğidir.

(32)

Gözlerimin ucuyla, sofranın tekâmülünde hiçbir ânı kaçırmadığım için, işini bitiren Ayşe'ye emir verdim:

- *Haydi, ekmekleri çabuk kızart. Dün gelen tereyağ kutusunu getir buraya. Ben açacağım. Yeşil zeytin de getir.*

Kız bön bön yüzüme bakıyordu.

- *Kilerin anahtarı Hasibe ablamda, dedi.*

- *Sana vermedi mi?*

- *Hayır.*

- *Arkasından koş, çabuk!* [Y, 104], [N1].

Bu diyalogda “*kızart, getir, koş*” gibi emir ifadeleri yer almaktadır. Fakat bu emir ifadeleri kahramanların samimiyetinden kaynaklanmaktadır. Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *geleneksel olarak dolaylı olmak* stratejisine örnektir.

(33)

...

- *Teferruatı büyütürsün hep. Kılı kırk yararsın. Dün hava çok güzeldi. Hele Boğaziçi'nin görünüşü ne güzeldi buralardan. Otururken hep gözlerim daldı.* [Y, 219], [N8].

Yukarıda Meral ve Samim arasındaki bir diyalogda *kılı kırk yarmak* atasözü yer almaktadır. Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *itibar tehdit etmeyi genel kural olarak ifade etmek* stratejisine örnektir.

İtibar tehdit etmeyi genel kural olarak ifade etmek stratejisinin örneği olan *kılı kırk yarmak* atasözü, Türkçede doğrudan bir cümledir.

(34)

Renginaz etrafına bir göz attıktan sonra:

“ - Anasına bak, kızını al,” dedi. [Y, 312], [N8].

Renginaz, Meral ve annesini kastederek *anasına bak kızını al* atasözünü kullanmıştır. Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *itibarı tehdit etmeyi genel kural olarak ifade etmek* stratejisine örnektir.

(35)

Necile göğsüne doğru kaçan titrek bir sesle:

“ - Ben de öyle yaptım, dedi, bir haftadan beri sordum soruşturdum epey şeyler öğrendim.

Ve birdenbire ayağa kalktı:

“ - Samim!” diye bağırdı. “Çok fena, fena bir his, fena bir., his havası, fena bir buhran içindeyim.”

Ben de ayağa kalktım ve ona doğru yürüdüm:

“ - Necile! Ben de aynı haldeyim,” dedim. “Onun için birbirimizi aramışız. Fakat sen bu meselenin bilmediğin taraflarını hayalinde doldurursun. Onun için sana her şeyi anlatmak istiyorum.” [Y, 318], [P7].

Yukarıda Necile’nin Samim’e çok fena bir his ve buhran içerisinde olduğunu dile getirmektedir. Samim’de Necile’yle aynı duyguları paylaşmaktadır. Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *ortak payda olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

(36)

...Her işi ters bu evin. Kahvesi de bozuldu.

- Bir daha pişireyim, küçük bey.

- Yok yahu. Kabahat sende değil. On defa pişirsen yine budur. Ev bir kere çığrından çıktı, diyorum sana. Öyledir. Artık istesen de iyi kahve pişiremezsin sen. Havagazı kesilir, elin titrer, bir şey olur. Öyledir. Çünkü tılsımı bozuldu bu evde her şeyin. [Y, 324], [N3].

Yukarıda Ferhat ve Emine arasında geçen diyalogda Ferhat üzerinde bir karamsarlık olduğunu görmekteyiz. Evin tılsımının bozulduğunu bundan ötürü kaç kere kahve yaparsa yapsın güzel olmayacağını söyler. Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *karamsar ol* stratejisine örnektir.

(37)

...Bardağı tekrar doldurdu ve ona doğru yürüdü:

“Sen de al,” dedi, “uyku ilacı... Gardırobun üstünde ince battaniye de var. Onu üstüne çek, şu kanepede uyu. Haydi!”

Renginaz bir elini ağır ağır uzattı, bardağı aldı, fakat eli havada, birdenbire donmuş gibi kaldı. Necile bir avucuna koyduğu tabletleri ona doğru uzatarak bağırdı:

- Al, haydi, şunları da, haydi, iç. [Y, 353], [P1].

Yukarıda Necile, Renginaz'ın hastalığını düşünerek ilaç almasını, battaniyeyi üstüne çekmesini söyler. Levinson ve Brown'un pozitif nezaket kuramının *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisine örnektir.

Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının birinci stratejisinin [P1] örnekleri doğrudan cümle kurulması ile gerçekleşmiştir.

(38)

Kendi kendine konuşuyordu. Sesli sesli konuşuyordu. Sanki, yanında birisi var da ona söylüyor:

“Giderim,” diyordu. “Giderim bulurum o köyü. Kimse bilmez oraya gittiğimi. Gider bulurum. Giderim işte. Çoban olurum işte. Çift sürerim işte. Anam beni arasın işte. Arasın aradığı kadar. Keçi sakallı göremez yüzümü. Göremez işte. Ya köyü bulamazsam? Bulamam! Aç kalır ölürüm. Ölürüm işte.” [İM, 13-14], [N3].

Yukarıda Memed'in kendi kendine konuşmaktadır. Köyünde çobanlık yaptığı Abdi Ağa'dan kurtulmak için başka köye kaçmak istemektedir. İlk başta umutla çıktığı yolda daha sonradan bir karamsarlığa girerek köyü bulamazsa aç kalıp öleceğini düşünmektedir. Bu durum Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *karamsar olmak* stratejisine örnektir.

(39)

“Bana bak İnce Memed, madem böyle. Sen benim evde kalsana.”

İnce Memedin yüzü ışıladı. Bir sevinç dalgası onu tepeden tırnağa ürpertti.

Oğul:

“Deniz çok uzak İnce Memed. O köy de kolay kolay bulunmaz.” [İM, 21], [P1].

Abdi Ağa'dan kaçıp Süleyman'a sığınan İnce Memed'in sıkıntısını, derdini Süleyman fark ederek İnce Memed'in kendi evinde kalmasını teklif eder. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyicinin ilgi, istek, ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisine örnektir.

(40)

Cennet Karı ocakta kaynayan suyu gördü.

“Ne vuracaksın ocağa?” diye sordu.

Cennet Karının sorusunda bir maksat vardı.

Dönenin dudaklarının yanından beyaz, ölü bir gülümseme geçti:

“Su vurdum işte!” dedi.

Cennet Karı:

“Hiçbir şey kalmadı mı?” diye hayretle sordu.

Döne:

“Olanımız ocakta,” dedi.

Cennet Karı:

“Ya nedeceksin?” diye acıyarak sordu.

Döne:

“Bilmem,” dedi.

Cennet:

“Gidip Muştuludan bir daha istesen?”

Döne:

“İsterim ya,” dedi. “Onda da kalmamış...” [İM, 56-57], [P1].

Döne'nin oğlu İnce Memed yanında çalıştığı köy ağası Abdi Ağa'nın yanından kaçıp ortalıktan kaybolduktan sonra Abdi Ağa, Döne'yi de cezalandırarak erzak almasını engeller. Evlerinde yiyecek bir şeyi kalmayan Döne'ye acıyan Cennet Karı evinde

yiyecek hiçbir şeyi olup olmadığını sorar “*Gidip Muştuludan bir daha istesen?*” diyerek bu duruma çözüm bulmaya çalışır. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyicinin ilgi, istek, ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisine örnektir. Cennet Karı, Döne’nin ihtiyaçlarına çözüm bulmak için soru cümleleri yöneltmiştir.

(41)

Kalabalığın arkasında tek başına duran Döne’yi gören Abdi Ağa:

“Döne! Döne!” diye bağırdı. “Sen doğru evine git! Sana bir tek tane bile vermem. Evine git! Döne!” dedi. “Şimdiye kadar benim köyümden, benim kapımdan adam kaçıp da başka köye, başka adama çoban olmadı, yanaşma olmadı. Bunu senin bir karış oğlun icat etti. Sen doğru evine...”

Kalabalığa döndü:

“Siz arkamdan yürüyün!” [İM, 58], [N1].

Yukarıda İnce Memed’e çok sinirli olan Abdi Ağa İnce Memed’in annesine kızgınlığını belirtir. Önce Döne’ye “*evine git*” şeklinde emirler veren Abdi Ağa sonrasında kalabalığa “*siz arkamdan yürüyün!*” şeklinde emir vermektedir. Bu durum Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *geleneksel olarak dolaylı olmak* stratejisine örnektir.

(42)

Memed elini uzattı, usulcana:

“Hatçe,” dedi.

Hatçe: “Can,” dedi. “Yolunu, yolunu çok gözledim. Gözlerim yollarda kaldı.” [İM, 83], [N8].

Yukarıda sevdiğine kavuşan Hatçe “*Yolunu, yolunu çok gözledim. Gözlerim yollarda kaldı*” deyimini kullanmaktadır. Bu durum Levinson ve Brown’un negatif nezaket kuramının *itibarı tehdit eden eylemi genel kural olarak ifade etmek* stratejisine örnektir.

(43)

Abdi:

“Çalıyı çevirin,” diye emir verdi.

Ali:

“Burdalar,” dedi.

Birden bir kadın çılgılığı duydular.

Abdi bağırdı:

“Memedi öldürmeyeceksiniz. Tutup bana getireceksiniz. Onu, ben elimle... Ona ne yapılacaksa, ben elimle yapacağım. Tüyüne dokunmayacaksınız Memedin.” [İM, 115], [N1].

Yukarıda, yeğenin nişanlısını kaçıran İnce Memed’e çok sinirli olan Abdi Ağa köylülerle birlikte Memed’i aramaktadır. Ve köy halkına “*çalıyı çevirin*”, “*Memedi öldürmeyeceksiniz. Tutup bana getireceksiniz.*”, “*tüyüne dokunmayacaksınız Memedin*” şeklinde emirler vermektedir. Bu durum Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *geleneksel olarak dolaylı olmak* stratejisinin örneğidir.

(44)

Memed:

“Tek korktukları bizim onlara tuzak kurduğumuzdur. Öyle sanıyorlar. Bilmiyorlar ki Deli Durdu zııırlığından kaldı ormanın açıklığında. Bunu hiç akılları almıyor. Bilmiyorlar ki Durdu, ateşinden vazgeçemedi. Haydi Çavuş kalk gidelim. Ölürsek de beraber, kalırsak da...”

Recep Çavuş:

“Memedim,” dedi, “bundan bir kurtulabilsem...”

Memed:

“Yaran hafif Çavuş. Kurtulursun.” [İM, 168], [P9, P12].

Çatışmadan yaralı çıkan Recep Çavuş ve Memed birbirlerine destek olmaya çalışmaktadırlar. Memed “*Haydi Çavuş kalk gidelim. Ölürsek de beraber, kalırsak da...*” diyerek beraber hareket etmeleri gerektiğini söyler. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisine örnektir.

(45)

...

Kerimoğlu kızardı, bozardı:

“Demem o ki,” diye kekeledi, “bu dağlarda ananız yok, eviniz yok. Çarpışmadan da çıkmışsınız. Üstünüz başınız kan içinde. Belki yaranız da var. Çamaşırlarınızı soyunun. Hemen çocuklar yur. Siz de bu arada benim çamaşırları giyersiniz. Aklınıza Kerimoğlu bizi soyacak da yakalatacak gelmesin. Keri-moğlunun evinde kimseye kötülük gelmez. Kerimoğlu ölmeden misafirine kimse dokunamaz. Bunu da böylece bilersiniz.” [İM, 177-178], [P9].

İnce Memed ve Cabbar çatışmadan çıktıktan sonra yemek bulmak için tesadüfen Kerimoğlu'nun çadırına girerler. Kerimoğlu onların yaralı, sefil hallerini görür ve “*bu dağlarda ananız yok, eviniz yok. Çarpışmadan da çıkmışsınız. Üstünüz başınız kan içinde. Belki yaranız da var. Çamaşırlarınızı soyunun. Hemen çocuklar yur. Siz de bu arada benim çamaşırları giyersiniz*” diyerek onlara yardım etmek ister. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacının dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini sürmesi* stratejisine örnektir.

(46)

Komşusu, Hayganuş'u sıkı sıkı kucaklamış, küçük pencereden dışarı baktırıyor, bir yandan da Büyükhanım'a lâf yetiştiriyordu.

“Huysuzlandı yine komşucuğum, hastalandı biraz, hava alsın diye pencereye çıkardım.” [NA, 45], [P4, P13].

Yukarıdaki örnekte “*komşucuğum*” ifadesi Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Komşunun huysuzlandığı, hastalandığından kaynaklı olarak hava alsın diye pencereye çıkardığını açıklamaktadır. Burada pencereye çıkarmasının sebebini açıklamaktadır.

Bu açıklama Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/ sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(47)

Hacıbey, gözlerinde görmüş geçirmiş bir bakışla, “Halil Safa Bey oğlum” dedi, “Gençlik bilse ihtiyarlık yapabilse, diye bir söz vardır.”

“Neyi bilsek? Kimin kimi jurnalleyeceği belli değildi. Baba evlâdından, komşu komşusundan korkar olmuştu. Sansür adına ne facialı komedilerin oynandığını biliyor musunuz?” [NA, 70], [N8].

Yukarıda Hacıbey ve Halil Safa Bey’in arasında geçen diyalog yer almaktadır. Bu diyalogda Hacıbey’in zamanı iyi kullanmak üzerine söylediği *“gençlik bilse ihtiyarlık yapabilse”* kalıplaşmış cümle ve Halil Safa Bey’in durumu izah etmek için kullandığı *“baba evlâdından, komşu komşusundan korkar olmuştu”* kalıplaşmış cümle Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *itibarı tehdit eden eylemi genel kural olarak ifade etmek* stratejisine örnektir.

(48)

Kapıdan daha çıkmadan Büyükhanım her zamanki tembihlerini ardı ardında sıralamıştı:

“Yürürken sağa sola bakma. Yollarda gülme. Milleti peşimize takma. Kız kısmı ağır gerek. Kendine söz getirme. Yanımdan ayrılma, dükkânların önünde oturan adamlara yakın geçme.” [NA, 81], [N8].

Büyükhanım, Zehra Hanım’a yürürken sağa sola bakmaması, yollarda gülmemesi, milleti peşlerine takmaması, kendine söz getirmemesi, dükkânların önünde oturan adamlara yakın geçmemesi üzerine öğütler vermektedir. Bu öğütleri verirken bu durumun aralarında oluşabilecek çatışmayı önlemesi içinde *“kız kısmı ağır gerek”* diyerek kalıplaşmış bir cümle kullanmıştır. Bu kalıplaşmış cümle Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *itibarı tehdit eden eylemi genel kural olarak ifade etmek* stratejisine örnektir.

(49)

Settarhan dükkâna vardığında Yakut, yeni gelen ipek halıları gözden geçiriyordu.

“Harika halılar toplamışsın Settarhan” dedi hayranlıkla ve ekledi. “Her zamanki gibi.” [NA, 147], [P2].

Yukarıda Yakut’un Settarhan’ın her zaman harika halılar topladığından hayranlıkla bahsetmektedir. Bu hayranlıkla bahsetme durumu Brown ve Levinson’ın pozitif

nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak* stratejisine örnektir.

(50)

Buz gibi bir sessizlik çöktü Settarhan'ın üzerine.

“Halıyı içeri aldıralım. Siz de yorgunsunuzdur, dinlenin biraz.” [NA, 171], [P1].

Yukarıdaki örnekte Settarhan, Piruz’un yorgun olduğunu tahmin ederek dinlenmesini öneriyor. Bu karşısındakinin ihtiyaçlarını düşünme durumu Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisine örnektir.

(51)

Ayrılık vakti geldi sonunda.

“Kalsaydın ne olur” diye ısrar ettiler, “Taht-ı Süleyman'a götürürdük seni.”

“Gelirken uğradık” dedim hüznle. [NA, 212], [P10].

Yukarıda misafirliği sona ermiş misafirine farklı yerlere götürmek istediklerini, biraz daha kalmasını teklif ederler. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *teklifte bulunmak, söz vermek* stratejisine örnektir.

(52)

Elinin tersiyle ilgilenmediğini ima eden bir işaret yaptı Settarhan.

“Ben alacağımı aldım.”

Sarafim inatçı çıkmıştı.

“Bir dakika lütfen efendim.” [NA, 237], [N5, P11].

Yukarıdaki örnekte kuyumcunun “*bir dakika lütfen efendim*” cümlesinde rica ederek bir yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşım Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *iyimser olmak* stratejisine örnektir. Kuyumcunun, Settarhan’a “*efendim*” diyerek hitap etmesi ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

(53)

“Aman Siranuş Hanım” dedi. “Bırak bir de'leri. Gören de hiç çocuk büyütmedim zannedecek. Bana güvenmiyor musun? Kaç çocuk geçti benim elimden.” O anda Siranuş Hanım'ı en çok rahatlatacak olan şeyi söyledi. “Hiç merak etme. Aklın geride kalmasın.”

“Haydi” dedi, “Hazırlığını yap sen, git şimdi.”

Şiran, neredeyse telef olup gidecekti. Onu bir an evvel buradan göndermek gerekti.

Hacıbey başını yerden kaldırdı o esnada. “Merak etme kızım” dedi, “Kızın bize emanet.”

Sonra hiç kimseye bakmadan ortaya söylendi:

“Vallahi de bize emanet, billahi de bize emanet, ölürüm de bize emanet.” [NA, 280], [P9].

Şiran kızını Büyükhanım'a emanet edip giderken tedirginlik içerisindeydi. Büyükhanım, Şiran'ın tedirginliğini fark ederek kendisinin daha önce çok çocuk büyüttüğünü, aklının kalmaması gerektiğini, bundan sonra kızının onlara emanet olduğunu dile getirmiş Hacıbey'de ona destek olarak Şiran'ın içini ferahlatmak için dil dökmüşlerdir. Bu tedirginliği fark edip rahatlatmaya çalışma davranışı Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacının dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini ileri sürmesi* stratejisidir.

(54)

Başını kaldırdı, bir çift gözle göz göze geldi; bir çift alev nazarla, rengi olmayan bir kartal bakışıyla. Göğsü fişekli cübbesinin içinde yaşı olmayan bir adam Setterhan'a fazla değil sadece bir an baktı, başının üzerinde heybetli bir kalpak vardı.

“Oğul” dedi, “Er kişiye başı açık, ayağı çıplak görünmek uygun düşmez.” [NA, 359], [P4, N8].

Yaşlı bir adam Setterhan'ın başının açık, ayağının çıplak olduğunu görünce halk içinde kullanılan “*Er kişiye başı açık, ayağı çıplak görünmek uygun düşmez.*” cümlesiyle, Setterhan'ın uygun vaziyette olmadığını açıklamaktadır. Bir durumun uygunsuzluğunu anlatmak için halk içinde kullanılan sözlerin, deyimlerin, atasözlerinin telaffuz edilmesi Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *itibar tehdit etmeyi genel kural olarak ifade etmek* stratejisine örnektir. Yaşlı adamın

Setterhan'a "oğul" şeklinde ki hitabı ise Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

(55)

Ama Fazıl Reis; tuzu kuru bir beyzadeyi bu mevsimde, hem de tek atla Sehend Dağı'nın yedi zirvesinden en yükseğine fırlatıp atan acıyı tahmin edebilirdi. Ayrılırlarken, "Settarhan" dedi.

"Bu dağlar senin dağların ama günler o günler değil dikkat et. Yolunu kaybetmeyesin."

Settarhan güldü, "Aldırma. Yollarda işaret ağaçlarım var benim."

"Ağaçlara fazla güvenme" dedi Fazıl Reis. "Ağaç ağaca benzer, devrilir, eğrilir. Sen yine de dikkatini taşa kayaya bağla." [NA, 376], [N8].

Fazıl Reis, Setterhan'ın acısını tahmin edip yolunu kaybetmiş olduğunu düşünerek onu uyarmak ister. Bu isteğini ise Setterhan'ın gururunu kırmamak için halk arasında söylenen *"Bu dağlar senin dağların ama günler o günler değil dikkat et. Yolunu kaybetmeyesin"*, *"Ağaç ağaca benzer, devrilir, eğrilir. Sen yine de dikkatini taşa kayaya bağla"* kalıp sözler ile dile getirir. Bir durumda birini izah ederken onun itibarını tehdit etmemek için tercih edilen bu kalıp sözler Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *itibarı tehdit eden eylemi genel kural olarak ifade etmek* stratejisinin örneğidir.

(56)

Sandalcının tahmin ettiği gibi geminin gövdesine tırmanan ince merdivenin başında biletleri kontrol eden genç bir adam, "Ben bu hayvanı gemiye almam" diye diretti.

"Yer yok. İnsanlar ayakta yolculuk edecek. Hayvanı mı alayım gemiye?" [NA, 328], [P13].

Biletleri kontrol eden genç adam, Büyükhanım'ın köpeği olan Masal'ı gemiye almak istememesinin sebebinin yer olmadığından kaynaklı olduğunu açıklar. Olumsuz bir yaklaşım karşısında sebep açıklama durumu Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/ sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(57)

...

Ayşe zorla gülümsedi:

- *Hapisten çıktı ama çıkmadı desem de yalan olmaz. Çünkü kendi kendisini eve hapsedti. Bir yere çıkmıyor.*

- *Neden?*

- *İnsanlardan iğreniyor. Kimseyi görmeye tahammülü yok. [RA, 34], [P13].*

Yukarıda Ayşe, kocasının hapisten çıktığını fakat kendisini eve hapsedtiğini söylüyor. Bu durumunun sebebi olarak ise kocasının insanlardan iğrendiğini, kimseyi görmeye tahammülü olmadığını dile getiriyor. Bu sebep gösterme durumu Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek, sebepler sormak* stratejisine örnektir.

3.4.2. Kelime Gruplarından Oluşan Nezaket İşaretleyicileri

Kelime grubu birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir. Kelime grubu için birden fazla kelime birtakım kaidelerle belirli bir düzen içinde yan yana getirilir. Böylece belirli bir düzenle kurulduğu için kelime grubunun yapısında bir bütünlük bulunur (Ergin, 2012: 374).

Karahan, kelime grubunun tek kelime ile karşılanamayan varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri karşıladığını; bu karşılamamanın varlık, kavram, nitelik ve durum hareketlerinin anlamlarını genişlettiğini söyler (Karahan, 2015, s.39).

Kelime grupları yargı bildirmeyen dil birlikleridir. Genellikle iki veya daha fazla unsurdan oluşurlar. Kelime gruplarında genellikle yardımcı öge/unsur başta, asıl öge sonda bulunur (Böler, 2019: 69).

Bir varlığı, durumu veya bir eylemi karşılamak için kelimeler belli kurallara göre yan yana gelirler ve kelime gruplarını oluştururlar. Bu oluşan kelime grupları çeşitli anlamları karşılarlar. Bu ögeler bazen iki kelimedenden bazen ikiden fazla kelimedenden oluşabilirler. Tekrarlar, aralarına bazen başka kelimeler alabilirler.

(58)

“Şehinşah, Padişah, Allah'ın veyüzündeki gölgesi, Zirullah, Yüksek Hakem, Müminlerin Komutanı, İran'ın Güneşi ve Aslanı, Adalet Dağıtıcısı, Cihanın Ekseni... Siz bakmayın şahlarımızın kendilerini hâlâ kaymak taşından kayalar üzerine aslan avlayan Behram-ı Gurlar biçiminde naksettirdiklerine.” [NA, 125], [P2].

Yukarıdaki örnekte Meczip Haydar'ın birçok sıfatla padişahıan övgüyle bahsetmektedir. Bu övgü biçimi Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak* stratejisinin örneğidir.

Yukarıda Meczip Haydar'ın padişahıan övgüyle bahsettiği Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının ikinci stratejisine [P2] örnek olan ifadeler Türkçede sıfat tamlaması ve isim tamlaması kelime gruplarını karşılamaktadır.

(59)

...

Sordu: “Peki, benim suçum neymiş?”

“Sen ölüme mahkûm ettiğimiz birini kaçırdın. Hükmün icrasına mani oldun. Onun kadar suçlusun.”

“Kuyumcuya yaptığınıza razı gelsem bu gözler kör olurdu. Hepsi bu. Başımın üzerinde boş bir ip ayağımın altında tahta bir tabure var. Şimdi canınız ne isterse onu yapın. Kanım akmaz.” [NA, 442], [P13].

Ermeni askerleri, aradıkları kuyumcuyu kaçırdığı için Setterhan'ı suçlamaktadırlar. Setterhan, kuyumcuya yaptıklarını görmezden gelemeyeceği için kaçmasına yardım ettiğini söyler ve kaybedecek hiçbir şeyi olmadığından dolayı korkmadığını, Ermeni askerlerinin ona istediklerini yapabileceklerini dile getirir. Kuyumcuyu kaçırmısından ötürü açıklama yapan ve kaybedecek bir şeyi olmadığı için de korkmadığını dile getirmesi Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek, sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(60)

...

Selim şaka ile istihza arasında bir sesle onun sözünü kesti:

- Yok canım... Senin kahraman kızların olduktan sonra Prenses Leyla'ya lüzum yok!
[RA, 134], [P4].

Yukarıdaki örnekte Ayşe, adresi olmadığı için Leyla'yı davet edemediğini söyler. Selim, Ayşe'nin öğrencilerinden "kahraman kızlar" diyerek, Leyla Hanım'dan ise "Prenses Leyla" diyerek bahseder. Ayşe'ye ise "canım" hitabını kullanmıştır. Bu kullanım şekilleri Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek stratejisini karşılayan "kahraman kızlar" ve "Prenses Leyla" yapıları Türkçede birer kelime grubu olarak görev yapmaktadır.

(61)

...

Bununla bu konuşmanın burada kesileceğini sanıyordu. Fakat Leylâ devam etti:

- Çamlı Koru'daki ilk rastlayışımızda bir Kahraman Kızlar'dan bahsetmiştiniz. Şimdi de Işık Kızlar mı çıktı?

- **Cok keskin hafızanız** var. Tebrike değer. O günkü Kahraman Kızlar'la şimdiki Işık Kızlar aynı şey. [RA, 144], [P1, N5].

Yukarıdaki diyalogda Leylâ ve Selim arasındaki resmîyet devam eder ve "siz" şeklinde olan hitaplar yerini samimi hitaplara bırakmaz. Bu hitap şekli Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

Selim'in Leylâ'nın keskin hafızasından övgüyle bahsetmesi ise Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak* stratejisine örnektir.

Dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak stratejisine örnek olan Selim'in Leylâ'yı övmek için kullandığı "keskin hafıza ifadesi" yine bir kelime grubu olarak ele alınabilir.

3.4.3. Öge Tekrarlı Yapılardan Oluşan Nezaket İşaretleyicileri

Tekrarlar, Türkçede anlatımı kuvvetlendirmek için başvurulan yollardan biridir. Cümle oluşumu sağlayan ögeler farklı sebeplerle tekrarlanabilirler. Bazen aynı kelimeler tekrarlanır bazen ise aynı görevde bulunan kelimeler tekrarlanır.

Cümlenin meydana gelebilmesi için özne ile yüklem yeterlidir. Diğer ögelerin cümlede bulunup bulunmaması ise yargının dile getirilişi, anlatılmak istenen düşünce ve belirtmek istenen duygu, kısacası ihtiyaçla ilgilidir (Böler, 2019: 21).

Cümlenin ögeleri arasında yer alıp aynı öge olan ancak ögeyi oluşturan kelimelerin farklılaşmasıyla ifade içerisinde görev yapan tekrarlar bu sınıfta ele alınabilir (Hirik, 2018: 60).

(62)

Faik Bey, gözlerini yere indirdi, ellerini birbirine kilitledi, mahzun bir sesle söylemeye başladı:

"Görülmemiş, işitilmemiş bir şanssızlık!.. Bir gecede tam üç yüz lira kaybettim. Oyunda hiç bu kadar müthiş ziyana uğradığımı bilmiyorum. Bir akşam evvel beş yüz liraya yakın kazanıyordum. Bunun üzerine kesmek lazımken... Kör şeytan!... Beni her şeyde berbat eden iradesizliğimdir; sonuna kadar kapılır, giderim." [KK, 92], [N3].

Faik Bey derdini Cemil'e anlatmaktadır. Görülmemiş şanssızlığından, her şeyi berbat eden iradesizliğinden büyük karamsarlıkla ve çekingenlikle bahsetmektedir. Brown ve Levinson'ın nezaket kuramının *karamsar olmak* stratejisine örnektir.

"*Görülmemiş, işitilmemiş bir şanssızlık*" ifadesinde iki tane sıfat fiil bulunmaktadır. Bu sıfat-fiilli yapıların nezaket işaretleyicisi olarak kullanıldığı görülmektedir.

(63)

Nihayet, bir gün Hakkı Celis çıkageldi. İki gün için mezuniyet almıştı. Bu hâdise, Naim Efendi için hayatının son sevinçli saatlerinden biri oldu. İki de bir de yatağın içinden ince uzun kollarını uzatıyor, genç adamın başını okşuyordu. Hakkı Celis ona şişmanlamış, uzamış, genişlemiş görünüyordu.

"Muharebe sana yaradı; *maşallah, maşallah* evladım..." diyordu. [KK, 194], [P2, P4].

Evladım ifadesi Türkçede iki farklı anlama gelecek şekilde kullanılabilir. İlk olarak bir insan kendi çocuğuna “evladım” diyerek seslenebilir. İkincisi ise kendinden yaşça küçük, samimi gördüğü birine “evladım” şeklinde seslenebilir. Burada ikinci ihtimal söz konusudur. Naim Efendi, Hakkı Celis’i kendine yakın gördüğü ve Hakkı Celis ondan yaşça küçük olduğu için “evladım” şeklinde seslenmektedir. Bu seslenme şekli Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket stratejisinin *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir. Ayrıca muharebenin ona yaradığını söyleyerek “maşallah, maşallah” şeklinde övgüsünü artırmaktadır. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye ilgiyi, onayı ve sempatiyi abart* stratejisine örnektir.

Naim Efendi’nin Hakkı Celis’e karşı övgüsünü dile getirdiği Brown ve Levinson’ın *dinleyiciye ilgiyi, onayı ve sempatiyi abart* stratejisine örnek olan “maşallah maşallah” ifadesi Türkçede öge tekrarlı bir yapıyı karşılamaktadır.

(64)

Dursun, Döneye:

“Bacım,” dedi, “sen gelme. Biz, bulursak buluruz. Belki sabanın bir tarafını kırmıştır. Belki boyunduruğu kırmıştır. Korkusundan gelemiyordur belki. Sen gelme. Biz bulur getiririz. Dön, bacım Döne!”

Döne:

“Kurbanlarınız olayım, yavrumu bulmadan gelmeyin. Dursun emmisi, yavrum sana emanet. Yavrumu bulmadan gelme. Yavrum sana emanet. Yavrumu bulmadan gelme! Yavrum seni çok severdi Dursun emmisi!” [İM, 3], [P1, P4, N1].

Yukarıda Dursun Döne’ye “bacım” diyerek samimi davranış sergilemektedir. Bu durum Brown ve Levinson’ın *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir. Ayrıca Dursun Döne’nin korkusunun ve telaşının farkında olarak ona yardım etmek istemekte, “biz bulur getiririz” diyerek onu rahatlatmaya çalışmaktadır. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyicinin ilgi, istek, ihtiyaçlarının farkına var* stratejisinin örneğidir. Döne ise Dursun’a “Kurbanlarınız olayım, yavrumu bulmadan gelmeyin. Dursun emmisi, yavrum sana emanet. Yavrumu bulmadan gelme. Yavrum sana emanet. Yavrumu bulmadan gelme!

Yavrum seni çok severdi Dursun emmisi!” diyerek ona büyük bir minnettarlık duymaktadır. Bu durum ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *minnettarlık durumunda açık olmak* stratejisine örnektir.

Minnettarlık içeren ve Brown ve Levinson’ın nezaket kuramında minnettarlık durumunda açık olmak stratejisini karşılayan bu cümleler, Türkçede öge tekrarlı yapılara örnektir.

(65)

Zehra’ya döndü Büyükhanım.

*“**Haydi** kızım, sen de hazırlan, çarşaflan, gecikmeyelim.”*

*Arka bahçeye geçti, Siranuş Hanım’ın penceresine doğru seslendi: “**Haydi** komşu. Gidiyoruz.” [NA, 61], [P4, P12].*

Yukarıdaki örnekte Büyükhanım Zehra’ya ve komşusuna seslenmektedir. Samimiyetle kullandığı “*kızım*” ve “*komşu*” ifadeleri Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Birlikte dışarı çıkacakları için “*gecikmeyelim*”, “*gidiyoruz*” yaklaşımı ise Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisine örnektir.

Yukarıda Büyükhanım’ın Zehra’ya ve Siranuş Hanım’a birlikte gidecekleri bir yere geç kalmamak için kullandığı “*haydi*” ifadeleri dikkat çeker. Türkçede öge tekrarlı yapılara örnek olarak kabul edilebilir.

(66)

Döne gittikten sonra kalabalık bir karıştı, canlandı. İlkın, kocakarı Cennet konuştu. Ona, at yüzü Cennet derlerdi. Uzun yüzü, kırıxık kırıxıktı. Boyu çok uzundu. İnce parmakları dal gibiydi.

“Fıkara Döne,” dedi, “noldola oğluna?”

Elif atıldı. Köyde şom ağızlılığı ile ün salmıştı. Kısa boyluydu.

“Ölmese gelirdi Memed,” dedi.

Sonra bu söz boydan boya kalabalığı dolaştı:

“Ölmese gelirdi.”

“Ölmese gelirdi.”

“Ölmese gelirdi.”

Elif tekrar söz aldı:

“Belki babasının düşmanları öldürmüştür.” [İM, 36-37], [N3].

Yukarıda Döne'nin oğlu İnce Memed'in kaybolmasının ardından köyde dolaşan “ölmese gelirdi” şeklindeki olumsuz düşünceleri yer almaktadır. Bu durum Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *karamsar olmak* stratejisine örnektir.

Sürekli tekrar edilen “ölmese gelirdi” cümleleri, Türkçede öge tekrarlı yapılara örnektir.

(67)

Sert bir rüzgâr esti. Çok soğuktu. Dervişlerden diğeri Settarhan'a döndü eliyle kapıyı göstererek.

"Buyur" dedi, "Kapıda kalma."

Settarhan güldü. Allah'ın bildiğini kuldan saklamadı.

"Ben" dedi, "Meyhaneden geliyorum."

Derviş "Buyur" dedi bir daha, "Kapıda kalma." [NA, 363], [P10].

Settarhan, Dağıstan Tekkesi sokağında gezerken iki dervişin köpeğe yemek verdiğini görür ve evlerine doğru yaklaşır. Derviş, Settarhan'ın kapıda kalmaması için içeriye davet eder. Dervişin, Settarhan'ı evine davet etmesi Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının teklifte bulun, söz ver stratejisine örnektir.

(68)

Teğmen halden anlıyordu. Onu üzmeyecek bir cevap verdi:

- Peki efendim!..

- Bir de zevcem geldiği zaman artık her gün bana yemek taşımak için zahmet etmemesini, ihtiyaçlarımın buradan sağlandığını bildiriniz.

- Peki efendim!

- Teşekkür ederim.

- *Bir şey değil efendim.* [RA, 46], [N5, P11].

Teğmenin, Selim'e "efendim" şeklinde olan hitabı Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

Selim'in teğmene teşekkürü ise Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *iyimser olmak* stratejisine örnektir.

3.5. Semantik Nezaket İşaretleyicileri

Semantik, kelime anlamı olarak anlambilim demektir. Anlambilim göstergenin gösterilen yanını ele alır; düşünce, dil yapısı ve anlam gibi yapıların arasındaki ilişkiye odaklanır.

Toklu, anlambilim, dilsel göstergelerin, göstere dizilerinin anlamını, diğer bir deyişle anlamın anlamını inceler. Dil, anlamı aktarır ve dilin asıl varoluş nedeninin de bu olduğunu söyler. Anlamın, dildeki ne küçük birimlerden en büyük birim olan metne kadar tüm birimlerin incelenmesinde temel ölçüt olduğunu söyler. Ayrıca anlamın göstergeleri incelerken de her gösterge modelinin bir anlam yanı olduğu için tüm dilbilim alanlarındaki araştırmalarının odak noktası oluşturduğunu da ekler (2015: 124).

19. yüzyılın ortalarına doğru bilim dünyasında beliren ve yüzyılın sonlarında gelişen, anlambilim, dilin, o zamana kadarki çalışmalarda önemsenmeyen bir yanını ele alıyor, dilin doğrudan doğruya anlam yönüne eğiliyordu. Bugün de –eğer kabataslak bir ayırım yapmak istenirse sesbilimin dilin dış yönüne, dil seslerine yöneldiğini, anlambilimin ise dilin düşünce yanıyla, sesle düşünce arasındaki ilişkilerle ilgilendiği söylenebilir (Aksan, 2015: 30).

(69)

Gerçi, her biri kendi havasına, kendi dairesine ve kendine göre bir hayat yapmıştı; fakat, gerek yalının, gerek konağın umumi nizamı bu iradeli ev kadınının elinde idi. Naim Efendi'nin haremi Nefise Hanımefendi'nin bu nizamı eski usul ile töreler arasında muhafaza ve idare etmek için dışarıda bir ihtiyar uşaktan, içeride geçkin bir

kalfadan başka icrai [yapma, yerine getirme) vasıtası olmadığı halde, evin her şeyi yine yolunda giderdi; zira, her yeni gelen hizmetçiye birkaç gün içinde istediği terbiyeyi vermek, bu kadına has fevkaladeliklerdendi. [KK, 13], [P2].

Burada Nefise Hanımefendi'nin iradeli ev kadını oluşuna, onun fevkaladeliklerine övgü vardır. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, onayı ve sempatiyi abartmak* stratejisine örnektir.

(70)

Kumral, zayıf, uzun ve saçları iyi taranmış bir gençti o. Yüzünün hatları gayri muntazamdı, ağzı büyüktü. Fakat, gözlerinin yorgun ve aynı zamanda hummalı bir bakışı vardı. Esasen, kadınların hoşuna giden tarafı -zira, kadınlarca Faik Bey pek çok rağbet kazanmış bir delikanlıdır- en ziyade bu bakışı idi. Küçük yaşından beri Avrupa'nın muhtelif şehirlerinde dolaşmış, oturmuş olduğu için tavır ve hareketlerinde hiç sahte görünmeyen bir Frenk zarafeti ve kıvraklığı vardı. [KK, 21], [P2].

Yukarıda ki paragrafta Faik Bey'in yüz hatlarının muntazamlığından, yorgun ve aynı zamanda hummalı bakışından, Frenk zarafeti ve kıvraklığından hayranlıkla bahsedilmiştir. Bu durum Brown ve Levinson'ın *dinleyiciye olan ilgiyi, onayı ve sempatiyi abartmak* stratejisinin örneğidir.

(71)

"O da benim gibi bilir ki, bu adam gayet sathi, hissiz ve gösterişten ibaret bir mahluktur!" [KK, 38-39], [P7].

Faik Bey "sathi, hissiz ve gösterişten ibaret bir mahluk" ifadesinde Musset'ten bahsetmektedir. "O da benim gibi bilir" ifadesinde ise Seniha'yı kastetmektedir. Seniha ile aynı görüşte olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *ortak payda olduğunu varsay/ ileri sür/ iddia et* stratejisine örnektir.

(72)

Nuriye, ani bir heyecanla genç adamın kolundan tuttu ve şiddetle kendisine doğru çekerek ağzını kulağına yaklaştırdı:

"Yeşil gözleri sevmeyiniz. Sizi anlayan siyahlardır," dedi. [KK, 51], [P1].

Nuriye Hakkı Celis'e onu anlayanın siyah gözler olduğunu bundan ötürü yeşil gözleri sevmemesi gerektiğini söylemektedir. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(73)

Dil'e yaklaşmışlardı; fakat Seniha, daha ileriye gitmek istemedi. Tozdan ve kalabalıktan şikâyet etti:

"Şuracıkta, yoldan uzak bir yerde ağaçlar altında oturalım", dedi. [KK, 52], [P12].

Burada Seniha'nın, Hakkı Celis'e "oturalım" şeklindeki yaklaşımı birlikte bir eylemi gerçekleştirme isteğini göstermektedir. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisine örnektir.

(74)

Ve herkes birbirinin yüzüne bakarak gülümsemeye başladı. Faik Bey, Seniha'nın yanibaşındaydı; bir taraftan tabağında balık kılçıklarını ayırmakta, diğer taraftan solunda oturan Belkıs Hanım'ın ayağına dokunmakla meşgul, Seniha'ya doğru eğildi; biraz da, onunla alakadar görünmek için, sordu:

"Dün akşamki kabahat mi? O nasıl şey bakayım?" [KK, 54], [P3].

Yukarıda Faik Bey'in Seniha'yla ilgileniyormuş gibi görünmek için ona ilgisini yoğunlaştırdığını, sorular sorduğunu görmekteyiz. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyicinin ilgisini artırmak* stratejisine örnektir.

(75)

Nuriye Hanım:

"Ben biraz uzanayım, Siz başımda şiir söyleyin. Olmaz mı?" diyordu. [KK, 57], [P10].

Burada Nuriye Hanım, Hakkı Celis'e kendisinin uyumasını ve Hakkı Celis'in kendisinin başında şiir okumasını teklif etmiştir. Bu Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *teklifte bulunmak, söz vermek* stratejisine örnektir.

(76)

Naim Efendi, damadına uzattığı mektupları kendisi yazmış gibi, mahcup oluyordu; oturduğu yerde ezildi, büzüldü:

"Rica ederim, hiddet buyurmayınız, rica ederim..." dedi. "Maksadım, sizinle ailemize müteallik bir mesele için hasbıhal etmektir. Ben de sizin gibi, çirkin bir dedikodudan ibaret..." [KK, 75], [P6].

Naim Efendi, damadı ile arasında oluşabilecek bir tatsızlığı, anlaşmazlığı önlemek için ılımlı yaklaşmaya çalışmaktadır. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *anlaşmazlıktan kaçınmak* stratejisine örnektir.

(77)

İkide bir, kızı Sekine Hanım'a diyordu ki:

"Yavrum, ne iyi ettin de kızcağızı Ada'ya gönderdin. Sıhhati, neşesi yerine geldi; eski huysuzluklarından, eski buhranlarından eser kalmadı. Onu bu halde gördükçe ben bile yirmi yaş daha gençleşiyorum." [KK, 78], [P7].

Naim Efendi kızı Sekine Hanım'a samimi bir dille "yavrum" şeklinde hitap etmektedir. Bu hitap şekli Brown ve Levinson'ın *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir. Cümlelerin devamında "ne iyi ettin de kızcağızı Ada'ya gönderdin" ifadesinde ise kızıyla aynı fikri paylaştığını, kızının yaptığı şeyi onayladığını göstermektedir. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *ortak payda olduğunu varsay/ ileri sür/ iddia et* stratejisine örnektir.

(78)

O, yumuşadıkça Ragıp Efendi sertleşiyordu:

"Affinızı rica ederim, size acı bir söz söyleyeceğim: Bu gidişle pek yakın bir zamanda, yalnız Kanlıca'daki yalıtı değil, fakat bu konağı... Evet, bu konağı da satmaya mecbur olacaksınız." [KK, 83], [N3, N6].

Ragıp Efendi, Naim Efendiye söyleyeceği olumsuz şeylerden önce, onu üzeceği için "affınızı rica ederim" diyerek özür dileme nezaketini göstermektedir. Bu durum Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *özür dile* stratejisine örnektir. Ayrıca ilerleyen zamanlarda sadece yalıtı değil aynı zamanda konağı satmaya mecbur kalacağını Naim Efendi'nin üzüleceğini bildiği için çekinerek ve istemeyerek karamsar bir şekilde dile getirmektedir. Bu durum ise Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *karamsar olmak* stratejisine örnektir.

(79)

Bir gün ona dedi ki:

"Ne oldu? Niçin? Hayatında artık fazla mıyım? Yemin ederim, bundan sonra istediğin gibi olacağım, kaç zamandır, nasıl yaşadığımı bilmiyorum. Her gün yeni bir zulüm icat ediyorsun! Söyle, bu cezaya müstahak olmak için ne yaptım?" [KK, 96], [P13, P5].

Yukarıda ki Seniha'nın Faik Bey'e söyledikleri yer almaktadır. Burada hem Faik Bey'e artık hayatında fazla olup olmadığını ve kendisinden neden uzak durduğunun sebepleri sorar. Ayrıca onunla anlaşmak isteyerek bundan sonra onun istediği gibi olacağını dile getirir. Burada Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/sebepler sormak* ve *anlaşmayı iste* stratejilerine örnekler vardır.

(80)

Kasım Paşa, ikide bir:

"Vallahi efendim, müşerref olduk, müşerref olduk, ne iyi ettiniz de teşrif buyurdunuz..." tarzında basmakalıp birtakım lakırdılar söylüyordu. [KK, 103], [N10].

Naim Efendi, damadı Kasım Paşa'yı ziyarete gittiğinde, Kasım paşa onu ziyaretinden ötürü müşerref olduğunu dile getirir. Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *minnettarlık durumunda açık olmak* stratejisine örnektir.

(81)

Bu yirminci sene, yirminci sonbahardı. Genç kız: “Ben de, ben de bu bahçe gibi çürüyeceğim;” dedi; “günün birinde farkına varmaksızın ben de ansızın bir tabaka kuru yaprak yığını altında görülmez olacağım! Bir gün, mevsim ne çabuk geçti der gibi gençliğim de çabuk geçti, gitti diyeceğim! Ve her şey olup bitecek! Evet! Her şey olup bitecek, fakat bu bahçe, kim bilir daha kaç defa dirilecek, kaç defa gençleşip pişecek, serilip serpilecek!” [KK, 118], [N3].

Yukarıda Seniha'nın kendi kendine konuşması yer almaktadır. Bahçe gibi çürüyeceğinden, gençliğinin geçip gideceğinden, kuru yaprak yığını altında olacağından olumsuzlukla bahsetmektedir. Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *karamsar olmak* stratejisine örnektir.

(82)

Hasan Ağa:

“Fakat efendim, bugün harem dairesi kapalıdır. Anahtarını kim aldı, bilmiyorum, her halde Efendi Hazretleri...” [KK, 163], [P13].

Naim Efendi'nin kiralık konağına bakmaya gelen müşterilere Hasan Ağa, anahtarının olmadığından ötürü dairenin kapalı olduğunu, gösteremeyeceğini dile getirmektedir. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(83)

Sonra birdenbire kendini topladı; genç adamı baştan aşağıya bir süzdü:

“Bu ne kıyafet, bu ne hal! Bir Kazak kadar vahşisin!” dedi.

Genç adam, gülerek, cevap verdi:

“Mamafih, yarın, Kazakların almak istedikleri bir şehri müdafaaya gidiyorum.” [KK, 181], [P8].

Yukarıda Seniha ve Hakkı Celis arasında geçen esprili bir diyalog yer almaktadır. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *şakacı* olmak stratejisine örnektir.

(84)

Faik Bey, bir susuz viski daha içti ve sözüne şöyle devam etti:

“Yirmi iki... Fakat siz de günün birinde on sekiz yaşındaydınız; o yaşta nasıl sevilir, bilirsiniz; mutlaka bilirsiniz. Zira, hatırlıyorum ki, siz de sevdiniz; siz de benim gibi... Siz de onu sevdiniz.” [KK, 187], [P7].

Yukarıda Faik bey, Hakkı Celis’e “benim gibi” ifadesiyle ortak bir noktalarının olduğunu vurgulamaktadır. Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *ortak payda olduğunu varsay/ ileri sür/ iddia et* stratejisine örnektir.

(85)

Biraz düşündü, daldı, dudaklarını ısırды ve küçük bir kız tavrıyla Hakkı Celis'e sokulup dedi ki:

“Bu gece, eski şeylerden bahsedelim; uzun uzun konuşalım; ben sana anlatayım, sen bana anlat! Olmaz mı?” [KK, 201], [P12].

Yukarıda Seniha, Hakkı Celis’e beraber eski şeylerden bahsetmek, uzun uzun onunla konuşup anlatmak, dinlemek istediğini dile getirmiştir. Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *teklifle bulunmak, söz vermek* stratejisine örnektir.

(86)

“O yaptığın ne? Ağlıyor musun?” dedi: “Niçin? Niçin? Niçin?”

Ve yerinden kalktı, yavaşça genç adama yaklaştı, yüzünün üstünde kilitlenmiş ellerini açmak istedi.

“Ne çocuksun! Hala ne kadar çocuksun! Ayol durup dururken böyle ağlanır mı? Neden, söyle bana ! Söyle bana !” diyordu ve bir taraftan da gülüyordu. Masanın üstünden büyük bir kolonya şişesi aldı, turuncu mayiden genç adamın başını ıslattı:

“İster misin, bir pencere açayım?” diye soruyordu. “Belki oda, çok sıcak... Belki deminden beri o kadar methettiğin koku başına vurdu; belki sinirlerini bozan odanın rengidir... Söyle hangisi, söyle hangisi?” [KK, 204], [P13].

Yukarıda Seniha Hakkı Celis'in ağlamasından ötürü ona sürekli neden ağladığını sorarak Hakkı Celis ile ilgilenmektedir. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(87)

Ali Rıza Bey sarardı, dudaklarının ve sakalının hafifçe titrediğini belli etmemeğe çalışarak gülümsedi:

- Ben, eski bir insanım. Anlaşmamıza imkân yok. İnsanların paradan başka şeylerle de mesut olacaklarına inanarak yaşadım. O kanaatle öleceğim.

Genç adam, Ali Rıza Bey'e acır gibi bir tavırla cevap verdi:

- Tamamıyla haksız değilsiniz. İnsan, mesela ibadet, yahut çalgı ile meşgul olmakla; zerzevat, çiçek, yahut çocuk yetiştirmekte de bir teselli bulabilir. Ancak bunun için de hiç olmazsa yaşayacak kadar bir para lazımdır. Çiçek meraklısınız; fakat biraz paranız yok değil mi? Ne kadar uğraşsanız topraktan istediğiniz renkte, kokuda bir çiçek alamayacağınıza emin olun... Babasınız, çocuklarınız var, paranız yok değil mi? Evlatlarınız ahir ömrünüzde size bir feci yaprak dökümü manzarası seyrettirmekten gayri saadet vermezler. [YD, 11], [P6].

Genç adam, Ali Rıza Bey'in fikrine tam anlamıyla katılmasa dahi, onunla ters düşmemek için "tamamıyla haksız değilsiniz" anlaşmazlıktan kaçınmak isteyerek cevap vermektedir. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *anlaşmazlıktan kaçınmak* stratejisine örnektir.

(88)

Çok malumatlı, çalışkan bir adamdı. Fakat ne malumatı, ne de çalışkanlığı işe yarar cinsten değildi.

Arabî ve Farisîden başka İngilizce ve Fransızca'yı da bilirdi. Gençliğinde edebiyatla uğraşmış, mecmualarda takma isimle oldukça düzgün gazeller neşretmişti. Sonra felsefe ve tarihe de merak etmişti. Sade boş zamanlarını değil, biraz da iş zamanlarını kitap okumakla geçirirdi. Bu, onun uzun memurluk hayatında, devlet hazinesinden çaldığı yegâne şeydi.

Titiz denecek kadar temiz, gülünç denecek kadar nazik ve mahcup bir adamdı. Hak yemek, kanuna aykırı bir şey yapmak, kalp kırmak korkusuyla bir türlü iş göremezdi.

İsterdi ki elinden çıkacak iş, sadece kanuna değil, teamüle, insanlık ve nezaket kaidelerine de uygun, yani dört başı mamur olsun... Ondan bahsedenler: “İyi adam... Peygamber gibi adam... Eliniöp... dua ettir... İlimden bahsettir... Şiir okut... Ne yaparsan yap... Fakat iş isteme” derlerdi. [YD, 12-13], [P2].

Burada Ali Rıza Bey’e sürekli övgü vardır. İnsanların onun hakkında söylediği olumlu şeylerden bahseder. Çok çalışkan olmasından, birden çok dil bilmesinden, gazeller neşretmesinden, felsefe ve tarihle ilgilenmesinden, kitap okumasından, temizliğinden, nazikliğinden, hak yeme ve kalp kırma korkusundan, çok iyi bir adam olmasından bahsedilir. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak* stratejisine örnektir.

(89)

İhtiyar adam, biraz kendine geldikten sonra kadını teselli etti:

- Hemşire hanım... Size Merak etmeyin! diyemem. İşin nereye varacağını şimdiden kestiremiyorum. Fakat elimden geleni yapacağım. Benim tanıdığım Muzaffer Bey, insan bir çocuktur. Bir genç kızın göz göre göre mahvolmasına vicdanı razı olamaz. Umarım ki Leman’ı nikâhla alır. Yaptığı fenalığı tamir eder... Müteessir olmayın... İnsanlarda iyilik asıldır. [YD, 19], [N5, P1].

İhtiyar adam (Ali Rıza Bey) hemşireye “*hemşire hanım*” diye hitap etmektedir. Burada saygıya dayanan bir unvanla hitap şekli görülmektedir. Bu durum Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir. İhtiyar adam, hemşire hanımın içindeki kaygısını, isteğini anlayarak ona destek olmaktadır. Bu durum ise Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramında *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkında olmak* stratejisinin örneğidir.

(90)

Müdür, ihtiyar memurun inadını kıramayacağını anlayınca:

- Hocam, bari size başka türlü bir yardımda bulunmama müsaade edin, dedi.

Ali Rıza Bey, bir çocuk sadeliğiyle gülümser gibi:

- Artık sizden hiç bir şey kabul edememeye mecburum, dedi. Üzülmeyin, ne yapalım?

Büsbütün ölmedim ya, elbet bir çaresini buluruz.

- Tekrar görüşürüz değil mi?

- *Elbet çocuğum, ona ne şüphe?* [YD, 25], [N4, N5, P10].

Bu diyaloglarda geçen “*hocam, çocuğum*” ifadeleri Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Müdürün, Ali Rıza Bey’e “*Hocam, bari size başka türlü bir yardımda bulunmama müsaade edin*” ve “*Tekrar görüşürüz değil mi?*” yaklaşımları, Ali Rıza Bey’e yardım etmek için ve daha sonra tekrar görüşmek için teklif sunduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının onuncu stratejisinde *teklifte bulunmak, söz vermek* olarak ele alınır.

Müdürün kullandığı “*bari*” ifadesi ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *dayatmayı en aza indirmek* stratejisinin örneğidir.

(91)

Ali Rıza Bey, biraz evvelki ye'sini tamamiyle unutmuştu. Yalnız, sofraya kendi için hazırlanan baş iskemleye oturacağı vakit bir şey düşünerek durdu. Sonra, dikkatle oğluna gülümseyerek:

- *Şevket, seninle yerimizi değiştireceğiz, dedi. Sen baba, ben ailenin büyük çocuğu olacağız.*

Herkes, şaşırıldı. Fakat o, inat ediyor, emrediyor; oğlunu kolundan çekerek,

- *Öyle istiyorum... Bana itaate borçlusun... diyordu.*

Ali Rıza Bey, mecburiyet karşısında, tahtını oğluna terk eden bir hükümdar tavrıyla Şevket'i yerine oturttu. Kendi, onun soluna, karısının yanına geçti.0

- *Ailede, onun yeri er geç orası olacak, diyordu. İşitiyor musunuz çocuklar?... Zamanı geldiği vakit benim yerime onu baba tanıyacaksınız, onu sayacaksınız.* [YD, 29], [N1, N10, P12, P14].

Ali Rıza Bey’in Şevket’e “*seninle yerimizi değiştireceğiz*”, “*sen baba, ben ailenin büyük çocuğu olacağız*” şeklindeki yaklaşımı karşılıklı olarak bir şey yapmak istediğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket

kuramının on ikinci maddesi olan *konusur ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisini karşılamaktadır.

Ali Rıza Bey, oğluyla yer değiştirme isteğini ailesine karşı inatla, emirle dile getirmektedir. “*Fakat o inat ediyor, emrediyor...*”, “*Öyle istiyorum... Bana itaatle borçlusun...*”, “*benim yerime onu baba tanıyacaksınız, onu sayacaksınız.*” cümleleri bu duruma örnektir. Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramındaki *geleneksel olarak dolaylı olmak* stratejisi bu örneği karşılamaktadır.

“*Benim yerime onu baba tanıyacaksınız, onu sayacaksınız*” cümlesinde ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *konusmacı ve dinleyiciyi kişisizleştirmek* stratejisinin örneğidir. Burada konuşmacı “*siz benim yerime onu baba tanıyacaksınız, onu sayacaksınız*” demek yerine “*siz*” hitabını ortadan kaldırmıştır.

Bana itaatle borçlusun cümlesinde ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *karşılıklı olduğunu varsaymak, ileri sürmek* stratejisini görmekteyiz.

(92)

Ali Rıza Bey'i yakan ateşi şimdilik yalnız o, anlıyordu. Ailenin bütün yükünü üstüne aldığı, en acı titizliklere hak kazanacak kadar yorulup asabileştiği halde terbiyesini bozmuyor, sırası düştükçe babasının dizlerine oturup sakallarını okşayarak onu teselli ediyordu:

- Korkma baba... Ben hiçbir zaman ümitlerini boşa çıkarmayacağım... Göreceksin ne kadar iyi olacağız, sonunda ne kadar rahat edeceğiz... Her şeyden evvel kardeşlerimi yetiştirmeliyiz. Biz bize kaldıktan sonra kolay. Seninle annemi nasıl olsa mesut edebilirim. [YD, 47], [P1, P12].

Ali Rıza Bey’in işini kaybetmesi ve tüm sorumluluğu oğlu Şevket’e bırakması üzerine tüm aile bireyleri Ali Rıza Bey’e karşı cephe almıştır. Fakat Şevket, babasının endişelerini, isteklerini anlayıp olgunlukla karşılayarak babasının yanında olmaya devam etmekte, ona destek olmaktadır. Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisi bu durumu karşılamaktadır.

(93)

Şimdi, bu düşün, sıkı bir rüzgâr hücumu gibi, bir anda kapıları arkalarına dayıyor, ihtiyar babanın bütün korktuğu şeyler evi birdenbire istila ediyordu.

Evet, artık ümit kalmamıştı. Şevket'le beraber en kuvvetli silah arkadaşını kaybediyor, dünyada yapayalnız kalıyordu.

Ali Rıza Bey, haftalardan beri ağırlık basmış gibi bir halde yaşamıştı. Ancak her şeyin bittiği bu gecede açık bir kafa ile düşünmeye ve gördüklerini hatırlamaya vakit buluyordu. [YD, 59], [N3].

Şevket ve Ferhunde'nin evlendikleri gün, Ali Rıza Bey'in karamsar iç dünyası anlatılmaktadır. Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramındaki *karamsar olmak* stratejisi bu örneği karşılamaktadır.

(94)

Baba-kız, bir zaman düşünceler içinde karşı karşıya oturdular. Sonra Ali Rıza Bey, sualler sormaya başladı:

- *Evleneceğin adam bari iyi bir adam mı Fikret?*

- *Tahsin Bey isminde ellilik bir adam...*

- *Senin için fazla yaşlı değil mi?*

- *Benim gibi bir insana çok bile...*

- *Ne ile meşgul?*

- *Adapazarı'nda bağı, bahçesi varmış, hali, vakti yerinde bir adammış...*

- *Seni oraya mı götüreceksin?*

- *Asıl bunun için istiyorum ya...*

- *Şimdiye kadar evlenmemiş mi?*

- *Karısı geçen sene ölmüş... Üç çocuğu varmış...*

- *Nasıl bir adam acaba?*

- *Fena değil diyorlar. Ben, kendi hesabıma resmini bile görmek istemedim.*

- *Ya beğenmezsen?*

- *Beni bu cehennemden kurtaracak adam kim olursa olsun kabul etmeye razıyım. [YD, 74], [P9].*

Ali Rıza Bey, kızı Fikret'in evlenmek istemesi üzerine ona evleneceği kişi ile ilgili birçok soru sormaktadır. Ona karşı olan merakını, ilgisini yansıtmaktadır. Brown ve

Levinson'ın pozitif nezaket kuramında *konuşmacının dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini ileri sürmesi* stratejisini karşılamaktadır.

(95)

Ara sıra karısına:

- *Kuzum... Sen de Ferhunde'ye bir kat daha iyi muamele et, diyordu, ne de olsa gelinimizdir; oğlumuzun emaneti sayılır. Şimdilik bizden başka kimsesi yoktur. Mahzun bir haldedir. Her şey ona dokunur. Sonra oğlumuz, bu kadını seviyor... O biçarenin eli, kolu bağlı bulunduğu bir zamanda bizim yüzümüzden bir mesele çıkmasın.* [YD, 100], [P4, P5].

Ali Rıza Bey karısına “kuzum” şeklinde samimiyetle seslenmektedir. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir. Karısından, Ferhunde'ye iyi davranmasını rica ederek herkesin arasında ortak anlaşma sağlamaya çalışmaktadır. Bu durum ise Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramında *anlaşmayı istemek* stratejisinin örneğidir.

(96)

Hayriye Hanım, Leyla'nın hırçınlaşmasından, oturduğu yerde sessiz sedasız düşünmesinden cesaret aldı, soğuk bir sesle:

- *Haydi kızım... Şunu arkana al da gidelim, dedi.* [YD, 115], [P4, P12].

Hayriye Hanım kızına adıyla hitap etmek yerine, “kızım” şeklinde hitap etmektedir. Adıyla hitap etmesine karşılık daha içtendir. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisinin örneğidir.

“Gidelim” ifadesinde ise beraber bir eylemi birlikte gerçekleştirmeyi kastetmektedir. Bu örnek Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının on ikinci stratejisinde *konusur ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* olarak ele alınır.

(97)

Selmin'in yüzü solgundu.

- *Günaydın, dayı.*

- *Bonjur Selmin, otur.*

Kız önüne baktıyordu. Besim yeşil zeytin tabağını ona doğru sürdü.

- *Şimdilik insanı bundan başka bu eve bağlayan lezzet yok. Bir tane ağzına at ve bana cevap ver: Bu dünyada kendisiyle her şeyi rahatça konuşabileceğin adam ben değil miyim? Anlat bana... Selmin... Haydi... Seni böyle solduran mesele nedir? [Y, 21], [P1].*

Diyaloga ilk olarak “günaydın”, “bonjur” nezaket ifadeleriyle başlanmaktadır. Sonrasında ise Besim, yeğeni Selmin'in can sıkıklığının farkındadır ve “*Bir tane ağzına at ve bana cevap ver: Bu dünyada kendisiyle her şeyi rahatça konuşabileceğin adam ben değil miyim? Anlat bana... Selmin... Haydi... Seni böyle solduran mesele nedir?*” şeklinde yeğenin problemiyle yakından ilgilenmeye çalışmaktadır. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramında *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisine örnektir.

(98)

...Kalk ey mahbubem, Cemilem, gel. Ey kaya koğuklarında, uçurumun gizli yerinde olan güvercinim, yüzünü göreyim, sesini işiteyim. Zira sesin şirin ve yüzün güzeldir. [Y, 29], [P2].

Besim ile Selmin arasında geçen diyalogda Besim Selmin'e ezberlediği bir parçayı okumaktadır. Bu parçada karşısındakine büyük övgüler görmekteyiz. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, onayı ve sempatiyi abartmak* stratejisinin örneğidir.

(99)

Mefharet yerinden kalktı, oğluna yaklaştı ve elini onun alınuna koydu.

- *Senin ateşin var galiba. Kalk, yat istersen. Yemek de yemiyorsun. İştahın yok. Sonra yersin, kalk.* [Y, 41], [P1, N1].

Mefharet oğlunun hasta olduğunu düşünerek ateşi olduğunu, yemek yemediğini, iştahının olmadığını, kalkıp yatması yemeği sonra yemesi gerektiğini söyleyerek onun ihtiyacı olan şeyin dinlenmek olduğunu vurgular. Levinson ve Brown'un pozitif nezaket kuramında *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisine örnektir. Ayrıca *kalk* ifadesinde samimiyetten kaynaklı bir emir verdiğini görmekteyiz. Bu durum ise Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *geleneksel olarak dolaylı olmak* stratejisine örnektir.

(100)

Yüzü kıpkırmızı kesilen Mefharet Selmin'i kolundan tuttu:

- *Azıcık benimle beraber gel! dedi.* [Y, 48], [N1, N4].

Mefharet Selmin'e onunla gelmesini isterken zamanda sınırlamaya giderek "*azıcık*" ifadesini kullanmıştır. Bu ifade Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *dayatmayı en aza indirmek* stratejisine örnektir. Kullanılan "*gel*" emir ifadesi ise *geleneksel olarak dolaylı ol* stratejisine örnektir.

(101)

-*ABLA, ablacığım, görüyorsun, hayatın tehlikede. Beynin kanayabilir, yüreğine inebilir, her şey olabilir. Bayıldın da tehlikeyi atlattın. Kan beyninden çekildi. Yüzünün rengi yavaş yavaş yerine geliyor. Demin yemek odasında kıpkırmızıydın. Korktum vallahi, arkandan geledim. Değmez bu kadar sıkıntıya. Bu dünya böyle işte. Kabul edeceksin. Çare yok. Bu çarpık iş düzelebilir ama, senin bir tarafın çarpılırsa düzelmez. Sabır lâzım abla. Şöyle derin bir nefes al. Ooo... h, kalbini ferah tut. Düzelir, düzelecek. Söz veriyorum sana. Göreceksin, şüpheden boşunadır. Bak ağabeyim yeni yaptırdığı kostümü giydi, gitti. Selmin odasında. Peşinden gitmiyor. Bunlara dikkat et. Ne olmuş? Sorar ya "Dün gece nerede idiniz?" diye. Her şeyden şüphe edersen cehennem olur bu dünya sana. Öyle de olsa, kabul et yahu, kabul et, rahatlırsın. Bu kız elbette bir şeyler düşünüyor. Çocuk değil. Kendisine ne kadar hâkim, görüyorsun. Zekâsından şüpheden var mı? Cin gibidir. Etrafa çaktırmaz, merak etme. Fakat sen böyle haykırırsan, ayılıp bayılırsan, evvelâ Hasibe farkına varır, sonra konu komşu, derken bütün köy, bütün semt, bütün İstanbul duyar. Radyo istasyonu haline gelme. Bu dünya o kokladığın limona benzer: Yuvarlak, ekşi... Fazla sıkmaya gelmez, tadı kaçar. Yahut*

şeker karıştırmak. Oğlana da üzülme. Ağabeyim, İstanbul'dan dönünce, köyden Doktor Sabri'yi alıp gelecek. Hemen kondurma. Menenjit böyle başlamaz. Hastanın gözleri ışığa bakamaz olur. Kırıklık fazla olur. Baş ağrısı kıvrandırır, haykırtır. Yok bunların hiçbiri. Âlâ! Bak, rengin yerine geliyor. İstersen kalk, yine defteri karıştırırım. Bu sefer saatlerce vaktimiz var. Simeranya'da şöyle bir dolaşır, hava alırsız. [Y, 51-52], [P1, P10].

Yukarıda Besim'in ablasına teselli ile yaklaşmaktadır. Ablasının sıkıntılarını anladığını, kalbini ferah tutması gerektiğini söyleyerek onun problemlerini, ihtiyaçlarını bildiğini ifade etmektedir. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyicinin ilgi, istek, ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisine örnektir.

“İstersen kalk, yine defteri karıştırırım. Bu sefer saatlerce vaktimiz var. Simeranya'da şöyle bir dolaşır, hava alırsız.” cümlesinde ise Besim, ablasına dışarı çıkmak için teklifte bulunmaktadır. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *teklifte bulunmak, söz vermek* stratejisine örnektir.

(102)

Selmin gülü tutan elini aşağıya sarkıttıktan sonra, dayısına yan gözlerle baktı ve sordu: - Menenjit değil mi?

- Senin zekâna en güzel güller bile mağlup olur. Henüz belli değil. İstersen öyle farzet. Alışmalısın. Analiz yapıldıktan sonra anlaşılacak. Benziyormuş çok. Artık düşünme. [Y, 68], [P2].

Dayısı yeğeni Selmin'e *“Senin zekâna en güzel güller bile mağlup olur”* şeklinde hayranlık ve övgü dolu cümleler kurmaktadır. Bu durum Levinson ve Brown'un pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, onayı ve sempatiyi abartmak* stratejisine örnektir.

(103)

Selmin balkon kapısına gelmişti. Mefharet ona, otoritenin çerçevelediği bir şefkatle:

- Kızım, dedi, aç adam yine geldi. Ben çok yorgunum, vücudumu yukarı alamıyorum. Sen şunları gözetliyebilir misin? Ama hiç sezdirme. Bakalım saatlerce ne yapıyorlar,

ne konuşuyorlar? İyilik yapalım diye evin içine haydutları almayalım. [Y, 77], [P4, P12].

Mefharet'in Selmin'e "kızım" şeklindeki hitabı Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir. Mefharet'in Selmin'e "bakalım", "almayalım" şeklindeki yaklaşımı Brown ve Levinson'ın *konuşmacı ve dinleyici aynı etkinliğe katılsın* stratejisinin örneğidir.

(104)

Ablama son telkinini yaptı:

- Sen uyu biraz, dedi, çok erken uyandın, sinirlerin de yoruldu. Şimdi güzel uyursun.

Ablam yorgun sesiyle:

- *Bir uyku ilâcı alayım, dedi.*

- *Hayır, hayır, lüzum yok, ben söylüyorum, uyuyacaksın.* [Y, 103], [P1, N1].

Yukarıda abla ve kardeş arasında geçen diyalog yer almaktadır. Kardeşi, ablası Mefharet'in erken uyandığından ve sinirlerinin yorulduğundan ötürü uykuya ihtiyacı olduğunu dile getirir. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramında *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisine örnektir. "uyuyacaksın" ifadesi ise bir emir ifadesi olarak karşımıza çıkar. Samimiyetten kaynaklanan bir emirdir. Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramında *geleneksel olarak dolaylı olmak* stratejisine örnektir.

(105)

Ton daha kuvvetleydi bu sefer. Fakat ses alçaldı:

- *Beğeniyorum yalnız. En büyük kuvvetlere karşı, hükûmete filan karşı, gizli bir kavgası var. Bir ideali var. Çok zeki ve cesur.* [Y, 114-115], [P2, N4].

Samim ve Selmin arasında geçen diyalogda, Selmin dayısı Samim'e beğendiği kişiden bahsetmektedir. "yalnız" ifadesinde bir sınırlama görmekteyiz, "daha fazla bir şey hissetmiyorum, yalnız beğeniyorum" anlamına gelmektedir. Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *dayatmayı en aza indirmek* stratejisine örnektir.

Beğendiği kişinin "çok zeki ve cesur" olma özelliğini dile getirmiş, övmüştür. Bu ise Levinson ve Brown'un pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak* stratejisine örnektir.

(106)

“...Arnavutlarda sakallı adam yok gibidir. Bir Arnavut 90 yaşına gelir, yine sakal bırakmaz.”

Besim bir kahkaha atarak sordu:

- Bozayı rahat içmek için mi? [Y, 120], [P8].

Yukarıda Samim ve Besim arasında geçen diyalogda Besim konuşmanın ciddiyetini yumuşatmak için bir espri yapmaktadır. Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *şakacı olmak* stratejisine örnektir.

(107)

Samim bir müddet daha sustu. Sonra, öfkeye de şefkate de çekilebilecek iki mânâlı bir sesle:

- Sen buraya döviz için gelmedin, dedi.

Selmin ümitsizliği kolayca sezilen bir ısrarla cevap verdi:

- Döviz için geldim.

Samim birdenbire sesini yükseltti:

- Hayır!

Ve tehlikeli bir hareket yapmak istiyormuş gibi ayağa kalktı:

- Hayır, diye tekrarladı, sen bize Ferhat’ı kabul ettirmek, onunla beraber kurduğun rezalet projesine bizi inandırmak istiyorsun. Aç adam hikâyesi de Avrupa seyahati de yalan.

Selmin dayısına hayret ve korku dolu gözlerle baktı.

Samim gittikçe yumuşayan bir sesle devam etti:

- Sen iki cepheli bir inat ve isyan içindesin. Evvelâ annene karşı. Onu kendi arzuna râm ettikten sonra, Ferhat’la hesaplaşmak istiyorsun.

Selmin de ayağa kalktı:

- Ben sizin zekânızdan korkuyorum, dedi. [Y, 142], [P9].

Samim ve yeğeni Selmin arasında geçen diyalogda, Samim yeğeninin asıl isteklerinin farkında olduğunu dile getirir. Yeğenine, onun asıl amacının döviz istemek olmadığını bildiğini, gayesinin Ferhat’ı onlara kabul ettirmek, daha sonrasında Ferhat’la hesaplaşmak istediğini bildiğini söyler. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif

nezaket kuramının *konuşmacı dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini ileri sürsün* stratejisine örnektir.

(108)

Başını salladı ve mırıldandı:

- *Bahtiyar olmak için bedbaht olmağa ihtiyacı var. Her insan böyledir. Fakat Mefharet gibi galeyanlı tiplerde bu daha açıktır: “Başının belâsını arıyor” der halk. Her insan arar bunu. Farkında değildir. Sanatkârlar hissederler. Fuzulî’yi hatırlayın: “Yani ki çok belâlara kıl müptelâ beni”. Hamid de Makber’in önsözünde “Kederimin artması için sevinmek isterim” der. Aynı şeydir: Sevincinin artması için kedere ihtiyacı var, demektir. [Y, 152], [N8, P9].*

Yukarıdaki diyalogda Samim, Besim ve Mefharet’e konuşmaktadır. Mefharet’in bahtiyar olmak için bedbaht olmaya ihtiyacı olduğunu dile getirir. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacı dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini ileri sürsün* stratejisine örnektir. Mefharet’in durumunu ise “*başının belasını aramak*” deyimiyile ifade etmektedir. Bu ifade ise Brown ve Levinson’ın *itibarı tehdit eden eylemi genel kural olarak ifade etmek* stratejisine örnektir.

(109)

Feriha garsona çayları ısmarladıktan sonra:

-*Dinle şekerim, dedi, her şey hazır, gideceğiz Paris’e. Samim’i, babanı, filânı, falanı bırak Allahaşkına. Sakın aptallık edeyim deme, hiç tereddüt etme, hepsini bir çuvala koy. Sarayburnu’ndan denize at. Paris’i görünce boynuma sarılacaksın, hem sen ki taşkınlığı sevmezsin, vallahi, zıp zıp sıçrayacaksın. [Y, 205], [P1, P4, P12, N4].*

Yukarıda Feriha Meral’le konuşmaktadır. Bir samimiyet yaklaşımı olarak “*şekerim*” ifadesini görmekteyiz. Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisinin örneğidir.

“Gideceğiz” ifadesi ise birlikte bir eylemi gerçekleştirme hayalini göstermektedir. Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisine örnektir.

Feriha’nın Meral’e “*Sakın aptallık edeyim deme, hiç tereddüt etme, hepsini bir çuvala koy. Sarayburnu’ndan denize at*” kullandığı ifadelerle yaklaşımında emir kipleri yer almaktadır. Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *geleneksel olarak dolaylı olmak* stratejisine örnektir.

En son olarak Feriha Meral’in Paris’i seveceğinden emin olarak “*Paris’i görünce boynuma sarılacaksınız, hem sen ki taşkınlığı sevmezsin, vallahi, zıp zıp sıçrayacaksınız.*” ifadelerini kullanmaktadır Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyicinin ilgi, istek, ihtiyaçlarının farkında varmak* stratejisine örnektir.

(110)

Meral bu hediyeye olduğu kadar fena havanın sona ermesine de sevinerek paketi çabucak açtı ve altın kaplama, ince ve uzunca bir kalem şeklindeki rujü görünce bağırdı:

-Çok güzel... Hayret... Feriha’nınkinin tıpkısı.

- Rujün bitmişti, değil mi?

- *Tabii... Ne kadar dikkatli ve incesin.* [Y, 220], [P9, P15].

Yukarıda Samim’in Meral’ e nezaket göstergesi olarak bir ruj hediye etmektedir. Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *hediye vermek* stratejisine örnektir. Ayrıca Meral’in rujunun bittiğine dikkat edip onun seveceğini düşünerek Feriha’nın rujunun aynısını almıştır. Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacı dinleyicinin istekleri hakkında bilgisini ve ilgisini ileri sürsün* stratejisine örnektir.

(111)

NİÇİN, efendim, peki, merhamet, kabul, niçin, ben merhameti en çok anlayan insanım, niçin ona gideceğini benden sakladın?

-Çünkü sen başka türlü düşünüyorsun onun hakkında. Çekindim senden.

-Hayır, ne münasebet başka türlü düşünmüyorum ben, herkes gibi düşünüyorum, herkes ona lânet ediyor.

-İyi ya işte, ben herkesten ve senden başka türlü düşündüğüm için çekindim. [Y, 243],

[P13].

Yukarıda Samim ve Meral'in aralarında geçen diyalogda Samim Meral'i "niçin ona gideceğini benden sakladın?" şeklinde sorgulamaktadır. Meral ise herkesin ve Samim'in onun hakkında başka türlü düşündüğünü ve bu sebepten ötürü sakladığını dile getirmektedir. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(112)

Meral telefona gitti. Durdu. Bir an düşündü. Rehberine doğru giden elini çekti ve numaraları çevirdi.

- Alo... Nuri Bey... Ha. Sen misin Nuri... Ben Meral... Fenayım bugün çok... Saat üç buçukta, Galatasaray Postahanesi'nde buluşabilir miyiz? İyi. Sinemaya filân gideriz. Anlatırım. Babam da çok hasta. Daha bir sürü biçimsizlikler... Anlatırım. Evet üç buçukta. [Y, 265], [P10].

Meral, Nuri Bey'e saat üç buçukta, Galatasaray Postahanesi'nde buluşma teklif etmektedir. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *teklifte bulun, söz ver* stratejisine örnektir.

(113)

Emine'nin üstüne yürüdü ve bir elini onun omuzuna koyarak vücudunu sarstı:

- Bana bak. Bu evin yıkılmamasını istiyorsan doğru söyle, Emine, dinin, iman hakkı için söyle. Bir şeyler biliyor musun? Yahut da seziyor musun bir şeyler?

Emine önüne baktı. Sol omuzu belli belirsiz bir hareketle yukarı doğru kalktı ve başı hafifçe sağa yattı.

- Hiçbir şey bilmiyorum, vallahi, küçük bey... dedi. Konuşmaz benimle zaten küçük hanım. O da çok sinirli son zamanlarda.

- Hiç şüphelenmiyor musun bir şeyden?

- Ne gibi? Hiç bilmem ki... Yalnız şu üç gün içinde bir şey... Sokağa çıkarken bir paket götürüyor, büyük bir paket. [Y, 323], [P13, N4].

“Bu evin yıkılmamasını istiyorsan doğru söyle, Emine, dinin, imanın hakkı için söyle. Bir şeyler biliyor musun? Yahut da seziyor musun bir şeyler?” Ferhat’ın Emine’ye bu yaklaşımında, Emine’nin doğru söylemez ise bu evin yıkılacağını dile getirmektedir. Bu yüzden ısrarla sualler sormaktadır. Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/sebepler sormak* stratejisine örnektir.

Emine’nin “yalnız şu üç gün içinde bir şey...” açıklamasında bir sınırlandırma söz konusudur. Sadece son üç gün içerisinde evden büyük bir paket götürdüğünü söylemektedir. Bu durum Brown ve Levinson’ın *dayatmayı en aza indirmek* stratejisine örnektir.

(114)

Adam aldırmadı. İşine daldı. Ortalık iyice kararınca adamın gözleri görmez olup, uğraşmayı bıraktı. Ayağa kalktı. Soluna dönünce deminki karartıyı olduğu yerde öylece dikilmiş durup durur gördü:

“Hişt! Hişt!” dedi. “Hiştişt! Ne işin var burada?”

Karartı: “Ben,” dedi, “çoban olurum sana dayı. Ben çift de sürerim. Her bir iş yaparım size dayı.” [İM, 15], [P5, P10].

Yukarıda Memed, yanında çobanlık yaptığı Abdi Ağa’nın gazabından kaçarak yaşlı amcanın yanına gelir. Çoban, yaşlı amcayla bir anlaşma içerisine girmeye çalışmaktadır. Bu durum Brown ve Levinson’ın *anlaşmayı istemek* stratejisine örnektir. Ayrıca “*Her bir iş yaparım size dayı*” derken bir söz vermektedir. Bu durum ise Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *teklifte bulunmak, söz vermek* stratejisine örnektir.

(115)

Süleyman Memede döndü. Memed, sıcaktan gevşemiş, uyuklar gibi bir hal almıştı

“Bre misafirim, uykun mu var?”

Memed bir silkindi:

“Yok,” dedi, “hiç uykum gelmiyor.”

İyice gözlerinin içine bakıp:

“Bre İnce Memed,” dedi Süleyman, “hiç söylemedin. Nereden gelip, nereye gidiyorsun?”

İnce Memed, duman kaçan gözünü ovuşturarak:

“Değirmenoluktan geliyor, o köye gidiyorum,” dedi.

Süleyman:

“Değirmenoluğu biliriz ya, o köy neredeymiş acep?” diye merakla sorar bir tavır takındı. Memed, hiç bozmadan:

“Dursunun köyü,” dedi.

Süleyman ısrar etti:

“Hangi Dursunun?”

Memed:

“Abdi Ağa var ya...” dedi durdu. Gözleri bir noktaya dikildi.

Süleyman:

“Eeee?” dedi.

“Hani bizim ağamız. Dursun onun tutması işte. Çift sürer. Abdi Ağanın çiftini sürer. O Dursun işte.”

Gözleri parladı. Azıcık duraladı:

“Geçende bir doğan yavrusu tuttu ki!... O Dursun işte! Bildin mi onu sen, şimdi emmi?” Süleyman:

“Bildim bildim,” dedi. “Eee sonra?”

“İşte onun köyüne gidiyorum. Dursun bana dedi ki... Bizim köyde, dedi, çocukları dövmezler. Çocukları çifte salmazlar. Bizim köyün tarlalarında, dedi, çakırdikeni bitmez. Ben, oraya gidiyorum işte.”

Süleyman:

“Peki o köyün adı neymiş? Söylemedi mi Dursun sana hiç?”

Memed sustu. Düşündü. Başparmağını uzun zaman ağzına sokup, uzun zaman düşündü. Sonra birden:

“Yok,” dedi. “Köyün adını söylemedi Dursun.” [İM, 18-19], [P3].

Süleyman evinde misafir olan Memed’e karşı yoğun bir ilgi ve merak içerisindedir. Süleyman Memed’e sürekli soru sorarak yoğun bir ilgi göstermektedir. Bu durum

Levinson ve Brown'un pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi yoğunlaştırmak* stratejisine örnektir.

(116)

İnce Memed, evin kapısındaki bir taşın üstüne oturmuş, Süleymanın kendisi için ham gönden diktiği çarığı ayaklarına giyiyordu. Çarık ıslaktı. Çarığın üstünde mor tüyler de vardı. Tüylerden bunun bir tosun derisi olduğu anlaşılıyordu.

Çarıktan dolayı sevinçten uçuyordu İnce Memed. [İM, 25], [P15].

Yukarıda Süleyman İnce Memed'e ham gönden diktiği çarığı hediye etmiştir ve İnce Memed bu duruma çok mutlu olmuştur. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *hediye vermek* stratejisine örnektir.

(117)

Abdi Ağa doludizgin giden atının başını Süleymanın kapısının önünde çekti:

“Süleyman! Süleyman!”

Süleyman içerdeydi. Dışarı çıktı. Abdi Ağayı görünce yüzü kül gibi oldu. Abdi Ağa, atın üstünden Süleymana eğildi:

“Süleyman,” dedi, “sen hiç utanmadın mı? Benim kapıdan adam almaya utanmadın mı? Sen hiç haya etmedin mi? Abdi-nin kapısından adam alınır mı? Şimdiye kadar bu olmuş iş mi? Sen bilmez misin bunu? Yazık sana Süleyman. Şu ak sakalına da bakmadan...”

Süleyman:

“İn hele attan Ağa! İn attan da buyur içeri. Sana her şeyi bir bir söyleyim, Ağa,” dedi.

Abdi Ağa:

“Senin evine inmem,” dedi. “Oğlan nerede? Yerini söyle!”

Süleyman:

“Zahmet olur sana Ağa. Ben hemen alır şimdıcik getiririm.”

Abdi Ağa:

“Zahmeti mahmeti yok,” dedi. “Göster bana yerini çocuğun.”

Süleyman boynunu büktü:

“Peki Ağa, haydi gidelim,” dedi, atın önüne düştü. [İM, 47-48], [P6].

İnce Memed, Abdi Ağa'nın yanından kaçıp Süleyman'ın yanında çalışmaya başlayınca Abdi Ağa bu duruma çok kızar ve Süleyman'ın yanına gelerek ona tepkisini gösterir. Süleyman ise Abdi Ağa'nın sinirini yatıştırmak için “*sana her şeyi bir bir söyleyim*” diyerek ona vaziyeti açıklamaya çalışır. Bu durum Levinson ve Brown'un pozitif nezaket kuramının *anlaşmazlıktan kaçınmak* stratejisine örnektir.

(118)

Memed ciddileşti:

“Allah bilir ya bu adam Koca Ahmedin ta kendisiydi. Bana öyle geldi.”

Mustafa:

“Laf.”

Memed kızdı:

“Ne lafı? Herif tamı tamına Koca Ahmet.”

Mustafa:

“De git sen de,” dedi. “Bu adam hepimiz gibi adam. Dedem gibi üstelik de. Bunun Koca Ahmede benzer yeri var mı?”

Memed:

“Alnındaki beni gördün mü? Tam orta yerinde alnının.”

Mustafa:

“Görmedim.”

“Alnının orta yerinde yeşil büyük bir ben vardı.”

“Görmedim.”

“Gözleri çıra gibi yanıyordu.”

“Yok.”

“Gözleri sırça gibi yanıyordu.”

“Görmedim.” (İM), (71), (P13).

Yukarıda İnce Memed ve Mustafa yol üstünde karşılaştıkları adamın dillere destan olan Ahmed olup olmadığı konusunda tartışırlar. İnce Memed bu adamın Ahmed olduğunu, anlatılanlar gibi alnının orta yerinde yeşil bir ben olduğunu, gözlerinin çıra gibi, sırça gibi yandığını söylemektedir. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(119)

...

“Ağam,” dedi, “korkma onun için. Hiç kalbine keder getirme. Eğer İnce Memed toprağa bastıysa, ben onu bulurum. Kuş olup uçmadıysa ben onu bulurum. Yüreğine hiç gam, keder getirme...”

Topal Alinin köylüleri de boyuna Aliyi, öteki köylülere, Ağaya övüp duruyorlar.

“Bu Topal Ali bizim köyde ne kadar hırsızlık olduysa buldu.”

“On beş yıldır bizim köyden iğne bile çalınmadı.”

“Topal Alinin yüzünden...”

“Topal Aliyinen geyik avına gitmeli...”

“Taşların, kayaların üstünde hiç iz görünür mü? Topal Ali kayalardan iz süre süre geyiğin otladığı yere kadar götürür.”

“Topal Ali demişler buna Ağam!”

“Bu yanlarda sansar kalmadı.”

“Topal Alinin yüzünden.”

“İnce Memed çocuğu göğe çekilmişse de bulur.” [İM, 106], [P13].

İnce Memed, Abdi Ağa'nın yeğeninin nişanlısını kaçırmıştır. Abdi Ağa yanındaki çalışanlarla ve köylülerle birlikte İnce Memed'in peşine düşmüştür. Köylüler ona iz süren Topal Ali'yi önermişlerdir. Çok iyi iz süren Topal Ali sayesinde kimsenin köyden iğne bile çalamadığını, Topal Ali'nin ne kaybolduysa bulunduğunu söylemişlerdir. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(120)

...

Ana:

“Eline sağlık, çok iyi donattın,” dedi.

Fahri:

“Kadınım,” dedi, “başkasına olsa on beş liraya yazmazdım. Sen on lira ver. Arzuhali bir donattım ki taşa geçer billahi... Taşa geçer.”

Ana, eli titreyerek, parayı üst üste düğüm attığı çıkınından çıkarırken:

“Eline sağlık,” dedi. “İnşallah taşa bile geçer.”

Fahri Efendi, kırmızı onluğu elinde evirir çevirirken dilekçeyi nereye götüreceğini, ne söyleyeceğini ona iyice anlattı. Kadın kalkıp giderken:

“Kusura kalma Fahri Efendi kardaş,” dedi. “Gelecekte sana yumurta da getiririm, yağ da...” [İM, 153], [N10].

Kızı Hatçe bir iftira yüzünden hapse düşünce Ana, Fahri Efendi’den dilekçe yazmasını ister. İsteğini kırmayıp dilekçeyi yazan Fahri Ağa’ya karşı minnettarlık durumunda olan Ana “*eline sağlık, çok iyi donattın*”, “*kusura kalma Fahri Efendi kardaş*”, “*gelecekte sana yumurta da getiririm, yağ da...*” diyerek teşekkür etmektedir. Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *minnettarlık durumunda açık olmak* stratejisine örnektir.

(121)

Mutfaktaki ses tekrarladı,

“Kilerden ayva getir biraz kızım, duymuyor musun?”

Zehra başını kaldırdı, yüzünü ekşitti. “Olmaz.”

Sıkıntıyla söylendi Büyükhanım: “Niye kızım?”

“Bilmiyormuş gibi davranma. Ayva tutamam ben, bilmiyor musun? Bakamam bile.”

“Öyle ya!” [NA, 45], [N4, P4, P7].

Yukarıdaki örnekte Zehra ve büyükhanım arasında geçen diyalog yer almaktadır. Büyük Hanım’ın Zehra’ya “*kızım*” şeklindeki hitabı Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Büyükhanımın ayva isterken “*biraz*” diyerek miktar belirtmesi ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *sorgulamak ve sınırlamak* stratejisinin örneğidir.

Zehra’nın büyükhanıma, kendisinin ayva tutamadığını bildiğini ve ona hatırlatmak için kullandığı “*bilmiyor musun?*” ifadesi ise Brown ve Levinson’ın *ortak payda olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

(122)

...

“Küçükhanım yani Zehra Hanım umduğumdan daha kabiliyetli. Bence bu kabiliyetin işlenmesi gerek.” [NA, 77], [P4, P12, N2, N5].

Celil Hikmet resim dersi aldığı öğrencisi Zehra Hanım’ın kabiliyetinden övgüyle bahsetmektedir. Bu övgüyle bahsetme Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak* stratejisine örnektir.

Celil Hikmet’in kullandığı “küçükhanım” tabiri Brown Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnekken “Zehra Hanım” tabiri ise negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

Celil Hikmet’in, Zehra Hanım’ın kabiliyetinin işlenmesini kendi fikrince belirtirken kullandığı “bence” ifadesi ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *sorgulamak ve sınırlamak* stratejisine örnektir.

(123)

Gülümsedi Celil Hikmet, manasını böylesine selâmetle sırtında taşıyan cümle içini titretmişti. Güzelliği bir kez fark edince sebepleri olur olmaz sıralayan aşkın en güzel demindeydi.

“Bu ruh da bu beden de benim olsun!” Bu kadarını söyleyemedi elbet ama “Bu rengin farkındasınız demek. Fazla insan göremez bu rengi” demeye cesaret edebildi. “Siz farklısınız” demek istemişti. [NA, 79], [P2].

Yukarıda Celil Hikmet’in Zehra Hanım’a olan hayranlığını “fazla insan göremez bu rengi” diyerek dile getirmektedir. Bu hayranlık bildiren durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, sempati ve onayı abartmak* stratejisinin örneğidir.

(124)

“Dur” dedi Settarhan.

“Ben sana bir şey getirdim.”

Heybesine koştu, kadife dokuma üzerinde sahradaki Mecnun’u Azam’a uzattı.

“Nedir bu?”

“Aç bakalım.”

Azam kadife dokumayı açtı, şöyle bir inceledi, kıymetini az çok kestirebildi. “Setterhan” dedi, “Buna dünyanın parasını vermiş olmalısın. Bana sorsaydın başka bir şey almanı isterdim.” [NA, 157], [P15].

Setterhan, bir incelik göstergesi olarak Azam’a kadife dokuma hediye etmiştir. Hediyeleşme, Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *hediyeye vermek* stratejisine örnektir.

(125)

...

O sırada “Gidelim mi hocam?” diyor Şahapzade. “Yarın yolcuyuz, erken kalkmak gerek.”

“Gidelim” diyorum. [NA, 165], [N4, N9, P12].

Şahapzade’nin “hocam” şeklindeki hitabı Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

Bu örnekte Şahapzade ve hocanın birlikte plan yaptıklarını görmekteyiz. “*gidelim mi hocam?*” sorusu ve “*gidelim*” ifadesi Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisine örnektir.

Şahapzade’nin aslında kendisini ve hocanın erken kalkması gerektiği üzerine kullandığı “*erken kalkmak gerek*” ifadesinde Şahapzade eylemin kılıcısını ortadan kaldırmıştır. Bu durum Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *adlaştırmak* stratejisine örnektir.

(126)

“Mûbedler geldi” dedi Piruz. Mûbedler, Zerdüşti rahipleriydi. “İzinizle.” Sonra bir an Setterhan’a baktı. “Siz de benimle gelin lütfen, burada yalnız kalmayın.” [NA, 172], [P11].

Piruz’un gelen misafirler için Setterhan’ı öylece bırakıp gitmenin kabalık olacağını farkında varınca “*izinizle*” diyerek müsaade ister ve arkasından Setterhan’ın da

kendisine katılmasını rica eder. “İzninizle” ve “lütfen” ifadeleri ile gerçekleşen nezaket yaklaşımları, Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *iyimser olmak* stratejisine örnektir.

(127)

...

“Neden böyle yapıyorsunuz? Neden siz de ölülerinizi toprağa gömmüyorsunuz?”
“Doğayı kirletmemek için” dedi Piruz. “Biz havanın, suyun, toprağın ve ateşin saflığına inanırız. Bu dört unsur temiz olduğuna göre doğa temizdir. Oysa çürüyen bir insanın bedeni tabiatı kirletir. Onun için ölülerimizi toprağa gömmeyiz biz, ateşte yakmayız, suya atmayız, açıkta kendi haline bırakmayız.” [NA, 181], [P13].

Setterhan, Piruz’a ölüleri neden gömmediklerini açıklamaktadır. Çürüyen bir insanın bedeninin tabiatı kirleteceğini düşündükleri için ölüleri gömmediklerini söyler. Bu sebep gösterme durumu Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/ sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(128)

Acem çengi gösterisini bitirip çekilmişti. Ermeni bir Aşug’un sazından yayılan içli ezgiler onca gürültünün arasında Settarhan’ın kulağına ulaşırken Yakut geldi. “Settarhan Ağam, hayrola?” dedi, “Sen böyle etmezdin ama keyfi tamam etmişsin. Gel birlikte devam edelim. Masamıza geçelim mi?”
“Geçelim.” [NA, 222], [N5, P12].

Yakut’un Setterhan’a “ağam” şeklindeki hitabı Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir. “Gel birlikte devam edelim. Masamıza geçelim mi?” ve “Geçelim” yaklaşımları ise Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisine örnektir.

(129)

Settarhan bir süre adamı seyretti, neşeliydi, Rus’un omuzu üzerinden eğildi, iki halıyı hızla çevirdi:

“Bunu” diyerek elini üçüncü halının üzerine bıraktı. Sert havlar Tiflis'in Ekim sıcağında bile elini yaktı. “Ben olsam bunu alırdım. Yani size bunu tavsiye edebilirim.” [NA, 244], [N2].

Rus, Setterhan'a bir halı tavsiye ederken “*ben olsam*” ifadesini kullanmaktadır. Setterhan'ın seçimini doğrudan etkileyip yapacağı seçimin sorumluluğunu üstüne almak istemediği için kendi fikri olduğunu belirterek bu yaklaşımı seçmiştir. Bu yaklaşım Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *sorgulamak ve sınırlamak* stratejisine örnektir.

(130)

Setterhan ikinci katta geniş bir salona alınmıştı.

“Bekleyin, haber vereyim” diyerek giden uşak çok geçmeden geri döndü. “Beyefendinin İstanbul'dan konukları varmış. Biraz beklemenizi rica ederek özür diliyorlar.”

İkram dolu bir tepsiyi bırakarak sessizce geri çekildi. [NA, 255], [N6, P11].

Uşak, Setterhan'ın ziyaret ettiği milyonerden bahsederken “*beyefendi*” hitabını kullanmıştır. Bu durum Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

“*Biraz beklemenizi rica ederek özür diliyor*” cümlesinde rica etmek Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *iyimser olmak* stratejisine örnek iken özür dilemek negatif nezaket kuramının *özür dilemek* stratejisine örnektir.

(131)

...

“Büyükhanım” dedi, “Biliyorsun bizi yarın götürecekler. Çıkan kanundan haberin var. Bu yollarda neler olduğunu duyuyoruz az çok. Duymasak bile tahmin etmek zor değildir. Hiçbir şey olmasa bile yol bu, yürümek bile yarı ölüm demektir.” Sustu. Yutkundu. Sonra devam etti. “Musul neresidir, Zor neresidir bilmem. Adını bile işitmediğim çöllere gidecekmışız.” [NA, 278], [P7].

Siranüş, Büyükhanım'la olan iletişimde samimiyet gördüğü için kendisinin durumunu anladığını düşünmektedir. Bu düşünceyi "biliyorsun bizi yarın götürecekler" diyerek yansıtmıştır. Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *ortak payda olduğunu ileri sürmek* stratejisinin örneğidir.

(132)

...

Sandalcının tahmin ettiği gibi geminin gövdesine tırmanan ince merdivenin başında biletleri kontrol eden genç bir adam, "Ben bu hayvanı gemiye almam" diye diretti. "Yer yok. İnsanlar ayakta yolculuk edecek. Hayvanı mı alayım gemiye?" [NA, 328], [P13].

Biletleri kontrol eden genç adam, Büyükhanım'ın köpeği olan Masal'ı gemiye almak istememesinin sebebinin yer olmadığından kaynaklı olduğunu açıklar. Olumsuz bir yaklaşım karşısında sebep açıklama durumu Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek/ sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(133)

...

Setterhan bu düzeltmeye akıl sır erdiremediyse de devam etti. "Çemil Kaptan, sana iki türlü borçlu kaldım şimdi. Şu yüzüğü al, hiç olmazsa bana verdiğin paraya sayarsın." [NA, 460], [N10].

Setterhan, kendisine otelde kalması için para veren Çemil Kaptan'a borçlu olduğunu hissedip yüzük vererek minnettarlık durumunu göstermektedir. Bu durum Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *minnettarlık durumunda açık olmak* stratejisine örnektir.

(134)

...

- Edebiyat öğretmeni Ayşe Pusat tekrar geliyor. Bu kadının buraya gönderilmemesi için o kadar uğraştım olmadı. Galiba bakanlıkta kendisini tutan birisi var.

- *Zannetmem efendim. Belki derslerindeki başarısından dolayı tekrar buraya tayin etmişlerdir.*

Müdür asabileşti:

- *Canım efendim, başarısından bize ne? Talebeyi zehirleyecek kabiliyette olduktan sonra. Taşındığı soyadının menfi tesiri kâfi değil mi? [RA, 22], [N5, P11].*

Yukarıda bir lisenin müdürü ve baş muavininin diyalogunu yer almaktadır. Müdür ve baş muavin birbirlerine “*efendim*” şeklinde hitap etmektedirler. Bu hitap şekli Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

(135)

...

- *Ortada duran kızı hatırlayamadım. Acaba Güntülü o mu?*

- *Ta kendisi...Tanımamakla mazursun. Çünkü senin öğrencin olmadı. Sen gittikten sonra geldi ve derhal öteki ikisiyle kaynaştı. Bu üçü sınıflarının ve lisenin gözbebeği, iftiharıdır. Ama bütün derslerden böyledirler.*

Sonra işi şakaya vurdu:

- *İnşaallah bunları şiir deryasına batırıp fen derslerini ihmal ettirmezsin... [RA, 38], [P8].*

Yukarıda lisenin cebir öğretmeni, yeni gelen edebiyat öğretmenine öğrencilerden bahsetmektedir. Çok başarılı üç öğrenciyi tanıttıktan sonra kendisi ve edebiyat öğretmeni arasında bir samimiyet kurmak için “*İnşaallah bunları şiir deryasına batırıp fen derslerini ihmal ettirmezsin...*” diyerek şaka yapmaktadır. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *şakacı olmak* stratejisine örnektir. Bu örnekte esprili yaklaşım direk cümle kurularak gerçekleştirilmiştir.

(136)

- *Liseyi bitirince nereye gitmeyi düşünüyorsun Güntülü? Diye sordu.*

O, yüzü hafifçe pembeleşerek cevap verdi:

- *Çocuk doktoru olmak istiyorum efendim.*

- *Herhalde bu mesleği niçin seçtiğini izah edebilirsin Güntülü...*

Genç kız gülümsedi:

- *Şüphesiz efendim. Çocukları çok severim de... Onlara faydalı olabilmek için uzun tıp tahsilini göze alabiliyorum.* [RA, 60], [N5, P13].

Yukarıda edebiyat öğretmeni Ayşe ve öğrencisi Güntülü'nün diyalogunda, Güntülü öğretmenine “*efendim*” diye hitap etmektedir. Bu hitap şekli Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

Çocuk doktoru olmak istemesinin sebebinin ise çocukları çok sevdiğinden dolayı onlara faydalı olmak isteğinden kaynaklı olduğunu söyler. Bu sebep gösterme durumu ise Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *sebepler göstermek, sebepler sormak* stratejisine örnektir.

(137)

...

- *Askerliğin dışında hiçbir şeyle ilgilenmez misiniz?*

- *Askerliğin dışında kayda değer bir şey var mıdır?*

Güntülü mahcup ve tatlı bakışlarını Selim'e dikerek sustu. Nurkan sordu:

- *Müzik de sizi ilgilendirmez mi?*

- *Askeri müziği çok severim.*

- *Yani?*

- *Marşları...*

Pusat tok ve keskin konuşuyordu. Aydolu, gözlerinden ziyade dudaklarıyla gülümseyerek söze karıştı:

- *Nurkan'ın piyanosunu dinlerseniz fikrinizi değiştirirsiniz sanıyorum.*

- *Nurkan Hanım marş çalmaz mı?*

- *Marş da çalar, ama ondan bir defa Çardaş'ı yahut Karmen Silva'yi dinlemezseniz yazık olur...* [RA, 112], [P2, P3, N5].

Yukarıdaki örnekte Selim ve onun eşi Ayşe'nin öğrencileri olan Nurkan, Güntülü ve Aydolu'nun diyalogu yer almaktadır. Yeni tanıştıkları için aralarındaki diyalog “*siz*”li hitaplar ile devam etmektedir. Bu hitap şekli Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir. Güntülü ve Aydolu, Nurkan'ın çok güzel piyano çaldığından övgüyle bahseder. Bu övgü dolu yaklaşım Brown ve

Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak* stratejisine örnektir. Ayrıca Selim’in dikkatini müziğin güzelliğine, Nurkan’ın çaldığı bestelere çekmek için ona Nurkan’ın piyanosunu dinlediğinde fikrinin değişeceğini, dinlemezse çok şey kaybedeceğini söylerler. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *dinleyicinin ilgisini artırmak* stratejisine örnektir.

(138)

...

Tahsin kavrayışlı insandı. Konuşmayı tadında bırakarak:

- *Pusat, dedi. Ben şimdi Neşriyat Şubesi’nde bulunuyorum. Askeri tarihe ait evrakı tasnif için bir komisyon kurduk. Senin gibi elemanlara ihtiyacımız var. Kabul eder misin?* [RA, 127], [P10].

Tahsin, çalıştığı iş yerinde elemana ihtiyaç duyulduğu için Selim’e iş teklifinde bulunur. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *teklifte bulunmak, söz vermek* stratejisine örnektir.

(139)

<<Kahraman kızlar>> tabiri bu sefer Ayşe’nin hoşuna gitmedi:

- *Selim! Şu kahraman kızları bırak. Onlar kahraman olmadıkları için bu tabirle bana küçümsenmiş gibi geliyorlar. Halbuki kendilerini çok severim. Onun için, rica ederim, bu tabiri kullanma.* [RA, 135], [P11].

Selim’in, Ayşe’nin öğrencilerinden bahsederken dalga geçer gibi yaklaşımlarda bulunması Ayşe’yi rahatsız etmiştir. Ayşe, bu rahatsızlığını uygun bir dille ifade edip Selim’den “*rica ederim*” diye istekte bulunarak iyimser yaklaşımıyla onu uyarmıştır. Bu durum Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının *iyimser olmak* stratejisine örnektir.

(140)

Bu bağlayış Ayşe’nin hoşuna gitmişti. Fakat Güntülü direnmekte devam ediyordu:

- Hoca Hanım'ın bize olan sevgisi eşittir. Fakat bu, aramızda bir tercih yapmadığı manasını taşımaz. Tercihini açığa vurmuyuşu Hoca Hanım'ın nezaketi ve hocalık sanatının icabıdır. Yoksa mutlak... [RA, 138], [P1, N5].

Yukarıda Selim, Ayşe'nin öğrencisi Güntülü'ye öğretmenlerinin aralarında tercih yapmasının imkânsız olduğunu söyleyince Güntülü buna olgun bir biçimde cevap vermiştir. Güntülü'nün Ayşe'den bahsederken kullandığı "Hoca Hanım" hitabı Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir. Bu hitapta *meslek unvanı* + *saygı unvanı* kullanılmıştır.

Güntülü'nün hocasının nezaketini ve hocalık sanatını övmesi ise Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak* stratejisine örnektir.

(141)

Elini Selim'in alnına koyan Ayşe, kocasının çok ateşli olduğunu anlayınca aklına hemen dün geceki düşüştü olabilecek bir beyin kanaması geldi ve:

- Sana doktor çağırmaya gidiyorum. Yanımızdaki sokakta iyi bir dahiliyeci var, onu getireceğim, dedi. [RA, 167], [P9].

Eşi Selim hastalanınca Ayşe büyük bir paniğe kapılır ve onun için hemen çözüm yolu aramaya koyularak yan sokaklarındaki dahiliyeciyi çağırmaya gider. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacının dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini ileri sürmesi* stratejisine örnektir.

(142)

...

Pusat ileri gittiğini anlamıştı:

- *Bana ne tavsiye edeceksin?*

- İçkiye paydos. Bazı perhizler . Bir de ilaç...

Çantasından reçete kağıdı çıkararak bir ilaç adı, başka bir kağıda da yememesi gereken yiyecekleri yazdı:

- Bir hafta dinlen. Raporunu dairene gönderirim. Mühim bir nokta da seni sıkacak şeylerden, insanlardan mümkün olabildiği kadar kaçmandır, dedi. [RA, 180], [P9].

Yukarıda Selim'in hastalığı ile ilgilenen Doktor Binbaşı Cezmi Oğuz, Selim'in iyileşmesi için ihtiyacının içkiye ara vermesi, perhiz uygulaması, ilaç kullanması, dinlenmesi gerektiğini söyler. Bu durum Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacının dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini ileri sürmesi* stratejisinin örneğidir.

(143)

...

Bu söz doğrudu. Fakat Selim, mahremiyetinin bu kadar didiklenmesinden hoşlanmamıştı:

- *Prensesim*, dedi. Bu, öyle üzerinde durulacak bir mesele olmadığına göre *kapatsak olmaz mı?*

Leylâ yine gülümsedi:

- *Olur mu? Siz benim için herhangi bir kimse değilsiniz ki bunu kapatalım. Size ızdırap veren bir şey var...* [RA, 199], [N5, N9, P4, P9].

Selim'in, Leylâ'ya "*prensesim*" şeklinde hitap etmesi Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Selim'in "...*üzerinde durulacak bir mesele olmadığına göre kapatsak olmaz mı?*" sorusunda, eylemden kılıcıyı uzaklaştırma vardır. "*Konuyu kapatalım mı?*", "*biz konuyu kapatsak mı?*" şeklinde soru sormak yerine hem kendisini hem de Leylâ'yı eylemden uzaklaştırarak soru sorar. Bu durum Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *adlaştırmak* stratejisine örnektir.

Leylâ'nın, Selim'e karşı "*siz*" hitap şekliyle konuşmaya devam etmesi ise Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir.

Selim'in bir derdi olduğunu anlayan Leylâ ise, konuyu kapatmak istemez, Selim'in kendisi için herhangi bir kimse olmadığını dile getirir ve derdine çözüm bulmak ister. Leylâ'nın Selim'e bu yaklaşımı ise Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *konuşmacının dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini ileri sürmesi* stratejisine örnektir.

(144)

- *Bu hafta içinde bir gün, mesainin bitmesinden sonra gelsem olur mu? Hocamı da göreceğim geldi.*

- *Elbette olur. Fakat bir gün tayin etseniz daha memnun kalırdım.*

- *Bildiğiniz sebeplerden dolayı gün tayin edemiyorum. Beni bağışlarsınız değil mi? - Nasıl emrederseniz...*

- *Teşekkür ederim. Allaha ismarladık. [RA, 213-214], [N5, N6, P11].*

Leylâ, Selim'in hastalandığını duyunca onu ziyaret etmeye evine gitmek ister. Leylâ ve Selim arasında resmiyet bildiren "siz" hitap şekli devam etmektedir. Bu hitap şekli Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *saygı göstermek* stratejisine örnektir. Leylâ ziyarete gideceği günü bazı sebeplerden ötürü belirleyemediğini izah edip "beni bağışlarsınız değil mi?" diyerek özür diler. Bu durum Brown ve Levinson'ın negatif nezaket kuramının *özür dilemek* stratejisine örnektir.

Leylâ'nın "teşekkür ederim" ve "Allaha ismarladık" yaklaşımları ise Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *iyimser olmak* stratejisine örnektir.

SONUÇ

Yapılan araştırma Brown ve Levinson'ın nezaket kuramının pozitif nezaket ve negatif nezaket stratejileri ele alınarak incelenmiştir. Pozitif nezaket bireyin beğenilme isteği iken negatif nezaket bireyin kişisel alanlarına dokunulmaması isteğidir. Bu stratejiler Hirik'in (2018) *Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıfları* adlı çalışmasındaki yapı sınıflandırmalarının başlıkları altında ele alınmıştır.

Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket stratejisi *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkında varmak; dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak; dinleyicinin ilgisini artırmak; dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek; anlaşmayı istemek; anlaşmazlıktan kaçınmak; ortak payda olduğunu ileri sürmek; şakacı olmak; konuşmacının dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini ileri sürmesi; teklifte bulunmak, söz vermek; iyimser olmak; konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması; sebepler göstermek, sebepler sormak; karşılıklı olduğunu varsaymak, ileri sürmek ve hediye vermek* başlıklı stratejilerdir.

Brown ve Levinson'ın negatif nezaket stratejileri *geleneksel olarak dolaylı olmak; sorgulamak ve sınırlamak; karamsar olmak; dayatmayı en aza indirmek; saygı göstermek; özür dilemek; konuşmacı ve dinleyiciyi kişisizleştirmek; itibarı tehdit etmeyi genel kural olarak ifade etmek; adlaştırmak; minnettarlık durumunda açık olmak* başlıklı stratejilerdir.

Örneklendirmelerde kullanılan ana başlıklar ise *fonetik nezaket işaretleyicileri, morfolojik nezaket işaretleyicileri, leksik nezaket işaretleyicileri, sentaktik nezaket işaretleyicileri, kelime grubu ve öge içeren nezaket işaretleyiciler ve semantik nezaket işaretleyicileri* başlıklarıdır.

Yakup Kadri Karaosmaoğlu'nun *Kiralık Konak*, Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü*, Peyami Safa'nın *Yalnızız*, Yaşar Kemal'in *İnce Memed-1*, Hüseyin Nihal Atsız'ın *Ruh adam*, Nazan Bekiroğlu'nun *Nar Ağacı* adlı eserlerinde nezaket ifadeleri incelenerek yukarıdaki başlıklar altında sınıflandırılmıştır.

Nezaket kültürden kültüre, toplumdan topluma farklılık gösteren bir kavramdır. İncelenen bu romanlarda da biz bu farklılıkları açık bir şekilde görmekteyiz. Romanlarda, aralarında yaş farkı bulunan kahramanlarda yaşı küçük olan kahramanların, yaşı büyük olan kahramanlara karşı daha saygılı bir biçimde yaklaştıklarını söylenebilir. Kahramanların mesleklerine, buldukları konumlarına göre gördükleri nezaket yaklaşımları değişmektedir. Romanlarda kahramanların aralarındaki samimiyete göre nezaket yaklaşımları farklılık göstermektedir. Anne-kız, anne-oğul, baba-kız, baba-oğul, kardeşler, yakın komşular, dostlar gibi samimi ilişkilerde kahramanlar bu samimiyete dayanarak birbirlerine karşı yer yer çok nazik tavırlar sergilememektedirler. Ayrıca incelenen romanlarda cinsiyetten kaynaklanan bir farklılıkta görebiliriz. Kadınların diyaloglarda daha nazik olduklarını, erkeklerin ise nezaketten kadınlara nazaran biraz daha uzak olduğunu söylenebilir. Fakat bu durumun her kahraman için söylenmesi elbette mümkün değildir. Nezaket ifadelerinin kullanımlarındaki farklılıklardan diğer bir önemli husus ise kahramanların yaşadıkları bölgeden bölgeye farklılık göstermesidir. Köy hayatı ele alınan romanlarda daha kaba yaklaşımlar söz konusu iken şehir hayatı ele alınan romanlarda daha nazik yaklaşımlar söz konusudur.

Yapılan çalışmada *Kiralık Konak* romanında resmî bir dil görülür. Kitabın ana konusu düşünce çatışması olmasına rağmen sosyal mesafe diyaloglar arasında kendini önemli bir biçimde göstermiştir. Olayların geçtiği yer İstanbul'dur ve kahramanlar dönemin seçkin kişileridir. Kahramanların aralarında geçen diyaloglarda nazik bir dil kullanılmıştır. Özellikle hitaplar da "*bey, beyefendi, hanım, hanımefendi*" seslenmeleri oldukça fazla görülmektedir.

Bu romanda *sebepler göstermek/sebepler sormak ve dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak* stratejileri ön plandadır.

Yaprak Dökümü romanında mekân genel olarak İstanbul'dur. Adapazarı ve Suriye'de mekân olarak yer almaktadır. Romanda konuşmacı ve dinleyici arasında nezaket, bireyler karşıt görüşlerde olsa bile yerini kabalığa bırakmaz. Fikir ayrılıkları, diyaloglar da büyük bir nezaketle belirtilmektedir. Bu romanda en fazla karşılaşılan strateji *saygı göstermek* stratejisidir. "Siz" hitapları ön plandadır. İstenilen şeylerin hep rica ederek talep edilir. "Bana bu durumdan bahsedebilir misiniz?" gibi. *Saygı göstermek* stratejisinin ardından *konuşmacı ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması* stratejisi yer alır.

Yalnızız romanında diyaloglarda, durum karmaşık veya karamsar olsa bile konuşmacı dinleyiciye olan yoğun ilgisini belirtir ve dinleyicinin ihtiyaçlarını gidermek adına çözümler üretmeye çalışır. Romanda genel olarak nazik ifadeler kullanılmaktadır. Övgüler bolca yer almaktadır. *Dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkına varmak* stratejisinin yanı sıra *dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak* stratejisi bu romanda önemli bir yere sahiptir.

Bir köyde ve köyün civarında olayların geliştiği *İnce Memed* romanında ise nezaketten uzak diyebileceğimiz argo, kaba bir konuşma tarzı kendini gösterir. Bu konuşma tarzı kimi zaman öfkeden kimi zaman ise samimiyetten kaynaklanır. Karamsarlık ön planlıdır. Bu romanda en çok karşılaşılan kip ise emir kipidir. "yap, getir, sana sus dedim, dışarı çık, arkandan gelin" gibi örneklerle oldukça fazla yer almaktadır. Ayrıca romanda konuşmacının karşısındakini aşağılayıcı cümleler kurması önemli hususlardandır. İnce Memed romanında cinsiyet farklılıklarındaki nezaket kullanımları da büyük farkla göze çarpmaktadır. Bu romanda kadın kahramanların daha ılımlı, minnettarlıklarını belli eden, daha nazik cümleler kullanırken erkek kahramanlarda daha kaba yaklaşımlar gözlemlenir.

Nar Ağacı romanında mekân farklılıkları oldukça fazladır. Trabzon, Tebriz, Tiflis, Batum ve İstanbul bu romandaki farklı mekânlardır. İncelenen romanlar arasında nezaket stratejilerinin en çeşitli olduğu romandır. Bu romanda bütün nezaket stratejileri yer almaktadır. Yer yer nazik, yer yer ise kaba ifadeler bulunur. Bu yüzden romandaki kahramanların genel olarak birbirlerine yaklaşımları için net çıkarımlar yapılamamaktadır. *Sebepler göstermek/sebepler sormak, saygı göstermek, konuşmacı*

ve dinleyicinin aynı etkinliğe katılması, itibarı tehdit etmeyi genel kural olarak ifade etmek, dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek, dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak stratejileri ise ön planda olan stratejilerdir.

Ruh Adam romanında olaylar İstanbul'da geçmektedir. İncelenen romanlar arasında nezaket strateji çeşitliliğinin en az olduğu roman *Ruh Adam* romanıdır. Kahramanlar birbirleri ile samimi ilişkiler içinde bulunsa bile “siz” hitap şekli yerini korumaktadır. Romanda en çok kullanılan strateji *saygı göstermek* stratejisidir. *Konuşmacının dinleyicinin istekleri hakkındaki bilgisini ve ilgisini ileri sürmesi* stratejisi ile *iyimser olmak* stratejisi de ön plandadır.

Genel olarak bakıldığında ise Kiralık Konak, Yaprak Dökümü, Yalnızız ve *Ruh Adam* romanlarında *saygı göstermek* stratejisi ön plandadır. Samimi ilişkiler dâhil olmak üzere diyaloglarda resmî konuşmalar yer almaktadır.

Nar Ağacı romanı ilişkilerin çeşitli olduğu bir romandır. Hem samimi hem resmî; hem nazik hem kaba ifadeler diyaloglarda yer alır.

İnce Memed romanındaki kahramanlar diyaloglar içerisinde genellikle birbirlerine karşı nazik yaklaşımlardan uzak durmaktadırlar. Kaba ifadeler daha çok kullanılmaktadır. Küfür etme, aşağılama, hakaret etme gibi kaba ifadeler diyaloglarda yer almaktadır.

Yapı sınıflandırmaları ele alındığında ise *saygı göstermek* stratejisinin büyük çoğunluğunun bir kelimeye çekim eki eklenerek sağlandığı görülür.

Çekim eklerinin nezaket cümleleri kurulmasında bu kadar etkili olmasına karşılık yapım ekleri için aynı şey söylenemez. Yapım eklerinin doğrudan nezaket bildiren kelimeler türetmesi durumuyla nadiren karşılaşılmaktadır.

Romanlarda isim olarak kullanılan nezaket ifadeleri de yer almaktadır. İsim olarak kullanılan nezaket ifadeleri genellikle Brown ve Levinson'ın pozitif nezaket kuramının *dinleyiciyle aynı grubun üyesi olduğunu ileri sürmek* stratejisine örnektir.

Romanlarda, “yavrum”, “kızım”, “evladım”, “oğlum” gibi isimler bu durumu karşılamaktadır.

Fiilli ifadelerde ise Brown ve Levinson’ın negatif nezaket kuramının geleneksel olarak dolaylı olmak stratejisinin örnekleri görülür. Bu örneklerde fiil genel olarak yüklemidir. Samimi olan bireylerin birbirlerinden bir şey isterken “git”, “getir”, “oku”, “yap” emir veren ifadeleri kullandıkları söylenebilir.

Doğrudan cümle ile kurulan nezaket ifadelerinde genellikle Brown ve Levinson’ın nezaket kuramının negatif nezaket stratejisi olan *itibarı tehdit eden eylemi genel kural olarak ifade etmek* ve pozitif nezaket stratejileri olan *dinleyicinin ilgi, istek ve ihtiyaçlarının farkına varmak ile dinleyiciyle olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak* stratejileri ön plandadır.

Öbek yapılar başlığının altında ise Brown ve Levinson’ın pozitif nezaket kuramının dinleyiciye olan ilgiyi, sempatiyi ve onayı abartmak stratejisi en çok yer alan stratejidir.

Öge tekrarlı yapılarda ise diğer sınıflandırmalarda olduğu kadar örnek görülmemektedir.

Örneklerin birçoğu anlamla ilgili olan semantik nezaket işaretleyicileri başlığı altında toplanmıştır. Bu başlık altında Brown ve Levinson’ın nezaket kuramının bütün stratejileri yer almaktadır. Diğer başlıklar altında yer verilemeyen *hediye vermek* stratejisine az da olsa semantik nezaket işaretleyicileri başlığı altında yer verilir. *Anlaşmayı istemek; sebepler göstermek/sebepler sormak; teklifte bulunmak, söz vermek; özür dilemek; minnettarlık durumunda açık olmak; dinleyicinin ilgisini artırmak* stratejileri ön planda olan stratejilerdir.

Sonuç olarak Türkçenin farklı dilbilgisel işaretleyicileri kullanarak nezaket stratejilerini geniş bir çerçevede işaretlediği söylenebilir. Fonetik, morfolojik, leksik işaretleyiciler ile metnin genel semantik yapısı Brown ve Levinson tarafından sınırları çizilen nezaket stratejilerini güçlü bir şekilde gösterebilmektedir.

KISALTMALAR VE TARANAN ESERLER

Genel Kavramlarla İlgili Kısaltmalar

- [P1] pozitif nezaket kuramında 1. strateji
[P2] pozitif nezaket kuramında 2. strateji
[P3] pozitif nezaket kuramında 3. strateji
[P4] pozitif nezaket kuramında 4. strateji
[P5] pozitif nezaket kuramında 5. strateji
[P6] pozitif nezaket kuramında 6. strateji
[P7] pozitif nezaket kuramında 7. strateji
[P8] pozitif nezaket kuramında 8. strateji
[P9] pozitif nezaket kuramında 9. strateji
[P10] pozitif nezaket kuramında 10. strateji
[P11] pozitif nezaket kuramında 11. strateji
[P12] pozitif nezaket kuramında 12. strateji
[P13] pozitif nezaket kuramında 13. strateji
[P14] pozitif nezaket kuramında 14. strateji
[P15] pozitif nezaket kuramında 15. strateji
[N1] negatif nezaket kuramında 1. strateji
[N2] negatif nezaket kuramında 2. strateji
[N3] negatif nezaket kuramında 3. strateji
[N4] negatif nezaket kuramında 4. strateji
[N5] negatif nezaket kuramında 5. strateji
[N6] negatif nezaket kuramında 6. strateji
[N7] negatif nezaket kuramında 7. strateji
[N8] negatif nezaket kuramında 8. strateji
[N9] negatif nezaket kuramında 9. strateji
[N10] negatif nezaket kuramında 10. strateji
s. sayfa numarası

Taranan Eserler

- KK** Yakup Kadri Karaosmanoğlu (2007). *Kiralık Konak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- YD** Reşat Nuri Güntekin. (2014). *Yaprak Dökümü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın.
- NA** Nazan Bekiroğlu (2017). *Nar Ağacı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Y** Peyami Safa (2020). *Yalnızız*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- İM** Yaşar Kemal (2021). *İnce Memed 1*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- RA** Hüseyin Nihal Atsız. (2022). *Ruh Adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

KAYNAKÇA

- Aksan D (2015) *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara).
- Aydemir A (2014) Divanü Lûgati't-Türk'e Göre İnsanlar Arasındaki İlişkilerde Nezaket. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*: 14-36
- Aydınoglu N (2011) İncelik Karşıtlığı ve Ayşe Kulin'in "Geniş Zamanlar" Öyküsünün Edimbilimsel İncelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: 416-430.
- Balyemez S (2019) *Dil Bilgisi Üzerine Açıklamalar* (Pegem Akademi, Ankara).
- Böler T (2019) *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* (Kesit Yayınları, İstanbul).
- Börekçi M (2015) Söz Dizim Kuramları Bağlamında Türkçe Söz Dizimi. *Ankara Turkish Studies*.
- Brown P, Levinson S C (1987) *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dereli S (2008) Sözlü iletişimde nezaket stratejileri. *Türkbilig*: 24-52
- Doğan G (1990) Bir Edimbilim Kuramı Olarak Bağıntı. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*: 63-73
- Doğançay Aktuna S, Kamışlı S (1997) Sözeylemler Bağlamında Türkçe'de Kibarlık İmleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*: 133-141
- Ergin M (2012) *Türk Dil Bilgisi* (Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım: İstanbul).
- Eziler Kıran A (2014) Dilbilim, Anlambilim ve Edimbilim. *Ankara Turkish Studies*: 719-729.
- Fraser B (1990) Perspectives on Politeness. *North-Holland: Journal of Pragmatics*: 219- 236.
- Goffman E (1955) 'On facework'. *Psychiatry* 18: 213-231.
- Grice H P (1975) Logic and conversation P Cole ve J Morgan (Ed.) Syntax and semantics içinde New York: *Academic Press*: 41-58
- Hatipoğlu Ç (2010) Yalın Hayır ve İncelik(sizlik) Derecesi. *İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi*: 51-72
- Hirik E (2018) Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıfları *Türkiyat Mecmuası*: 27-66
- Kansu Yetkiner, Neslihan (2008) Çeviribilim Edimbilim İlişkisi Üzerine *İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayınları*.
- Karaağaç G (2012) *Türkçenin Dil Bilgisi* (Akçağ Yayınları: Ankara).

- Karahan L (2015) *Türkçede Söz Dizimi* (Akçağ Yayınları: Ankara).
- Karasu K (2014) Türkçe ve Arapça Nezaket İfadeleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme
*Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Diller Eğitimi
Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.*
- Kerimoğlu C (2017) *Genel Dilbilime Giriş* (Pegem Akademi: Ankara).
- Keser B M (2018) Nezaket, Nezaket Teorileri ve Türkçede Kullanılan Nezaket Kavramları. *TÜRÜK: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi.*
- Kocaman A (1996) Edimbilim Üzerine (değişik metinlerden seçmeler) *Dilbilim Araştırmaları Dergisi: 11-36.*
- Korkmaz Z (2019) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara).
- Lakoff R (1975) *Language and woman's place* New York: Harper & Row.
- Leech G (1983) *Principles of pragmatics*. London: Longman.
- Mills S (2003) *Gender and Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Onursal Ayırır İ (2020) Türkiye Türkçesinde Kalıp Sözler: Nezaket Kuramı Açısından Bir Değerlendirme. *Milli Folklor Dergisi: 86-98*
- Öner Ö (2019) Türkiye Türkçesi Tiyatro Metinlerinde Nezaket Dili. *Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi.*
- Özkan M (2009) *Türkiye Türkçesi: Ses ve Yazım Bilgisi* (Filiz Kitabevi: Ankara)
- Toklu O (2018) *Dilbilime Giriş* (Akçağ Yayınları: Ankara)
- Yılmaz E (2020) *Edim Bilimine Giriş* (Pegem Akademi: Ankara)